

Potencjał turystyczny dziedzictwa filmowego w województwie łódzkim

Opr. Maciej Kronenberg
Centrum Inicjatyw na rzecz Rozwoju REGIO
Konsultacja merytoryczna Marek Lawin
Łódź, 2016

CENTRUM INICJATYW
NA RZECZ ROZWOJU

Ministerstwo
Sportu i Turystyki

Opracowanie jest elementem projektu *Szlak filmowy województwa łódzkiego*, realizowanego przez Centrum Inicjatyw na rzecz Rozwoju REGIO przy dofinansowaniu ze środków Ministerstwa Sportu i Turystyki.

Spis treści

Wprowadzenie.....	4
1. Atrakcyjność turystyczna woj. łódzkiego.....	6
1.1. Położenie	6
1.2. Historia regionu.....	6
1.3. Zabytki.....	9
1.4. Walory przyrodnicze.....	12
1.5. Inne atrakcje turystyczne.....	12
1.6. Szlaki turystyczne.....	13
2. Ruch turystyczny w województwie łódzkim.....	15
3. Turystyka filmowa jako specyficzny typ turystyki.....	18
4. Związki kinematografii z województwem łódzkim.....	22
5. Istniejące produkty turystyczne związane z dziedzictwem filmowym w Polsce.....	28
5.1. Polska na filmowo.....	28
5.2. Mazowsze na filmowo.....	29
5.3. Książkowe przewodniki filmowe.....	30
5.4. Ojciec Mateusz w Sandomierzu.....	31
5.5. Folwark Filmowy Cichowo	33
5.6. Punkt widokowy „U Pana Tadeusza” w Smolnikach.....	34
5.7. Muzeum Kargula i Pawlaka w Lubomierzu.....	34
5.8. Muzeum Hansa Klossa.....	35
5.9. Pomniki Reksia oraz Bolka i Lolka w Bielsku-Białej.....	36
5.9. Promenada Gwiazd w Międzyzdrojach.....	37
5.10. Tablice pamiątkowe.....	38
6. Istniejące produkty turystyczne związane z dziedzictwem filmowym w woj. łódzkim.....	40
6.1. Książkowe przewodniki turystyczne.....	40
6.2. Szlak dziedzictwa filmowego Łodzi.....	41
6.3. Szlak Łodzi Bajkowej.....	43
6.4. Hotel Stare Kino.....	44
6.5. Muzeum Kinematografii w Łodzi.....	46
6.6. Se-Ma-For Muzeum Animacji.....	47
6.7. Filmowy hotel Hilton w Łodzi.....	47
6.8. Aleja Gwiazd w Łodzi.....	48
6.9. Filmowe apartamenty gwiazd w Grand Hotelu w Łodzi.....	49
6.10. Tablica w Drobnicach.....	50
6.11. Tablice pamiątkowe	50
6.12. Filmowe festiwale.....	51

6.13. Filmowe akcenty w Skansenie Rzeki Pilicy.....	52
6.14. Galeria Staroci i Pamiątek Regionalnych w Lipcach Reymontowskich.....	53
6.15. Szlak turystyczny „Piotrków Trybunalski po filmowej taśmie”.....	54
6.16. Ławeczka Kwinty w Piotrkowie Trybunalskim.....	56
6.17. Impreza tematyczna w hotelu w Ossie.....	57
7. Szlak turystyczny Filmowe Łódzkie.....	58
7.1. Miejscowości kluczowe szlaku.....	58
7.2. Miejscowości węzłowe szlaku.....	68
7.3. Pozostałe miejscowości na szlaku.....	77
7.4. Propozycje tras zwiedzania.....	84
7.4.1. Szlak dwudniowy.....	84
7.4.2. Szlak jednodniowy – pętla północno-wschodnia.....	84
7.4.3. Szlak jednodniowy – pętla północno-zachodnia.....	85
7.4.4. Szlak jednodniowy – pętla południowo-wschodnia.....	85
7.4.5. Szlak jednodniowy – pętla południowo-wschodnia.....	85
7.4.6. Szlak jednodniowy – wycieczka po Łodzi.....	85
7.4.7. Szlak jednodniowy – wycieczka po Piotrkowie.....	86
7.4.8. Szlak jednodniowy – plenery Ziemi obiecanej.....	86
7.4.9. Szlak jednodniowy – plenery serialu Czterej pancerni i pies	86
7.4.10. Szlak jednodniowy – plenery serialu Stawka większa niż życie.....	87
7.5. Propozycje produktów turystycznych związanych z dziedzictwem filmowym.....	87
Bibliografia.....	89

Wprowadzenie

Opracowanie to powstało jako element projektu *Szlak filmowy województwa łódzkiego* realizowanego przez stowarzyszenie Centrum Inicjatyw na rzecz Rozwoju REGIO z Łodzi. W jego ramach rozpoczęte zostało znakowanie najważniejszych punktów na filmowej mapie województwa – tablice informacyjne pojawią się w 2016

r. w 10 miejscowościach posiadających istotne związki z historią kinematografii. Uzupełnieniem projektu jest uruchomienie portalu filmowelodzkie.pl gromadzącego wiedzę na temat plenerów filmowych z terenu województwa łódzkiego, wydanie folderu informującego o najważniejszych związanych z filmem miejscach, a także organizacja szkolenia terenowego dla przewodników turystycznych po regionie i wreszcie organizacja wyjazdu studyjnego dla dziennikarzy, przede wszystkim z ogólnopolskich mediów turystycznych.

Wprowadzeniem do tego projektu było opublikowanie przez REGIO w 2015 r. książki *Przewodnik filmowy po województwie łódzkim*. Korzystając z doświadczeń Województwa Mazowieckiego i wytyczonego tam szlaku *Mazowsze na filmowo* podjęta została próba realizacji podobnego projektu dla województwa łódzkiego. Bardzo bogate tradycje filmowe tego obszaru pozwalają na założenie, że może to być jeden z wyróżników tego regionu i ciekawa atrakcja turystyczna.

Opracowanie to składa się z siedmiu rozdziałów. Przedstawione zostały w nich ogólna atrakcyjność turystyczna, ruch turystyczny i historyczne związki z kinematografią analizowanego obszaru, a także ogólna idea pojęcia turystyki filmowej. W dalszej części (rozdział 5) przedstawione zostały istniejące w innych miejscach Polski pomysły na wykorzystanie dziedzictwa filmowego do promocji oraz analogiczne zestawienie dokonane dla województwa łódzkiego (rozdział 6). Wreszcie rozdział 7 przedstawia szczegółowo walory dziedzictwa filmowego w rozbiciu na poszczególne miejscowości podzielone na trzy kategorie – kluczowe, węzłowe i pozostałe. Uzupełnieniem tego zestawienia są propozycje konkretnych tras wycieczek oraz pomysły na wykorzystanie filmu do tworzenia produktów turystycznych. Oczywiście przedstawione tu trasy zwiedzania, czy pomysły na produkty turystyczne to jedynie luźne propozycje, które zarówno sami turyści, jak również osoby tworzące atrakcje turystyczne mogą dowolnie modyfikować. Celem ich przedstawienia tutaj było skłonienie do refleksji i rozważenia wykorzystania dziedzictwa filmowego do promocji turystycznej.

Budujący jest fakt, że równolegle z prowadzonym projektem dotyczącym całego województwa, realizowane są lokalne inicjatywy upamiętnienia dziedzictwa filmowego i wykorzystania go do promocji. Najbardziej zaawansowany w tej materii jest Piotrków Trybunalski, ale podobne inicjatywy pojawiły się już również w Inowłodzu i Łowiczu. Być może lektura tego opracowania sprawi, że pojawią się również kolejne pomysły tego typu w innych miejscowościach Łódzkiego.

1. Atrakcyjność turystyczna woj. łódzkiego¹

1.1. Położenie

Województwo łódzkie to twór administracyjny powstały po I wojnie światowej (w 1919 r.). Nie jest to historycznie jednolity region, to raczej pogranicze trzech historycznych krain – Wielkopolski, Mazowsza i Małopolski obejmujące dawne ziemie łęczycką, sieradzką (z wieluńską) i rawską. Również pod względem położenia fizycznogeograficznego jest to pogranicze – obszar ten znajduje się w strefie przejściowej między pasem Nizin Środkowoeuropejskich (na północy regionu) i Wyżyn Polskich (na południu) i na wododziale, oddzielającym dorzecza Wisły i Odry. Jest to obszar centralnie położony, to tu znajduje się geometryczny środek Polski. Tu również dziś znajduje się przecięcie dwóch najważniejszych korytarzy komunikacyjnych w skali kraju – autostrad A1 (północ – południe) i A2 (wschód – zachód). Obszar województwa łódzkiego to miejsce wyróżniające się właśnie z jednej strony swoim centralnym położeniem, a z drugiej przejściowością krajobrazu, krain historycznych i dziedzictwa kulturowego.

1.2. Historia regionu

Łódzkie leży na pograniczu historycznych krain Wielkopolski, Małopolski i Mazowsza. W początkach istnienia państwowości polskiej prawie cały teren dzisiejszego województwa obejmowała prowincja łęczycka, z niewielkim fragmentem w północno-wschodniej części należącej do Mazowsza. Kasztelaniami, czyli ówczesnymi ośrodkami administracji królewskiej były poza Łęczycą Sieradz, Spycimierz, Rozprza, Radomsko, Wolbórz oraz Żarnów, a także położone już poza prowincją łęczycką Ruda, Biała (dzisiaj Biała Rawska) oraz Łowicz. Łęczyca w okresie wczesnopiastowskim należała do najważniejszych ośrodków w Polsce. To w tym grodzie w XII w. wybudowana została (największa wówczas w kraju) świątynia, która stała się miejscem częstych zjazdów dostojników państwowych, zarówno duchownych jak i świeckich. To m.in. tu w 1180 r. książę Kazimierz Sprawiedliwy nadał liczne przywileje duchowieństwu, uzyskując w zamian potwierdzenie swojego prymatu wśród innych książąt dzielnicowych.

Wraz z upływem czasu i rozwojem gospodarczym na główne ośrodki miejskie wyrastały takie

¹ Rozdział o historii regionu opracowany w oparciu o: Stanisław Liszewski, *Zarys monografii województwa łódzkiego*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2001; Maciej Kronenberg, Robert Wiluś, Bogdan Włodarczyk, *O województwie łódzkim ogólnie*, [w] Jolanta Śledzińska (red.) *Kanon krajoznawczy województwa łódzkiego*, Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa-Łódź 2011; Piotr Machlański, *Mapa turystyczno-administracyjna województwa łódzkiego*, Wyd. BiK, Piła 2005

grody jak Sieradz, Wieluń i Rawa Mazowiecka. Odzwierciedleniem tego była ówczesna struktura administracyjna – miasta te stały się siedzibami ziem i województw. W 1462 r. w Rawie miało miejsce ogłoszenie przyłączenia Mazowsza do Królestwa Polskiego, czego dokonał król Kazimierz Jagiellończyk. To wówczas Rawa została siedzibą województwa, stając w jednym szeregu z Łęczycą i Sieradzem (Wieluń pozostał siedzibą Ziemi Wieluńskiej, cieszącej się częściową autonomią w obrębie woj. sieradzkiego). Uzupełniając ówczesny kształt struktury administracyjnej obszaru dzisiejszego województwa łódzkiego okolice Opoczna należały do województwa sandomierskiego. Taki podział przetrwał z niewielkimi korektami aż do rozbiorów.

Niejako niezależnie od podziału administracyjnego ziem królewskich rosło znaczenie Łowicza, grodu, który w XII w. został nadany arcybiskupom gnieźnieńskim. Z czasem miejscowy zamek stał się główną siedzibą arcybiskupów, dzięki czemu w czasach królów elekcyjnych w Polsce Łowicz określany był jako druga stolica kraju. W czasie bezkrólewia (po śmierci lub abdykacji monarchy, a przed wyborem kolejnej głowy państwa), funkcję króla pełnił właśnie prymas, czyli każdorazowo arcybiskup gnieźnieński. O bardzo wysokiej randze Łowicza świadczy wielkość rynku (200 x 100 m) oraz fakt, że w katedrze pochowanych zostało aż 12 prymasów Polski (najwięcej ze wszystkich świętyń w kraju).

Równolegle z Łowiczem, od XV w. coraz ważniejszą rolę na politycznej mapie Polski pełnił Piotrków. Odbýwały się tu sejmy elekcyjne, zjazdy generalne, czy synody archidiecezji gnieźnieńskiej. To właśnie w tym mieście w 1493 r. odbyły się pierwsze obrady dwuizbowego parlamentu polskiego. Natomiast począwszy od 1578 r. (aż do rozbiorów) w Piotrkowie obradował Trybunał Koronny, najwyższej rangi wówczas sąd, przeznaczony dla szlachty. W Piotrkowie dyskutowane były sprawy dla mieszkańców Wielkopolski, Mazowsza i Prus Królewskich.

Istotne zmiany zaszły na obszarze województwa łódzkiego w wyniku rozbiorów. Drugi rozbiór wprowadził podział ziem województwa między Prusy i Austrię (z graniczną rzeką Pilicą). Krótki okres zaboru pruskiego zaowocował silną akcją osadniczą, tzw. kolonizacją fryderycjańską. W początkach XIX w. obszar województwa na krótko włączony został do Księstwa Warszawskiego, a po Kongresie Wiedeńskim w 1815 r. większa część tego terenu znalazła się w zaborze rosyjskim, jako fragment Królestwa Polskiego. Polski, częściowo niezależny rząd wydał w tym czasie szereg decyzji dążących do rozwoju gospodarczego. Wśród nich kluczowy był wybór osad rządowych pod przyszłe centra przemysłu włókienniczego. W ten sposób wyróżniona została m.in. Łódź, co zapoczątkowało jej dynamiczny rozwój.

Wiek XIX zwyczajowo nazywa się wiekiem pary. W przypadku ziem województwa łódzkiego nie było inaczej – przemysł odcisnął swój wyraźny ślad, przyczyniając się do rozwoju niektórych

nowych ośrodków, przy jednoczesnej stagnacji innych. Początkowo rozwijały się przede wszystkim osady prywatne, jak Ozorków, Tomaszów, Konstantynów czy Aleksandrów. W latach 30. XIX w. prym przejęły osady rządowe – Pabianice, Zgierz, czy Łódź. W XIX w. rozwinęły się również inne znaczące ośrodki przemysłowe – Piotrków (związany z przemysłem szklarskim), Opoczno (przemysł ceramiczny), Radomsko (przemysł meblarski), czy Kutno (przemysł chemiczny i maszynowy). Okolice Kutna to dodatkowo mocno rozwinięty przemysł spożywczy, czego pozostałością do dzisiaj są zabudowania kilku cukrowni i gorzelni. Do przyspieszenia rozwoju gospodarczego przyczyniła się również budowa linii kolejowych, przede wszystkim Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej (biegnącej przez Skierniewice, Rogów, Koluszki, Piotrków i Radomsko) w latach 40. XIX w. i jej odnogi do Łodzi (uruchomionej w 1865 r.).

Wiek XIX to również okres kiedy w regionie zbudowana została wielokulturowość, której ślady przetrwały do dzisiaj. Osadnicy tworzący podwaliny pod przemysł, zwyczajowo nazywani Niemcami (przede wszystkim mieszkańcy Śląska i Wielkopolski) byli głównie protestantami. Do tego doszła dynamicznie rozwijająca się społeczność żydowska, a także znacznie mniej liczna, jednak bardzo wpływowa mniejszość rosyjska, w zdecydowanej większości prawosławna. Napływający osadnicy dołączyli w ten sposób do zamieszkującej ten obszar ludności polskiej, tradycyjnie katolickiej.

Dramatyczne wydarzenia I wojny światowej nie ominęły okolic Łodzi. Jesienią 1914 r. w tym miejscu rozegrała się jedna z największych operacji wojennych frontu wschodniego, starły się armia rosyjska z armiami niemiecką i austriacką. W każdej z nich walczyli także Polacy, wcielani do wojsk państw zaborczych. W wyniku trwającej kilka tygodni bitwy śmierć poniosło ok. 200 000 żołnierzy. Front przesunął się o kilkadziesiąt kilometrów na wschód, na linię rzeki Rawki i Bzury. Wiosną 1915 r. Niemcy po raz pierwszy na froncie wschodnim użyli w okolicach Bolimowa chloru jako gazu bojowego.

Odzyskanie przez Polskę niepodległości przyniosło znaczący awans administracyjny dla Łodzi, która na początku XIX w. liczyła zaledwie kilkuset mieszkańców, a w początkach XX w. wraz z przedmieściami liczyła już ok. pół miliona obywateli. W 1919 r. stała się stolicą nowo utworzonego województwa. Rangę miasta podniosło także umieszczenie tu siedziby diecezji rzymskokatolickiej oraz okręgu wojskowego.

Krótki okres względnej stabilizacji przerwany został 1 września 1939 r. Pierwszy atak niemiecki nastąpił o godz. 4.40, kiedy to zrzucone zostały bomby na Wieluń, niszcząc blisko 75% zabudowy i zabijając ok. 1 500 osób. Represje, masowe egzekucje, czy wysiedlenia dotknęły większość mieszkańców województwa. Szczególnie dramatyczne losy spotkały ludność żydowską,

początkowo zamkniętą w gettach, a następnie w olbrzymiej większości zamordowaną w obozach zagłady.

Powojenna odbudowa związana była także z wprowadzeniem na kilkadziesiąt lat ustroju komunistycznego. Przemiany dotknęły niemal wszystkich dziedzin życia, od polityki i gospodarki po kulturę. W 1975 r. wprowadzony został nowy podział administracyjny kraju, który zaburzył budowę jednolitego województwa łódzkiego – obszar dotychczasowego województwa podzielony został pomiędzy 10 nowych, niewielkich województw. Kształt zbliżony do dawnego województwo łódzkie odzyskało w 1999 r. Przywrócona po upadku komunizmu samorządność pozwala na ponowne scalanie ziem w spójny region.

1.3. Zabytki

Atutem turystycznym województwa łódzkiego są bardzo różnorodne typy zabytków, reprezentujące wszystkie epoki historyczne od romanizmu po obiekty współczesne.

Przegląd zabytków chronologicznie można zacząć od grodzisk i kurhanów. Najbardziej okazałymi obiektami tych typów są grodziska w Tumie w pow. łęczyckim i Konopnicy w pow. wieluńskim oraz kurhany w Przywozie w pow. wieluńskim. Jeżeli chodzi o budowle murowane to prawdopodobnie najstarszym zachowanym obiektem są pozostałości rotundy na wzgórzu zamkowym w Sieradzu, dziś niestety zasypane i niewidoczne dla zwiedzających. Przetrwały natomiast inne budowle reprezentujące styl romański: kościół w Inowłodzu w pow. tomaszowskim, kościół w Sulejowie-Podklasztorzu w pow. piotrkowskim, kościół w Strońsku w pow. zduńskowolskim, kolegiata w Tumie w pow. łęczyckim, kościół w Żarnowie w pow. opoczyńskim oraz kościoły w Krzyworzece i Rudzie w pow. wieluńskim. Szczególnie cenna w tym zestawieniu jest kolegiata w Tumie, największa zachowana budowla romańska w Polsce (częściowo zrekonstruowana), z bogato zdobionym portalem i malowidłami romańskimi we wnętrzu.

Budowle z kolejnych epok historycznych reprezentowane są znacznie liczniej, przetrwało m.in. kilkadziesiąt budowli gotyckich, w tym nie tylko kościoły, ale również zamki. Wśród obiektów sakralnych na szczególną uwagę zasługują: kościół pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika przy klasztorze dominikanów w Sieradzu (obecnie użytkowany przez urszulanki szare) z wczesnogotyckim portalem oraz klasztor cystersów w Sulejowie-Podklasztorzu, gdzie w kapitułarzu po raz pierwszy w Polsce zastosowano sklepienie krzyżowo-żebrowe. Wśród obiektów obronnych do najciekawszych i najlepiej zachowanych należy zamek w Oporowie. Okres

XIII-XIV w. to również okres tworzenia zrębów sieci miejskiej w całym kraju, również na ziemiach dzisiejszego województwa łódzkiego. Do dziś zachowały się zabytkowe układy urbanistyczne m.in. w Wieluniu, Piotrkowie Trybunalskim, Łowiczu, czy Łęczycy.

Zachowały się również renesansowe budowle rezydencjonalne. Do najciekawszych przykładów należą pałace w Poddębicach i Piotrkowie Trybunalskim, zamek w Drzewicy w pow. opoczyńskim, czy dwory obronne z Pabianic i Siemkowic w pow. pączężańskim. Oczywiście podobnie jak w przypadku pozostałych epok historycznych, najliczniej przetrwały zabytki sakralne. Do najciekawszych należą kościoły w Poddębicach, Mokrsku w pow. wieluńskim, Pabianicach, Bolimowie w pow. skierniewickim oraz w Łowiczu. Wyjątkowe w skali kraju są drewniane kościoły z przełomu XV i XVI w., przede wszystkim w Boguszycach koło Rawy Mazowieckiej i Grębieniu w pow. wieluńskim, obydwa z zachowanymi polichromiami. Ostatni z tych obiektów reprezentuje tzw. typ wieluński, odrębny stylowo i charakterystyczny dla drewnianych świątyń z obszaru między Wieluniem a Kluczborkiem. Do dziś przetrwały obiekty tego typu w Naramicach, Wiktorowie, Wieluniu, Łyskorni, Łaszewie, Gaszynie, Kadłubie i Popowicach. W niektórych spośród renesansowych świątyń znaleźć można również pochodzące z tej epoki rzeźby nagrobne, w tym wykonane przez najslawniejszego twórcę tej epoki, Jana Michałowicza z Urzędowa. Jego dzieła jest m.in. nagrobek prymasa Jakuba Uchańskiego w łowickiej katedrze.

Okazale prezentuje się dziedzictwo epoki baroku. Odwiedzić można imponujące sanktuaria i zespoły klasztorne w Gidlach w pow. radomszczańskim, Domaniewicach w pow. łowickim, Łowiczu, Wieluniu, Piotrkowie Trybunalskim, a także w Paradyżu i Studziannie-Poświętnem w pow. opoczyńskim. Z tego okresu pochodzą ciekawe rezydencje w Wolborzu i Nieborowie, a także unikalny drewniany dwór alkierzowy w Ożarowie w pow. wieluńskim.

O ile z dotychczas wymienionych epok zachowały się wyłącznie obiekty sakralne i rezydencjonalne, kolejna epoka czyli klasycyzm pozostawiła po sobie szerszy zakres typów obiektów. Wśród kościołów na wymienienie zasługują obiekty w Skierniewicach, Babsku w pow. skierniewickim i Petrykozach w pow. opoczyńskim. Z tej epoki zachowały się również świątynie ewangelickie, m.in. w Pabianicach, Ozorkowie i Konstantynowie Łódzkim. Rezydencje reprezentowane są m.in. przez pałace w Walewicach w pow. łowickim i Gostkowie Starym w pow. poddębickim. Unikatem jest zespół zabudowy w Białaczowie w pow. opoczyńskim, gdzie oprócz kościoła i pałacu w stylu klasycystycznym powstały zespół zabudowy folwarcznej i ratusz. Inne ratusze z tego okresu znajdują się m.in. w Łodzi, Łęczycy, Łowiczu i Kutnie. Styl ten stosowany był również w najstarszych budynkach przemysłowych, m.in. w fabryce Possarta w Sieradzu (obecnie zabudowania więzienia) czy w tzw. Białej Fabryce Geyera w Łodzi.

Wiek XIX w architekturze to przede wszystkim okres historyzmu i eklektyzmu. Najciekawsze przykłady tych stylów można odnaleźć w Łodzi, która rozwijała się wówczas najbardziej dynamicznie, ale także w innych miastach, jak Piotrków Trybunalski, Tomaszów Mazowiecki, Pabianice czy Zgierz. Jednak także w innych miejscowościach zachowały się ciekawe przykłady, np. neogotyckie kościoły w Kurowicach w pow. łódzkim wschodnim, Dietrichach w pow. wieluńskim, Zdunach w pow. łowickim i Kutnie, czy neogotycki dworzec kolejowy w Skierniewicach.

Podobnie rzecz się ma ze stylem secesyjnym z początku XX w. i modernizmem z okresu międzywojennego – to również przede wszystkim obiekty położone w Łodzi, choć warto również zwrócić uwagę np. na wnętrze świątyni w Białyninie w pow. brzezińskim z secesyjnymi witrażami.

Piękne stylowo obiekty z XIX i początku XX w., to oprócz świątyń i rezydencji, także kamienice i najbardziej charakterystyczne dla Łodzi obiekty przemysłowe. Niektóre fabryki przypominały swoją architekturą średniowieczne zamki, inne odwoływały się do secesji i modernizmu. Okazałe obiekty przemysłowe przetrwały także m.in. w Piotrkowie Trybunalskim, Zgierzu, Pabianicach, czy Tomaszowie Mazowieckim.

Śladami ciekawej historii są zachowane do dziś ślady dawnej wielokulturowości tego obszaru. Przetrwały nieliczne synagogi, m.in. w Łodzi, Piotrkowie Trybunalskim, Opocznie, czy Inowłodzu, a także cerkwie – w Łodzi i Piotrkowie Trybunalskim, czy kościoły ewangelickie. Okolice Zelowa od ponad 200 lat zamieszkane są przez społeczność czeską, do dziś działa tu kościół ewangelicko-reformowany. Istotnym śladem dawnej wielokulturowości są cmentarze różnych wyznań. Szczególnie efektowne są cmentarze ewangelickie znajdujące się w miastach związanych z rozwojem przemysłu, m.in. w Łodzi, Piotrkowie Trybunalskim, Zgierzu, Pabianicach, czy Ozorkowie, a także nekropolie żydowskie, przede wszystkim w Łodzi, Piotrkowie Trybunalskim, Radomsku i Zduńskiej Woli.

Inną grupą zabytków są drewniane budynki mieszkalne, przede wszystkim wiejskie, ale również miejskie. We wsiach regionu nadal przetrwało wiele drewnianych chałup, najciekawsze związane są z okolicami Łowicza. Można je podziwiać przede wszystkim w Łowickim Parku Etnograficznym w Maurzycach. W miastach związanych z XIX-wiecznym przemysłem włókienniczym (głównie Zgierz, Ozorków, Konstantynów Łódzki, Aleksandrów Łódzki, Pabianice) zachowały się drewniane domy tkaczy. Najokazalszy zbiór tego typu obiektów przetrwał w Zgierzu, gdzie powstał nawet Park Kulturowy Miasto Tkaczy. W Łodzi powstał unikalny w skali kraju Skansen Łódzkiej Architektury Drewnianej, eksponujący drewniane budynki miejskie.

O randze zabytków województwa łódzkiego świadczy fakt, że aż trzy z nich otrzymały najwyższą rangę ochrony przewidzianą w prawie polskim – zostały uznane za Pomniki Historii. Są to katedra w Łowiczu, zespół opactwa cysterskiego w Sulejowie-Podklasztorzu oraz krajobraz poprzemysłowy Łodzi (ulica Piotrkowska, Księży Młyn, Manufaktura, cmentarze żydowski przy ul. Brackiej i chrześcijański przy ul. Ogrodowej).

1.4. Walory przyrodnicze

Na terenie województwa znajduje się siedem parków krajobrazowych: Wzniesień Łódzkich, Międzyrzecza Warty i Widawki, Załęczański, Bolimowski, Spalski, Sulejowski i Przedborski. Obejmują zróżnicowane krajobrazowo obszary, np. Załęczański i Przedborski przynależą do pasa wyżyn, na terenie pierwszego z nich znaleźć można wychodnie wapieni jurajskich. Ciekawy jest park Wzniesień Łódzkich obejmujący obszar położony na wschód od Łodzi, o krajobrazie przejściowym między wyżynami a nizinami. Park Międzyrzecza Warty i Widawki obejmuje ciekawy węzeł wodny tworzony przez te dwie rzeki. Z kolei parki Bolimowski, Sulejowski i Spalski obejmują przede wszystkim obszary dawnych puszczy.

Dodatkowo na uwagę zasługuje fakt że na obszarze województwa znajduje się blisko 90 rezerwatów przyrody. Wśród nich największym jest rezerwat ornitologiczny Jeziorsko, utworzony na sztucznym zalewie na rzece Warcie. Ochroną rezerwatową objęta jest również (na całej długości) rzeka Rawka. Kolejnym unikatem jest rezerwat Niebieskie Źródła położony na terenie Tomaszowa Mazowieckiego – ochronie podlegają tu jedyne poza wyżem polskim źródła typu krasowego. Niedaleko znajduje się jeszcze Ośrodek Hodowli Żubrów „Książ”, podlegający pod Kampinoski Park Narodowy.

1.5. Inne atrakcje turystyczne

Poza wspomnianymi już zabytkami oraz walorami przyrodniczymi, na terenie województwa znaleźć można szereg innych atrakcji turystycznych. Są to m.in. placówki muzealne – największa ich ilość znajduje się w stolicy województwa. Działają tu m.in. Centralne Muzeum Włókiennictwa, Muzeum Kinematografii, Muzeum Sztuki, Muzeum Fabryki, Muzeum Książki Artystycznej. W innych miastach działają muzea okręgowe i regionalne: m.in. w Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim, Sieradzu, Wieluniu, Zgierzu, Pabianicach, Kutnie, Tomaszowie Mazowieckim, Brzezinach, czy Radomsku. Na uwagę zasługują również inne placówki muzealne,

często położone w mniejszych miejscowościach, np. Muzeum Wojska Polskiego w Lipcach Reymontowskich, Muzeum Bitwy nad Bzurą w Kutnie, Muzeum Wnętrz Dworskich w Ożarowie, Muzeum Walewskich w Tubądzinie, czy Muzeum Modlitewników w Parznie. Innego typu muzeami są skanseny, wśród których oprócz wymienionych już obiektów w Maurzycach i Łodzi na uwagę zasługują Zagroda Młynarska w Uniejowie, Łęczycka Zagroda Chłopska w Kwiatkówku, Skansen w Sieradzu, czy Skansen Rzeki Pilicy w Tomaszowie Mazowieckim, ekspozycja taboru kolejowego w Parowozowni Skierniewice czy na stacji kolejowej Rogów Wąskotorowy. Ciekawe są również ekspozycje prywatne związane przede wszystkim ze sprzętami gospodarstwa wiejskiego – m.in. kolekcja p. Zbigniewa Stania w Lipcach Reymontowskich, czy p. Adama Głuszka w Dąbrowicach Skierniewickich, ale także ekspozycja militariów w bunkrze w Konewce.

W ostatnich latach powstało szereg nowych obiektów, przyciągających licznych odwiedzających – Zoo Safari w Borysewie, Dinopark w Kołacinku, Centrum Folkloru Polskiego w Nagawkach, wystawa Giganty Mocy w Bełchatowie, podziemna trasa turystyczna w Grotach Nagórzyckich, czy park Mikrokosmos w Ujeździe.

Region łódzki posiada również szereg miejsc związanych z kultem religijnym, przyciągających odwiedzających. Są to m.in. dom urodzin św. Maksymiliana Marii Kolbego w Zduńskiej Woli i św. Faustyny Kowalskiej w Głogowcu, inne miejsca związane z tymi świętymi, ośrodki pielgrzymkowe, m.in. w Studziennie-Poświętnej, Gidlach, czy łódzkich Łagiewnikach. Takim miejscem jest również cmentarz żydowski w Aleksandrowie Łódzkim, z grobami słynnych cadyków.

Atrakcją turystyczną są również odbywające się na terenie regionu imprezy i festiwale. Najwięcej znaczących wydarzeń odbywa się w Łodzi – m.in. Triennale Tkaniny, Łódzkie Spotkania Baletowe, Festiwal Designu, Fotofestiwal, Festiwal Dialogu Czterech Kultur, Light Move Festival, Fashion Week, Festiwal Komiksu. Festiwalem łączącym obszar niemal całego regionu jest Wędrowny Festiwal Filharmonii Łódzkiej „Kolory Polski”. Również w poszczególnych miejscowościach organizowane są znaczące imprezy, m.in. Open Hair w Sieradzu, Święto Kwiatów, Owoców i Warzyw w Skierniewicach, rekonstrukcja Bitwy nad Bzurą w Kutnie, turnieje rycerskie na zamkach w Łęczycy, Uniejowie czy Inowłodzu, Kabareton w Piotrkowie Trybunalskim, Festiwal im. Szaloma Asza oraz Święto Róży w Kutnie. Imprezy te nawiązują również do lokalnej kultury ludowej, m.in. procesje Bożego Ciała w Łowiczu i Spycimierzu, Dzień Palanta w Grabowie, a także do lokalnej gospodarki, m.in. Święto Truskawki w Buczku, czy Święto Cebuli w Grabowie.

1.6. Szlaki turystyczne

Województwo łódzkie w ostatnich latach wzbogaciło się o liczący ponad 2 000 km szlak konny. Podzielony na dwie pętle i kilkadziesiąt tras, szlak ten łączy przede wszystkim rozsiane po całym regionie stadniny i ośrodki jeździeckie, m.in. dwa ważne ośrodki na mapie kraju – w Walewicach i Bogusławicach.

W 2014 r., w związku z setną rocznicą Bitwy Łódzkiej, przez obszar województwa poprowadzony został Szlak Frontu Wschodniego, łączący przede wszystkim miejsca walk i cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej.

Przez obszar województwa przebiega szereg innych szlaków zarówno pieszych, rowerowych, kajakowych, jak i samochodowych. Wymienić można m.in. Szlak Rzeki Pilicy, Szlak Jury Wieluńskiej, Szlak Młynów nad Grabią, ale także obejmujące obszar całego kraju, czy nawet ogółouropejskie – Szlak Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, Szlak Romański, Szlak Bursztynowy, czy Szlak Cysterski.

2. Ruch turystyczny w województwie łódzkim²

Kompleksowe badania ruchu turystycznego w woj. łódzkim prowadzone były corocznie przez okres pięciu lat, od 2008 do 2012 r. Pierwsza edycja badań przeprowadzona została przez krakowski zespół badaczy pod kierunkiem prof. Grabińskiego z Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Kolejne realizowane były przez łódzkich badaczy z Instytutu Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, początkowo pod kierunkiem prof. Stanisława Liszewskiego, następnie prof. Bogdana Włodarczyka. W kolejnych po 2012 r. badania nie były prowadzone.

Badania z lat 2009-2012 realizowane były przy użyciu szerokiego spektrum metod badawczych, zarówno pośrednich, jak i bezpośrednich. Wykorzystane zostały przede wszystkim dane źródłowe z Urzędu Statystycznego w Łodzi, własne badania ankietowe prowadzone w celowo wybranych miejscach recepcji turystycznej i obiektach noclegowych.

Ogólnie wielkość ruchu turystycznego w województwie oszacowana została na ok. 4 mln osób – w 2010 r. było to ok. 4,2 mln, w 2011 r. ok. 4,4 mln, a w 2012 r. 3,9 mln. Wśród nich dominowali mieszkańcy woj. łódzkiego (głównie osoby mieszkające w większych miastach), w mniejszym stopniu woj. mazowieckiego, a także innych województw ościennych.

Ograniczona była liczba turystów zagranicznych – było to zaledwie kilka procent ogółu, w liczbach bezwzględnych ok. 270 tys. w 2011 r. i ok. 290 tys. rok później. Wśród obcokrajowców dominowali mieszkańcy Niemiec i Wielkiej Brytanii.

W samej Łodzi ogólna liczba turystów w 2011 r. to ok. 780 tys., w 2012 r. ok. 1170 tys., w tym odpowiednio ok. 120 i 130 tys. turystów zagranicznych.

Badanie objęło również analizę długości pobytu i ilość wydatków ponoszonych przez odwiedzających. Średnio turyści spędzali (zarówno w Łodzi jak i z regionie) mniej niż 2 noclegi (1,93 noclegu / turystę w 2011 r. i 1,8 noclegu / turystę w 2012 r.). W Łodzi wartości te były minimalnie niższe niż na pozostałym obszarze, jednak w całym województwie można powiedzieć że dominują wyjazdy krótkie, jednodniowe, lub ewentualnie weekendowe. Nie jest to obszar przyciągający turystów w celach wypoczynkowych, którzy spędzali by tu dłuższe urlopy. Jeżeli chodzi o wydatki ponoszone przez turystów to średnio na osobę było to ok. 250-300 zł, przy czym sumy zostawiane przez turystów zagranicznych były proporcjonalnie wyższe – średnio ok. 2 000 –

² Rozdział opracowany przede wszystkim w oparciu o: Bogdan Włodarczyk (red.), *Ruch turystyczny w Łodzi i województwie łódzkim w 2011 r.*, ROTWŁ, IGMiT, Łódź 2012;
http://www.rotwl.pl/badania_ruchu_turystycznego_w_lodzi_i_2367,0,0.html – badania za 2012 r. (data pobrania 10.04.2016)

2 500 zł.

Jeżeli chodzi o sezonowość ruchu turystycznego to wyraźny jest podział na miasto Łódź i na pozostały obszar województwa. O ile w mieście widoczne są dwa okresy zwiększonego ruchu turystycznego – kwiecień-czerwiec oraz wrzesień-październik, o tyle w regionie najczęściej odwiedzających pojawia się w okresie od maja do października. Na tej podstawie widać wyraźnie odmienną specyfikę turystów. Do Łodzi przyjeżdżają przede wszystkim osoby podróżujące służbowo, w tym uczestnicy konferencji i kongresów, w pozostałe miejsca jadą przede wszystkim turyści zainteresowani wyjazdami krajoznawczymi i wypoczynkiem weekendowym.

Potwierdzają to wyniki badań dotyczące celów przyjazdu do Łodzi i regionu – są to przede wszystkim sprawy służbowe i podróże biznesowe, w mniejszym stopniu udział w imprezach kulturalnych, zwiedzanie atrakcji turystycznych, spotkania z rodziną i znajomymi oraz cele edukacyjne. Turyści przyjeżdżający do Łodzi odwiedzają przede wszystkim ulicę Piotrkowską i Manufakturę (w przypadku turystów zagranicznych do najpopularniejszych miejsc należą również cmentarz żydowski oraz osiedle Księży Młyn). Wśród miejsc z regionu wyróżniają się doliny rzek Pilicy i Warty oraz obszar Centralnego Łuku Turystycznego obejmujący m.in. Uniejów, Łęczycę i Tum. Dodatkowo są to punktowo ważniejsze atrakcje turystyczne.

Wśród wniosków zaprezentowanych przez zespół autorski w podsumowaniu badań za 2011 rok znaleźć można następujące stwierdzenia:

- „Województwo łódzkie nie ma klarownego wizerunku turystycznego. Nie wzbudza specjalnego zainteresowania przybywających i jednocześnie nie można minąć tego obszaru niczego nie zauważywszy”³.
- „Łódź i województwo łódzkie pozostaną wciąż obszarami, które czekają na przygotowanie oryginalnych produktów turystycznych, na atrakcyjną ofertę pobytową, na poprawę czystości i uszlachetnienie walorów estetycznych odwiedzanych obszarów”⁴.

Podsumowując rozważania dotyczące ruchu turystycznego w województwie łódzkim trzeba wziąć pod uwagę, że przedstawione wyniki dotyczą sytuacji sprzed kilku lat. Turystyka jest zjawiskiem bardzo dynamicznym, w ciągu czterech lat od ostatnich badań sytuacja mogła ulec znaczącym zmianom. Wspomniane w ostatnim punkcie z wnioskami walory estetyczne odwiedzanych obszarów w tym czasie znacząco się poprawiły. Wystarczy wspomnieć o wyremontowanej części deptakowej ulicy Piotrkowskiej w Łodzi, czy odnowionych centralnych przestrzeniach

³ Bogdan Włodarczyk, *Ruch turystyczny w Łodzi i województwie łódzkim w 2011 roku*, ROTWŁ, IGMiT UŁ, Łódź 2012, s.204

⁴ Bogdan Włodarczyk, *Ruch turystyczny w Łodzi i województwie łódzkim w 2011 roku*, ROTWŁ, IGMiT UŁ, Łódź 2012, s.205

m.in. Tomaszowa Mazowieckiego, Piotrkowa Trybunalskiego, Sieradza, czy Łęczycy. Uruchomione zostały nowe znaczące atrakcje, m.in.: Groty Nagórzyckie w Tomaszowie Mazowieckim (2012 r.), Zagroda Młynarska w Uniejowie (2012 r.), Łęczycka Zagroda Chłopska w Kwiatkówku (2013 r.), Ogród Zmysłów w Poddębicach (2014 r.), czy wystawa Giganty Mocy PGE w Bełchatowie (2014 r.).

Oczywiście w związku z tymi (i innymi) inwestycjami, sytuacja mogła ulec poprawie – konieczne byłoby przeprowadzenie aktualnych badań wg tej samej metodologii – jednak niewątpliwie nadal aktualne jest stwierdzenie o braku klarownego wizerunku turystycznego i konieczności budowy oryginalnych produktów turystycznych.

3. Turystyka filmowa jako specyficzny typ turystyki⁵

Turystyka filmowa jest zjawiskiem cały czas stosunkowo nowym i w związku z tym nie dość precyzyjnie opisanym w literaturze, zwłaszcza polskojęzycznej. W opracowaniu Karoliny Buczkowskiej pojęcie *turystyki kinowej (filmowej)* pojawia się prawdopodobnie po raz pierwszy wśród polskich opracowań dotyczących turystyki kulturalnej i jej typów. Jest ona tam zdefiniowana jako przykład turystyki imprez i wydarzeń w zakresie ograniczonym do „udziału turystów w różnorodnych przedsięwzięciach (...) filmowych, kinowych (...)”⁶.

Hudson i Ritchie zdefiniowali *turystykę filmową* jako „wizyty turystów w miejscu lub atrakcji w wyniku pokazania tego miejsca w telewizji, na wideo, DVD czy na ekranie kinowym”⁷. Z kolei Beeton, stosując termin *film-induced tourism* (co można przetłumaczyć jako turystykę inspirowaną filmem), rozszerzyła znaczenie tego zjawiska: „wizyty w miejscach, gdzie kręcono filmy lub programy telewizyjne, jak również wyprawy do studio filmowych, w tym do parków tematycznych inspirowanych filmami”⁸. Kolejna definicja, zaproponowana przez Stasiaka, rozwija dotychczas przedstawione o dodatkowe elementy: „wszelkie podróże turystyczne śladami gwiazd filmu (aktorów, reżyserów) i ich dzieł, stwarzające okazję do głębszej refleksji i osobistego przeżywania utworów”⁹. W popularnych źródłach prasowych *turystykę filmową* najczęściej definiuje się bardzo prosto, jako „podróże do miejsc, w których realizowano znane produkcje filmowe”¹⁰ czy „podróżowanie śladami bohaterów filmowych”¹¹. Potwierdzeniem rosnącej popularności takich podróży są coraz liczniejsze w Polsce opracowania turystyczne, zachęcające do odwiedzania miejsc związanych z filmem¹².

Ciekawie zdefiniowana została *turystyka filmowa* przez firmę działającą w tej właśnie branży – wyjazdach inspirowanych filmem. Firma ta została założona przez Stefana Roetscha, specjalistę w zakresie marketingu miejsc za pomocą turystyki filmowej, który pracował dla różnych krajów i regionów opracowując filmowe produkty turystyczne. Jest to więc przykład bardzo praktycznego

⁵ Rozdział opracowany przede wszystkim w oparciu o: Maciej Kronenberg, *Turystyka filmowa w Łodzi: potencjał – produkt – perspektywy*, [w] Ewa Ciszewska, Konrad Klejsa (red.), *Kultura filmowa współczesnej Łodzi*, Wyd. PWSFTviT, Łódź 2015, s.147-162

⁶ Karolina Buczkowska, *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Poznań 2008, s.46-49

⁷ Simon Hudson, J.R. Brent Ritchie, *Promoting destinations via film tourism: An empirical identification of supporting marketing initiatives*, [w] *Journal of Travel Research* nr 44 (4), 2006, s.387

⁸ Sue Beeton, *Film-induced Tourism*, Bristol 2005, s.11

⁹ Andrzej Stasiak, *Turystyka literacka i filmowa*, [w] Buczkowska Karolina, Armin Mikos von Rohrscheidt (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*, Wyd. AWF Poznań, Poznań 2009, s.225

¹⁰ Małgorzata Wdowiak, *Turystyka filmowa nowym trendem*, dostępne przez: <http://info.podroze.gazeta.pl/temat/podroze/turystyka+filmowa> (data pobrania 10.04.2016)

¹¹ *Filmowa Malta, czyli turystyka filmowa w Polsce*, dostępne przez: <http://film.wp.pl/id,117220,title,Filmowa-Malta-czyli-turystyka-filmowa-w-Polsce,wiadomosc.html?ticaid=110d6b> (data pobrania 10.04.2016)

¹² Wydawnictwa te zostały opisane w rozdziałach 5.3 i 6.1

podejścia, opartego na własnych doświadczeniach w pracy z turystami – firma zajmuje się wyszukiwaniem plenerów dla filmowców oraz wykonywaniem opracowań dotyczących potencjału turystycznego opartego na filmie: „*turystyka filmowa* przedstawia efekty, jakie film i produkcja telewizyjna mogą mieć na nasze decyzje dotyczące podróży, ponieważ inspirują one ludzi do osobistego doświadczenia miejsc widzianych na ekranie. *Turystyka filmowa* jest nie tylko doskonałą maszyną dla marketingu miejsc, zapewnia także możliwości rozwoju nowych produktów turystycznych, jak wycieczki śladami plenerów, muzea filmowe, rozwinięcie istniejących atrakcji turystycznych o związki z filmem”¹³. Definicja ta rzeczywiście obejmuje całość zjawiska jakim są podróże inspirowane filmem.

Turystyka filmowa obejmuje rozmaite rodzaje aktywności turystycznych. Wspomniana Beeton podzieliła ją na następujące formy¹⁴:

1. *on-location* (w miejscu lokacji) – turystyka filmowa jako podstawowy motywator podróży (gdzie film jest wystarczająco silnym magnesem do organizacji wyjazdu turystycznego); turystyka filmowa jako element wyjazdu turystycznego (film jako jedna z atrakcji podczas wyjazdu turystycznego); pielgrzymka filmowa (wyjazd turystyczny jako forma oddania hołdu filmowi); celebrycka turystyka filmowa (odwiedzanie domów gwiazd filmowych); nostalgiczna turystyka filmowa (odwiedzanie miejsc związanych z dawnymi filmami);
2. *commercial* (komercyjna) – stworzona atrakcja inspirowana filmem (wybudowana w miejscu kręcenia filmu po zakończeniu zdjęć); wyjazdy filmowe (zorganizowane wyjazdy do różnych miejsc związanych z filmem); wycieczki filmowe z przewodnikiem (wycieczki po konkretnych obiektach, często prywatnych i niedostępnych na co dzień);
3. *mistaken identities* (błędnej identyfikacji) – turystyka filmowa do miejsc, które uważa się za miejsce kręcenia filmów; wyjazdy do miejsc, z którymi związana jest fabuła filmu, ale gdzie nie realizowano zdjęć;
4. *off-location* (poza lokacją) – wycieczki po studiach filmowych (wycieczki podczas których można obserwować proces tworzenia filmu); wycieczki do parków tematycznych przy studiach filmowych (do miejsc stworzonych dla turystów zainteresowanych filmem, miejsc niezwiązanych bezpośrednio z tworzeniem filmów);
5. *one-off events* (unikalnych wydarzeń) – wyjazdy na premiery filmowe; wyjazdy na festiwale filmowe;
6. *armchair travels* (podróże fotelowe) – programy telewizyjne (inspirowane filmem); programy kulinarne (pokazujące zwyczaje kulinarne i potrawy z różnych stron świata).

¹³ <http://www.film-tourism.com/> (data pobrania 10.04.2016)

¹⁴ Sue Beeton, *Film-induced tourism...*

O ile podział zaproponowany przez Beeton może momentami zaskakiwać, o tyle typologię zaproponowaną przez Stasiaka można traktować jako bardziej „klasyczną” i odpowiadającą polskim realiom, chociaż równocześnie znacznie mniej rozbudowaną¹⁵:

- *turystyka biograficzna*, czyli podróże, których głównym celem jest zwiedzanie muzeów biograficznych słynnych gwiazd dużego i małego ekranu, miejsc ich urodzin, życia, pracy i śmierci, oglądanie poświęconych im pomników, tablic pamiątkowych, odwiedzanie grobów słynnych aktorów, reżyserów, operatorów filmowych, udział w festiwalach filmowych, spotkaniach z idolami itp.
- *turystyka fikcji filmowej*, czyli wędrowanie w poszukiwaniu (nie zawsze nawet prawdziwych) plenerów filmowych i telewizyjnych, czynny i bierny udział w plenerowych inscenizacjach, spektaklach teatralnych czy warsztatach filmowych, przeżywanie filmów w naturalnej scenerii (kina „pod chmurką”), rodzinny wypoczynek w filmowych parkach rozrywki, podróżowanie szlakami bohaterów filmowych itp.

Większość prac dotyczących turystyki inspirowanej filmem nie jest poparta rzetelnymi badaniami naukowymi; prace te zawierają najczęściej stwierdzenia powielające obiegowe opinie z prasy codziennej, podkreślające, że turystyka filmowa (określana często mianem *set-jetting*, identyfikowanym z wizytami w miejscach, które stały się plenerami filmowymi) to zjawisko bardzo dynamicznie się rozwijające. W tym kontekście ciekawie prezentują się wnioski, które przedstawiła Beeton, analizując studium przypadku Nowej Zelandii¹⁶. Turystyka inspirowana odwiedzeniem miejsc uwiecznionych w filmie miała tam rzekomo rozkwitnąć pod wpływem filmowej trylogii *Władca pierścieni* (zrealizowana w latach 1999–2001). Tymczasem powołując się na informacje z organizacji Tourism New Zealand oraz prace innych badaczy, takiego wzrostu nie zaobserwowano. Równocześnie Stefan Roesch, czy Rodanthi Tzanelli wskazali na pośrednie czynniki świadczące o zwiększonym ruchu turystycznym w Nowej Zelandii, związanym z *Władcą pierścieni*. Wystawa poświęcona filmowi eksponowana w muzeum Te Papa Tongarewa w Wellington (stolica Nowej Zelandii) w okresie od grudnia 2002 do kwietnia 2003 r. przyciągnęła ponad 200 tysięcy odwiedzających (najwyższa frekwencja spośród wszystkich wystaw czasowych w tym muzeum)¹⁷. Dodatkowo w Nowej Zelandii funkcjonuje kilkanaście biur podróży oferujących wycieczki śladami plenerów związanych z filmem¹⁸, co może świadczyć o zapotrzebowaniu na tego

¹⁵ Andrzej Stasiak, *Turystyka literacka i filmowa...*

¹⁶ Sue Beeton, *Understanding Film-induced Tourism*, [w] *Tourism Analysis*, Volume 11, Number 3/2006, s.181-188

¹⁷ Stefan Roesch, *The experiences of film location tourists*, 2009, s.10

¹⁸ Rodanthi Tzanelli, *Constructing the 'cinematic tourist'. The 'sign industry' of The Lord of the Rings*, [w] *tourist studies*, vol. 4 (1) / 2004, s.31-32

rodzaju usługi wśród turystów.

O podobnym zjawisku można mówić w przypadku Polski, gdzie sztandarowym przypadkiem opisywanym często w prasie codziennej jest Sandomierz, znany jako plener serialu *Ojciec Mateusz*. Miasto to podawane jest jako przykład miejsca, gdzie turystyka inspirowana filmem dynamicznie się rozwija¹⁹, tymczasem brak badań (zwłaszcza ilościowych), które by takie zjawisko potwierdzały. Częściowym potwierdzeniem tezy o rozwoju turystyki w Sandomierzu pod wpływem serialu jest praca Michała Leszczyńskiego *Jak Ojciec Mateusz zachęca turystów do odwiedzenia Sandomierza*, opisana w rozdziale 5.3.

Trzeba na zakończenie tych rozważań zaznaczyć że precyzyjne opisanie, czy zmierzenie rozmiarów turystyki filmowej może być bardzo trudne, a wręcz niemożliwe. Zwrócił na to uwagę Andrzej Kowalczyk analizując zjawisko turystyki kulturowej²⁰. Turystyka filmowa, którą można traktować jako typ turystyki kulturowej, również się w ten schemat wpisuje. Według Kowalczyka wszelkie klasyfikacje form turystyki mogą bowiem sprawiać problemy, za przykład służyć może zwiedzanie zabytków, które jest formą turystyki kulturowej, ale jednocześnie może być odpoczynkiem (turystyką wypoczynkową). Podobnie rzecz się ma z turystyką filmową, którą jak najbardziej można uznać za formę turystyki kulturowej – może ona równocześnie być rekreacją, odpoczynkiem i zabawą. Ciężko precyzyjnie określić na ile dana aktywność turystyczna wynika bezpośrednio z zainteresowania dziedzictwem filmowym, a na ile dziedzictwo to jest jedynie dodatkiem do innych wyjazdów turystycznych.

¹⁹ Joanna Urbaniak, *Turystyka filmowa specyficznym produktem turystycznym w Polsce i na świecie*, [w] Dominik Orłowski, Elżbieta Puchnarewicz, *Turystyka kulturowa a regiony turystyczne w Polsce*, Wyd. WSTiJO, Warszawa 2010, s. 377

²⁰ Andrzej Kowalczyk, *Współczesna turystyka kulturowa*, [w] Andrzej Kowalczyk (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Warszawa 2008

4. Związki kinematografii z województwem łódzkim²¹

Za datę zaistnienia kinematografii uznawany jest 28 grudnia 1895 r. To właśnie wtedy po raz pierwszy miał miejsce publiczny pokaz nowego wynalazku – zbudowanej przez braci Lumière maszyny kinematograficznej. Miało to miejsce w piwnicach Grand Café w Paryżu, cały seans trwał pół godziny, a uczestniczyło w nim 35 osób. Opłata za wstęp wynosiła 1 franka.

Trzeba jednak pamiętać, że o ile za początek kinematografii przyjmuje się wynalezienie maszyny przez braci Lumière, to podobne wynalazki prezentowali pod koniec XIX w. również inni twórcy. Najśłynniejszym była maszyna Tomasza Edisona, przy pomocy której pokazywano w Polsce ruchome obrazy już w latach 1895-1896, m.in. w Warszawie i Lwowie. Ostatecznie to jednak kinematograf braci Lumière okazał się najbardziej praktyczny i niezawodny i to oni przeszli do historii jako prekursorzy nowej sztuki.

Zanim w Łodzi i regionie pojawił się kinematograf, dominowały tu mało wyszukane formy rozrywki – panoptika (gabinety figur woskowych), fotoplastykony z fotografiami z różnych stron świata, teatry kukiełkowe i marionetkowe, cyrki, pantomimy, teatrzyki kabaretowe czy muzea osobliwości. W 1891 r. niejaki Bremer pokazywał w Grand Hotelu maszynę zwaną elektotachiskopem (szybkowidzem). Dzięki obracającym się bardzo szybko fotografiom widzowie mieli złudzenie ruchu obrazów.

Historyczny, pierwszy pokaz w Łodzi miał miejsce 1 sierpnia 1896 r. w parku Helenowskim. Po dwóch tygodniach pokazy przeniesione zostały do Domu Majstrów Tkackich przy dzisiejszej ul. Tuwima 1. Początkowo wykorzystywany był wynalazek Tomasza Edisona, maszyna braci Lumière wykorzystana została po raz pierwszy 11 czerwca 1897 r.

Olbrzymie zasługi dla popularyzacji nowego wynalazku położyli bracia Władysław i Antoni Krzemińscy, którzy uruchomili w Łodzi pierwsze stałe kino na ziemiach polskich – miało to miejsce w grudniu 1899 r. „Stale” kino funkcjonowało w okresie zimowym, okres wiosenno-letni przedsiębiorczy bracia spędzali na objazdach po innych miastach, w tym również w regionie łódzkim. W 1903 r. Krzemińscy przenieśli swój biznes do stolicy, jednak już wówczas w Łodzi powstawać zaczęły inne obiekty oferujące ten sam rodzaj rozrywki.

W 1907 r. w Łodzi uruchomione zostało kino Belle-Vue, działające przy dzisiejszej ul. Sienkiewicza 40. Kino to działa do dziś (jako Tatry), co jest ewenementem w skali Polski. Obok

²¹ Rozdział opracowany w oparciu przede wszystkim o opracowania: Hanna Krajewska, *Życie filmowe Łodzi w latach 1896-1939*, seria Zeszyty Muzeum Kinematografii nr 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Łódź 1992; Wacław Pawlak, *Minionych zabaw czar czyli czas wolny i rozrywka w dawnej Łodzi*, Oficyna Bibliofilów, Łódź 2001, Mirosław Wojalski, *Działo się w Łodzi*, Oficyna Zora, Łódź 1992; www.filmowalodz.pl (data dostępu 10.04.2016); Maciej Kronenberg, *Przewodnik filmowy po województwie łódzkim*, Wyd. Regio, Łódź 2015

szczecińskiego Pioniera jest to najstarsze działające kino w kraju!

Ważną datą dla łódzkiej kinematografii był rok 1908, otwarte zostało wówczas przy dzisiejszej ulicy Tuwima 2 kino Odeon. Był to pierwszy przypadek na ziemiach polskich, kiedy od początku budowy obiekt był przeznaczony na pokazy kinematograficzne – wcześniej na te cele adaptowano inne budynki jak teatry, sale tańca, restauracje, a nawet szopy. Nowe kino od razu wyznaczyło wysoki standard obsługi widza – budynek miał wystrój wręcz „pałacowy”. Kilka lat później w centrum Łodzi uruchomione zostały kolejne luksusowe kina – Luna przy ul. Tuwima 1/3 oraz Casino przy Piotrkowskiej 67.

Rys. Dawne kino Odeon przy ul. Tuwima w Łodzi
źródło: fot. M. Kronenberg

Pierwsza dekada XX w. to okres, kiedy oprócz wyświetlania filmów, zaczęto kręcić własne materiały, przede wszystkim dokumentujące życie miasta. Najstarszym zachowanym materiałem z Łodzi jest film nakręcony podczas Wystawy Rzemieślniczo-Przemysłowej, która odbyła się w 1912 r. w dzisiejszym parku im. S. Staszica. Z tego samego roku pochodzi pierwszy film nakręcony w Piotrkowie Trybunalskim – była to relacja z procesu Damazego Macocha, który odbywał się w sądzie w tym mieście.

W okresie międzywojennym większość produkcji filmowej skoncentrowana była w stolicy. Jednak również w Łodzi działało szereg prywatnych firm produkujących filmy. Najczęściej firmy te kończyły działalność po nakręceniu kilku filmów, lub nawet nie udawało im się zrealizować jednego obrazu. Jednak już w okresie dwudziestolecia międzywojennego Łódź i region łódzki zaczęto wykorzystywać jako plener filmowy. Łódź wystąpiła w filmie *Szłamalam*, Łowicz w filmie *Paweł i Gawęł*, Złaków Kościelny w filmie *Przybyli do wsi żołnierze*, z kolei Piekary koło Piątku

(pow. łęczycki) stały się plenerem filmu *Znachor*. Wszystkie te filmy pochodzą z lat 1937-1939 r.

Momentem przełomowym dla polskiej (i łódzkiej) kinematografii był rok 1945. Do Łodzi trafiła wówczas Wytwórnia Filmowa Wojska Polskiego, która stała się podstawą do utworzenia Wytwórni Filmów Fabularnych, działającej przy ul. Łąkowej 29. To w wyniku rozwoju tej instytucji powstały w latach kolejnych wytwórnie w innych miastach – Warszawie i Wrocławiu. To również z WFF wyodrębniła się łódzka Wytwórnia Filmów Oświatowych, działająca do dziś. Równolegle z wytwórnią, przy ul. Pomorskiej założona została fabryka sprzętu kinotechnicznego, a przy ul. Narutowicza fabryka kopii filmowych (obie były jedynymi zakładami tego typu w całym kraju).

W 1947 r. powstał załączek szkoły filmowej – studium jednokursowe, zorganizowane przy Instytucie Filmowym (założonym na przełomie 1945 i 1946 r.). Równolegle w Łódzkiej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych założona została sekcja filmowa. Obu instytucjami kierował prof. Marian Wimmer. W 1948 r. zostały one połączone i przekształcone w Wyższą Szkołę Filmową. Pierwszym rektorem został prof. Jerzy Toeplitz. 10 lat później, w 1958 r. szkoła filmowa połączona została z Wyższą Szkołą Aktorską im. Leona Schillera. Dzisiaj szkoła ta to Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna, popularnie zwana Szkołą Filmową lub Filmówką.

W 1947 r. w Łodzi zrealizowany został pierwszy film animowany *Za króla Krakusa*, a od 1948 r. istnieje Studio Małych Form Filmowych Se-Ma-For, realizujące zarówno popularne bajki dla dzieci (Miś Uszatek, Miś Colargol, czy Pingwin Pik-Pok to jedne z najsłynniejszych postaci), jak i produkcje artystyczne – m.in. filmy *Tango* Zbigniewa Rybczyńskiego (1980) oraz *Piotruś i wilk* Susan Templeton (2007). Oba nagrodzone zostały Oscarami. Studio Se-Ma-For w 1999 r. zostało zlikwidowane, jednak na bazie dotychczasowej działalności, dawni pracownicy zawiązali prywatne studio kontynuujące działalność w zakresie filmu animowanego. Od 2008 r. działa przy nim Muzeum Bajki (obecnie Se-Ma-For Muzeum Animacji).

Rys. Wystawa w Se-Ma-For Muzeum Animacji
Źródło: fot. M. Kronenberg

W 1939 r. w Łodzi działały 33 kina. Kina funkcjonowały również w innych miastach regionu. Jednymi z najstarszych było kino Luna (później Mazur) w Pabianicach. Założone zostało w 1912 r. przez przedsiębiorcę i kinooperatora holenderskiego pochodzenia Eduarda Vorthella i pabianiczana Rudolfa Masickiego. Vorthell to wyjątkowa postać – jeden z pionierów kinematografii na ziemiach polskich, posiadacz pierwszego certyfikatu carskiego na prowadzenie kinoteatru w Petersburgu, kamerzysta na dworze carskim i dworze szacha perskiego. W pierwszych latach XX w. osiedlił się w Łodzi, gdzie wspólnie z Teodorem Junodem prowadził kino Urania. Ok. 1910 r. Vorthell przeniósł się do Pabianic, gdzie zaangażował się w przedsięwzięcie z Masickim. W Pabianicach pozostał do śmierci w 1927 r., tu został pochowany na cmentarzu ewangelickim. Na płycie nagrobnej opisany został właśnie jako „pionier kinematografii”.

Rys. Dawne kino Luna przy ul. Św. Jana w Pabianicach
źródło: fot. M. Kronenberg

Budynek dawnego pabianickiego kina Luna stoi do dziś (przy ul. Św. Jana 11), niestety jest to obiekt w stanie ruiny i prawdopodobnie już nie do uratowania. Lepszy los spotkał drugie pabianickie kino – Kinematograf Miejski – założone w 1922 r. przy ul. Gdańskiej (przy parku im. Słowackiego). Kino to przetrwało, obecnie działa jako Tomi. Równie długą historię ma kino Kinema z Radomska – założone zostało w budynku straży pożarnej przy ul. Narutowicza 8. W budynku pochodzącym z 1881 r. od początku działała sala przeznaczona na imprezy kulturalne. Już w początkach XX w. okresowo wykorzystywano ją na pokazy kinematograficzne, stałe kino uruchomiono tu w latach 20. XX w. Kino działało w tym miejscu do 2011 r., obecnie budynek pozostaje nieużytkowany. Kino to posiada dodatkowy walor – w Radomsku urodził się reżyser Stanisław Różewicz, było to kino jego dzieciństwa i młodości, o czym przypomniał w zrealizowanym filmie dokumentalnym *Kinema*. Innym kinem z regionu, które również doczekało się filmu dokumentalnego są łódzkie Tatry – film nosi tytuł *Seans w kinie Tatry*.

Rys. Dawne kino Victoria przy ul. 3 Maja w Piotrkowie Trybunalskim
 źródło: www.epiotrkow.pl

Również w innych miastach kina pojawiały się już w początkach XX w. W Piotrkowie Trybunalskim pierwsze kino pojawiło się w 1905 r., były to Czary przy dzisiejszej ul. 3 Maja. Drugim kinem piotrkowskim była założona w 1911 r. Victoria, mieszcząca się przy tej samej ulicy nr 11²². Budynek ten przetrwał do dziś, obecnie działa tu sklep. Kino As uruchomione zostało w Skierniewicach w 1909 r.²³ W Łowiczu przy ul. Podrzecznej 20 w 1912 r. uruchomione zostało kino Eos. Co ciekawe, kino działało w tym miejscu do II wojny światowej, a powróciło tu po kilkudziesięciu latach – w 2004 r. Działa do dziś jako kino studyjne Feniks²⁴. W Zgierzu kino Luna uruchomiono przy ul. Długiej w okresie międzywojennym, ok. 1935 r. uruchomione zostało kino Victoria w Brzezinach przy ul. Sienkiewicza.

W Łodzi w 1970 r. liczba kin wynosiła 35, dziś to ok. 10 obiektów (w tym kilka utworzonych lub reaktywowanych w ostatnich latach). Podobna tendencja widoczna jest również w innych miastach. W okresie PRL kino działało w niemal każdym, nawet niewielkim mieście – m.in. w Łasku, czy Uniejowie. Dziś w całym regionie przetrwało zaledwie kilkanaście kin. Trzeba przy tym zauważyć, że kina które przetrwały w zdecydowanej większości w ostatnich latach przeszły gruntowne modernizacje, są obecnie wyposażone w aparaturę do odtwarzania cyfrowego. Wyszpecjalizowały się również najczęściej w kina studyjne, oferujące ambitny repertuar. W ten sposób znalazły swoje miejsce na rynku, nie konkurując z nowoczesnymi kinami wielosalowymi, tzw. multipleksami (które działają w Łodzi i Piotrkowie Trybunalskim, a planowany do uruchomienia jest także podobny obiekt w Tomaszowie Mazowieckim).

Instytucją stanowiącą swoistą klamrę spinającą działalność związaną z kinematografią w Łodzi jest Muzeum Kinematografii. Początkowo działało ono jako Dział Kultury Filmowej i Teatralnej

²² <http://www.epiotrkow.pl/news/Od-Czarow-do-Heliosa-czyli-dzieje-piotrkowskich-kin,16640> (data dostępu 10.04.2016)

²³ http://dkferoica.mokskierniewice.pl/wp-content/uploads/2015/04/najstarsze_kina_Skierniewice.pdf (data dostępu 10.04.2016)

²⁴ <https://www.pisf.pl/rynek-filmowy/projekt-w-malym-kinie/archiwum/lowicz-sto-lat-wedrowki> (data dostępu 10.04.2016)

Muzeum Historii Miasta Łodzi (od 1976 r.), następnie jako Oddział Muzeum (od 1984 r.), a od 1986 r. jako niezależna placówka. W tym samym roku Muzeum otrzymało jako siedzibę budynek dawnego pałacu Karola Scheiblera przy Placu Zwycięstwa. Łódzkie Muzeum Kinematografii jest jedynym muzeum o takim profilu w Polsce.

Rys. Elementy scenografii filmu Kingsajz na dziedzińcu Muzeum Kinematografii w Łodzi
źródło: fot. M. Kronenberg

5. Istniejące produkty turystyczne związane z dziedzictwem filmowym w Polsce

5.1. Polska na filmowo

W 2010 r. na rynku wydawniczym ukazała się książka *Polska na filmowo* autorstwa Marka Szymańskiego²⁵. Jest to pierwszy (i jak dotąd, czyli do 2016 r. jedyny) przewodnik filmowy dotyczący całego kraju. Opisanych w nim zostało 55 miejscowości, w których realizowano zdjęcia do najsłynniejszych polskich filmów i seriali. Treść uzupełniona została o ciekawostki, przedstawione autorowi przez artystów, statystów lub świadków pracy filmowców, a także o bogaty materiał zdjęciowy, zarówno współczesny jak i archiwalny (kadry, zdjęcia z planów). Uzupełnieniem do wydawnictwa stał się portal www.polskanafilmowo.pl, gdzie oprócz alfabetycznie opisanych filmowych miejscowości znalazły się wywiady z twórcami (20), a także komercyjna oferta – wyjazdów szkoleniowych i integracyjnych (m.in. >„Czterdzieści setków baranów porwołem”, czyli szlakiem Janosika< oraz >Polowanie na tygrysa, czyli szlakiem serialu „Czterej pancerni i pies”<²⁶); opracowania materiałów promocyjnych, przede wszystkim dla samorządów, w tym książek, albumów, przewodników, folderów, map czy ulotek²⁷; wyjazdów turystycznych związanych z dziedzictwem filmowym, skierowanych przede wszystkim do młodzieży szkolnej²⁸.

Przykładowa oferta jednodniowego wyjazdu szlakiem filmu 1920. Bitwa Warszawska²⁹:

- wspaniała przygoda przy zwiedzaniu Twierdzy Modlin – celem przystępnego i atrakcyjnego przyswojenia wiedzy historycznej przez uczniów,
- seans kinowy uzupełniony kreatywnie i intrygująco przeprowadzonymi warsztatami filmowymi – co pozwoli nie tylko podnieść filmoznaucznicze kompetencje, ale także pomoże poruszać się w świecie multimedialnym i zainspiruje do własnych działań twórczych,
- integracja, praca zespołowa uczniów,
- całość projektu umiejętnie łączy aspekt edukacyjny z rozrywkowym, przez co jest atrakcyjną dla młodzieży formą zdobywania wiedzy i umiejętności.

²⁵ Marek Szymański, *Polska na filmowo*, Wyd. MJ Media Szymański i Glapik, Poznań 2010

²⁶ <http://www.polskanafilmowo.pl/articlesView,18,wyjazdy-szkoleniowe,PL> (data dostępu 05.04.2016)

²⁷ <http://www.polskanafilmowo.pl/articlesView,11,promocja-lokalna,PL>,
<http://www.polskanafilmowo.pl/articlesView,9,oferta-wydawnicza,PL> (data dostępu 05.04.2016)

²⁸ <http://www.polskanafilmowo.pl/articlesView,10,turystyka-i-edukacja-filmowa,PL> (data dostępu 05.04.2016)

²⁹ Przedstawiona oferta pochodzi z portalu www.polskanafilmowo.pl

Przykładowa oferta dwudniowego wyjazdu integracyjnego szlakiem serialu *Janosik*, odbywającego się w miejscowości Jaworki w Pieninach³⁰:

Dzień I

Wprowadzenie do tematyki szkolenia i prezentacja zasad gier zespołowych - podział na grupy.

Gra plenerowa na motywach serialu „Janosik”. Uczestnicy zostaną wyposażeni w stroje i rekwizyty związane z serialem. Miejscem rozgrywki będą plenery, których kręcono serialowe sceny. Wśród zadań do wykonania znajdują się między innymi nauka góralskich umiejętności np. jak rozpaść ognisko, jak rzucać tzw. pyrkówką, czyli metalową kulą na sznurze znaną z serialu Janosik.

Zakończeniem pierwszego dnia szkolenia będzie kolacja z tradycyjnym góralskim jedzeniem i muzyką, przy dobrej pogodzie realizowana w formie ogniska.

Dzień II

Spacer po okolicy z lokalnym przewodnikiem prezentującym najważniejsze miejsca związane z kinematografią. Kino szkoleniowe – prezentacja teledysku z udziałem uczestników szkolenia nakręconego podczas pierwszego dnia szkolenia.

Podsumowanie szkolenia.

Dodatkowe atrakcje:

- Możliwość skorzystania z kompleksu tras narciarskich położony w pobliżu Jaworek w Małych Pieninach w Dolinie Skalskiej.
- Spływ Dunajcem (początek w Sromowcach Niżnych) – na flisackich tratwach lub kajakami.
- Wizyta w wąwozie Homole – najatrakcyjniejszym wąwozie górskim w Polsce.
- Organizacja zabawy w formie góralskiego wesela z prezentacją tradycji weselnych regionu ujętych także w serialu „Janosik”.

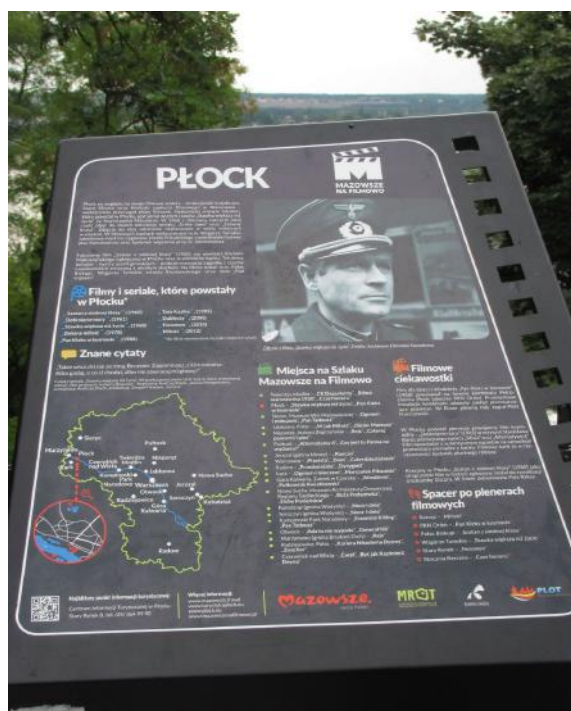
5.2. Mazowsze na filmowo

W 2011 r. na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego opracowana została Diagnoza potencjału filmowego Mazowsza. Dokument ten przygotowany został przez firmę Landbrand zajmującą się marketingiem miejsc, a także Marka Szymańskiego, autora książki *Polska na filmowo*. W opracowaniu tym przedstawione zostały następujące tematy: Turystyka filmowa na świecie i w Polsce, Potencjał rozwoju turystyki filmowej na Mazowszu, Plenery filmowe w województwie mazowieckim, Selekcja plenerów filmowych o największym potencjale dla rozwoju

³⁰ j.w.

produktu Mazowsze na filmowo, Wskazanie możliwości zbudowania różnorodnych ścieżek i szlaków filmowych (w tym Szlak lektur szkolnych, Szlak seriali, Szlak filmów sensacyjno-kryminalnych, Historyczno-wojenny szlak filmowy, Kultowe komedie PRL, Mistrzowie kina, Szlak współczesnych seriali), Analiza SWOT.

Dokument ten stał się podstawą do realizacji dalszych etapów projektu Mazowsze na filmowo, przede wszystkim wytyczenia szlaku. Urząd Marszałkowski zorganizował konkurs dla organizacji pozarządowych na stworzenie szlaku. Wykonawcą szlaku została Mazowiecka Regionalna Organizacja Turystyczna. W kolejnym roku w przestrzeni regionu pojawiło się 10 charakterystycznych czarnych tablic, przypominających wyglądem taśmę filmową – ustawione zostały m.in. w Płocku, Radomiu, Sierpcu, czy Puławach. W planach były również dodatkowe elementy, jak stworzenie programu edukacyjnego dla wycieczek szkolnych, organizacja festiwalu filmowego, czy opracowanie materiałów promocyjnych poświęconych poszczególnym trasom.

Rys. Tablica szlaku Mazowsze na Filmowo w Płocku

Źródło: fot. M. Kronenberg

Jak do tej pory najbardziej namacalnym rezultatem projektu są wspomniane tablice – jest to pierwsza w kraju próba wytyczenia i oznakowania szlaku turystycznego poświęconego dziedzictwu filmowemu.

5.3. Książkowe przewodniki filmowe

Książek tematycznie związanych z kinematografią jest mnóstwo. Są to przede wszystkim wspomnienia twórców, opisane przez nich samych, lub wydane w formie wywiadów. Bardzo bogata kolekcja to wydawnictwa filmoznawcze, gdzie poszczególne filmy, gatunki, lub zbiory obrazów konkretnych twórców poddawane są analizie. Nierzadko na marginesie takich opracowań pojawiają się informacje dotyczące przestrzeni i miejsc, gdzie dany film powstawał. Zupełnie innym rodzajem książek są te poświęcone w założeniu opisaniu przestrzeni geograficznej – przewodniki turystyczne poświęcone filmowi. Pierwszym tego typem wydawnictwem był *Filmowy przewodnik po Warszawie*³¹ z 2007 r., kolejnymi *Filmowy spacerownik po Trójmieście*³² z 2009 r., wspomniany już przewodnik *Polska na filmowo* z 2010 r., *Stawkowy przewodnik filmowy*³³ z 2014 r., a także kilka wydawnictw dotyczących Łodzi i województwa łódzkiego opisanych w rozdziale 6.1. Wśród wymienionych książek wyróżnia się *Stawkowy przewodnik filmowy* – w odróżnieniu od pozostałych punktem wyjścia dla autorów nie było opisanie konkretnego miejsca (miasta, regionu), ale przedstawienie wszystkich znanych plenerów związanych z jednym konkretnym tytułem filmowym.

Do wspomnianej kategorii przewodników turystycznych zaliczyć można jeszcze dwa wydawnictwa – *>Stawka większa niż życie< serial wszech czasów*³⁴ Bogdana Bernackiego oraz *>Czterej pancerni i pies< przewodnik po serialu i okolicach*³⁵ Marka Łazarza. W obu tych książkach autorzy podjęli próbę opisanie wszelkich aspektów istnienia seriali, od zarysu fabuły, przez historię i okoliczności powstania, sylwetki artystów tworzących film, relacje prasowe po emisji, po fenomen kultury masowej z jakim spotkały się te seriale. W obu ważne miejsce zajmuje opis przestrzeni, gdzie pracowali filmowcy i plenerów uwiecznionych w kadrach.

Zaskakującym może być fakt, że jak do tej pory inne znaczące filmowo miejsca, jak np. Wrocław, Kraków czy Lublin nie doczekały się podobnych opracowań. Być może pewnym wyjaśnieniem jest wskazywany przez większość autorów powstałych już książek ogrom pracy związanej z gromadzeniem materiałów do tego typu prac.

5.4. *Ojciec Mateusz* w Sandomierzu

Jako przykład bardzo skutecznej promocji miejsca dzięki filmowi podawany jest w Polsce Sandomierz. Od 2008 r. realizowane są w przestrzeni tego miasta zdjęcia do serialu *Ojciec Mateusz*.

³¹ Grzegorz Sołtysiak, *Filmowy przewodnik po Warszawie*, Wyd. Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2007

³² Katarzyna Fryc-Hyży, *Filmowy spacerownik po Trójmieście*, Wyd. Agora, Warszawa 2009

³³ Bogdan Bernacki (red.), *Stawkowy przewodnik filmowy*, Wyd. Regio, Łódź 2014

³⁴ Bogdan Bernacki, *>Stawka większa niż życie< serial wszech czasów*, Wyd. Adamantan, Warszawa 2003

³⁵ Marek Łazarz, *>Czterej pancerni i pies< przewodnik po serialu i okolicach*, Wyd. Torus Media, Poznań 2006

Przykładowa oferta wycieczki po mieście³⁷:

JEDNODNIOWA WYCIECZKA Z PRZEWODNIKIEM PO SANDOMIERZU – program 4-godzinny

W poszukiwaniu filmowych miejsc

Sandomierski Rynek Starego Miasta - miejscem akcji wielu scen serialu

przystanek autobusowy i sklep przy Bramie Opatowskiej

posterunek policji

dom rozrywki - kryjówka przestępcy (dziedziniec Podziemnej Trasy Turystycznej)

szkoła (wejście do Zbrojowni Rycerskiej)

mieszkanie nauczyciela

siedziba biskupa

mieszkanie kuzynki Natalii

siedziba burmistrza miejscem sądu Ojca Mateusza

Wszystko pod opieką przewodnika, który opowie o przygodzie Sandomierza ze znanym serialem.

Koszt dla jednego ucznia wynosi 16 zł w grupie 40 osobowej /w tym 3 opieki gratis/

Dla osoby dorosłej wynosi 24 zł w grupie 40 osobowej (w tym organizator gratis).

Cena obejmuje opiekę przewodnika do 4 godzin, wstępy do Podziemnej Trasy Turystycznej, Zbrojowni Rycerskiej i Katedry.

Sandomierz jest jak do tej pory wyjątkiem, ponieważ doczekał się przynajmniej orientacyjnych badań statystycznych, dotyczących wpływu serialu na miasto i jego promocję³⁸. Przeprowadzone zostały badania ankietowe w grupie 411 turystów odwiedzających miasto. Spośród nich blisko 90% mniej lub bardziej regularnie ogląda serial, a blisko 75% przyjechało turystycznie do Sandomierza tylko dlatego, że miejsce to skojarzyli z serialem.

5.5. Folwark Filmowy Cichowo

Ważnym elementem scenografii do filmu *Pan Tadeusz* Andrzeja Wajdy były zabudowania folwarku Sopliców. Dekoracja ta została zbudowana na potrzeby filmu w Józefowie koło Warszawy. Po zakończeniu zdjęć zabudowania zostały przeniesione do miejscowości Cichowo w gminie Krzywiń

³⁷ <http://pttk-sandomierz.pl/wycieczki-jednodniowe/60-sladamiojcamateusza> (data dostępu 05.04.2016)

³⁸ Michał Leszczyński, *A Jak Ojciec Mateusz zachęca turystów do odwiedzenia Sandomierza* - <http://www.ujk.edu.pl/infotezy/ojs/index.php/infotezy/article/view/81/200> (data dostępu 05.04.2016)

w województwie wielkopolskim. Tam w 1999 r. otwarty został Folwark Filmowy Cichowo. Jego twórcą jest Marek Pinkowski, prowadzący Filmową Akademię Zwierząt. Szkolone przez niego zwierzęta można zobaczyć w wielu polskich filmach, występowały również w *Panu Tadeuszu*³⁹. Na otwarciu Folwarku w Cichowie pojawiły się gwiazdy filmu, a także jego reżyser. Od tego czasu obiekt funkcjonuje jako atrakcja turystyczna, organizowane są tu biesiady i imprezy kulturalno-rozrywkowe nawiązujące do dawnej kultury szlacheckiej oraz oczywiście do filmu *Pan Tadeusz*. W kolejnych latach rozbudowana została baza turystyczna, stanęła tu m.in. replika dworu Sopliców (oryginał wykorzystany w filmie to obiekt zabytkowy stojący w miejscowości Turowa Wola koło Skierniewic). W obiektach Folwarku organizowane są imprezy plenerowe nawet na 3 000 osób⁴⁰, obiekt dysponuje ponad 50 miejscami noclegowymi, a także salami konferencyjnymi / bankietowymi na ponad 100 osób. Obiekt poza organizacją imprez jest dostępny do zwiedzania przez turystów indywidualnych i grupowych⁴¹.

5.6. Punkt widokowy „U Pana Tadeusza” w Smolnikach

Ważnym plenerem filmu *Pan Tadeusz* były krajobrazy w Suwalskim Parku Krajobrazowym, odtwarzające litewskie pejzaże opisane przez Mickiewicza. Tędy maszerują napoleońscy żołnierze zmierzający do Rosji, tędy przejeżdża bryczką Tadeusz, wracający w rodzinne strony. W miejscowości Smolniki, skąd rozpościera się wyjątkowo malowniczy widok na polodowcowy krajobraz okolic Suwałk, zorganizowany został prywatny punkt widokowy z drewnianą zadaszoną platformą. Wstęp na punkt jest płatny, dodatkowo jest tam prowadzona sprzedaż gadżetów turystycznych, niezwiązanych jednak bezpośrednio z filmem.

5.7. Muzeum Kargula i Pawlaka w Lubomierzu

W 1992 r. z okazji 25-lecia powstania filmu *Sami swoi* Sylwestra Chęcińskiego w dolnośląskim Lubomierzu (gdzie realizowano zdjęcia do tego obrazu o perypetiach zwaśnionych rodzin Karguli i Pawlaków na Ziemiach Odzyskanych) odbyło się spotkanie z reżyserem. W siedzibie lokalnej gazety (noszącej tytuł *Sami Swoi*) rozpoczęto wówczas gromadzenie eksponatów do mającego powstać muzeum. Placówka ruszyła w 1995 r. w zabytkowym budynku Domu Papiernika przy ul. Wacława Kowalskiego 1, natomiast rok później ustawione zostały drewniane rzeźby dwóch głównych bohaterów filmu (w 2006 r. zastąpione rzeźbami betonowymi). Na ekspozycji muzealnej znajdują się przede wszystkim rekwizyty które „zagrały” w filmie, m.in. „kanka po bimbrze”,

³⁹ Marek Szymański, op. cit., s. 32-36

⁴⁰ <http://www.soplicowo.eu/> (data pobrania 05.04.2016)

⁴¹ http://www.krzywina.pl/Poznaj_Cichowo,8159.html (data pobrania 05.04.2016)

„karabin, z którego zamek wylata”, rower wymieniony przez Witę na kota, czy kawałek płotu oddzielającego posesję Karguli i Pawlaków. Są tu również zebrane fotosy oraz plakaty filmowe, a nawet pierwsza kopia filmu z 1967 r. W bezpośrednim sąsiedztwie muzeum znajduje się Zaulek Filmowy, gdzie na fragmencie muru umieszczane są corocznie (przy okazji Ogólnopolskiego Festiwalu Filmów Komediodowych) tablice poświęcone ludziom filmu, oczywiście związanym z komediami⁴².

Wydarzeniem związanym z komedią Chęcińskiego, a także z działającym tu muzeum, jest odbywający się corocznie (od 1997 r.) wspomniany już Ogólnopolski Festiwal Filmów Komediodowych. Co roku w sierpniu do Lubomierza zapraszane są gwiazdy filmu (a także kabaretu i piosenki), organizowane pokazy filmowe (nawet premierowe). Festiwalowi towarzyszą dodatkowe atrakcje nawiązujące do *Samych swoich*, jak „wojna tortowa o miedź”, czy konkurs o „lubomierskie Granaty” dla najlepszych komedii i „zawleczeni” dla twórców offowych⁴³. W kolejnych edycjach festiwalu corocznie bierze udział kilka tysięcy osób. Obowiązkowym punktem programu są plenerowe pokazy tryptyku komedii Chęcińskiego - *Sami swoi*, *Nie ma mocnych* oraz *Kochaj albo rzuć*.

Zarówno festiwal jak i muzeum prowadzone są przez Stowarzyszenie Miłośników Filmów Komediodowych „Sami Swoi”.

O tym jak mocno Lubomierz utożsamia się i promuje w oparciu o komedię Sylwestra Chęcińskiego jest nawet hasło promocyjne miasta: *Lubomierz – miasto Samych Swoich*.

5.8. Muzeum Hansa Klossa

Rys. Ekspozycja w Muzeum Hansa Klossa

źródło: fot. Bogdan Bernacki

⁴² <http://lubomierzit.pl/muzeum-kargula-i-pawlaka/>, <http://www.okislubomierz.pl/muzeum-kargula-i-pawlaka/> (data dostępu 05.04.2016 r.)

⁴³ <http://www.sami-swoi.com.pl/index.php/article/97> (data dostępu 05.04.2016 r.)

Muzeum funkcjonowało od marca do grudnia 2009 r. w lokalu przy ul. Gliwickiej 6 w Katowicach⁴⁴. Powstało z inicjatywy prywatnej, poświęcone było fenomenowi serialu *Stawka większa niż życie*. We wnętrzu stylizowanym na bunkier z czasów II wojny światowej zgromadzono m.in. kopie książek, komiksów, wydań VHS oraz CD i DVD serialu, militaria z czasów wojny, czy dyplomy i nagrody przyznane filmowcom zaangażowanym w pracę przy serialu. Dużą atrakcję stanowiły woskowe figury Klossa i Brunnera. Przy muzeum działała kawiarnia – Cafe Ingrid – utrzymana w tej samej stylistyce jak reszta obiektu. W muzealnym sklepie sprzedawane były gadzety nawiązujące do filmu – koszulki, popielniczki, breloczki czy pudełka zapalek z bohaterami serialu.

5.9. Pomniki Reksia oraz Bolka i Lolka w Bielsku-Białej

Bielsko-Biała to jedno z miejsc najmocniej związanych z polskim filmem animowanym. W 1947 r. założone zostało w Katowicach Eksperymentalne Studio Filmów Rysunkowych. Rok później studio trafiło do Wisły, a następnie do Bielska-Białej. Impulsem do rozwoju było powstanie tu Oddziału Filmów Rysunkowych Wytwórni Filmów Fabularnych w Łodzi w 1952 r., a następnie usamodzielnienie studia w 1956 r.⁴⁵ Działa ono do dziś, obecnie jako Studio Filmów Rysunkowych. Najbardziej znani bohaterowie bajek związani z Bielsko-Białą to Bolek i Lolek, Reksio, Profesor Gąbka i Smok Wawelski, Pampalini łowca zwierząt, czy Błękitny Rycerzyk.

W ramach promocji swojego dziedzictwa filmowego, w 2009 r. w centrum Bielska-Białej – na ul. 11 Listopada przy moście na rzece Białej – uruchomiona została fontanna z pomnikiem Reksia. Dwa lata później, w 2011 r., w przestrzeni miasta umieszczony został kolejny bajkowy pomnik, tym razem Bolka i Lolka. Umieszczony został przy ul. Mostowej, przed centrum handlowym Sfera. W ten sposób zrealizowano, przynajmniej częściowo, pomysł stworzenia filmowego szlaku z lat 90. XX w. Kolejnym znaczącym działaniem były obchody 50-lecia powstania postaci Bolka i Lolka, w ramach których prowadzone były warsztaty animacji, spotkania z zaproszonymi gośćmi, pokaz sztuki teatralnej, koncert muzyki filmowej, czy pokazy bajek. Patronat nad tym wydarzeniem objęła Anna Komorowska, małżonka Prezydenta RP. We wszystkich wydarzeniach wzięło udział blisko 10 tysięcy uczestników⁴⁶.

W 2014 r., podczas pierwszej edycji budżetu obywatelskiego w Bielsku-Białej zgłoszony został projekt „Bajkowy szlak Bielska-Białej”. Projekt ten zajął 20 miejsce wśród 108 zgłoszonych projektów i nie został skierowany do realizacji. Tymczasem zakładał on, że w pierwszym etapie

⁴⁴ https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Hansa_Klossa_w_Katowicach (data dostępu 05.04.2016 r.)

⁴⁵ <http://www.sfr.com.pl/historia> (data dostępu 05.04.2016)

⁴⁶ tamże

powstać miało by 5 pomników (docelowo kilkanaście), z systemem zbierania stempli jako zachęty do zwiedzenia całego szlaku⁴⁷.

Poza pomnikami w centrum miasta, Bielsko-Biała oferuje jeszcze jedną formę poznania miejscowego dziedzictwa filmowego związanego z animacją. Zorganizowane grupy młodzieży szkolnej mogą zwiedzać miejscowe Studio Filmów Rysunkowych przy ul. Cieszyńskiej 24. Program wizyty dostosowany jest do danego poziomu edukacyjnego i obejmuje zwiedzanie studia, a także pokaz wyprodukowanych w Bielsku-Białej filmów animowanych w sali kinowej: jest to „żywa prezentacja procesu produkcji filmu animowanego w miejscu, w którym te filmy naprawdę powstają. Dzięki pobytowi w Studio uczniowie poznają kolejne etapy tworzenia filmu animowanego i poszerzają swoją wiedzę na temat takich pojęć jak scenariusz filmowy, scenopis, animacja, fazowanie, filmowanie, efekty specjalne i dźwiękowe, czy też dowiedzą się na czym polega skład komputerowy. Uczniowie w kolejnych pomieszczeniach zobaczą jak twórcy zmieniają scenariusz w gotowy film. Podczas pobytu w Studio odwiedzający będą obcować z prawdziwymi dekoracjami, rekwizytami, projektami postaci i rysunkami animacyjnymi”⁴⁸.

5.9. Promenada Gwiazd w Międzyzdrojach

Od 1995 r. w Międzyzdrojach odbywa się latem Festiwal Gwiazd. Do nadmorskiego kurortu zjeżdżają wówczas zaproszeni artyści związani przede wszystkim z filmem, odbywają się spotkania z nimi, sesje autografowe, koncerty, spektakle teatralne, pokazy filmowe, a nawet mecze piłkarskie artyści kontra samorządowcy⁴⁹. Każdorazowo zaproszeni artyści pozostawiają po sobie odciski dłoni uwiecznione w brązie i wmurowane w nawierzchnię biegnącej nad morzem Promenady Gwiazd. Jak do tej pory uwiecznionych zostało ponad 150 gwiazd związanych z polską kinematografią. Dodatkowo wybrane osobistości otrzymują specjalne pomniki w postaci pełnowymiarowych postaci (jak np. Jan Machulski), abstrakcyjnych rzeźb (jak np. Krzysztof

⁴⁷ Szczegółowy opis projektu (za

http://2014.obywatelskibb.pl/aktualnosci/20140507/29/wyniki_glosowania_na_budzet_obywatelski.html; data dostępu 05.04.2016): „Bajkowy szlak Bielska-Białej” (projekt ma docelowo obejmować kilkanaście pomników-rzeźb najsłynniejszych bajkowych postaci, które narodziły się w bielskim Studio Filmów Rysunkowych. Pomniki będą posadowione w całym mieście, stając się atrakcją zarówno dla mieszkańców B-B jak i turystów odwiedzających stolicę Podbeskidzia. Celem projektu jest promocja miasta poprzez ukazanie dorobku filmowego Studia Filmów Rysunkowych. Przy każdym pomniku będzie znajdował się punkt, w którym będzie możliwość zdobycia bajkowego stempla z postacią. Dzieci, które zdobędą komplet stempli ze wszystkich punktów otrzymają nagrodę - odznakę bajkowego detektywa. W pierwszym etapie projekt zakłada wykonanie 5 pomników: - bohaterowie serii "Porwanie Baltazara Gąbki - pomnik przy SFR przy ul. Cieszyńskiej 24; - bohaterowie serii "Podóże Kapitana Klipera - pomnik nad rzeką Białą w miejscu wskazanym przez władze miasta; - bohaterowie serii "Między nami bocianami" - pomnik na terenach rekreacyjnych na Błoniach; - bohaterowie filmu Gwiazda Kopernika - pomnik na szczycie Dębowca; - bohater serii "Pampalini Łowca Zwierząt" - pomnik przy BCK-u).

⁴⁸ <http://www.sfr.com.pl/bajkowy-swiat> (data dostępu 05.04.2016)

⁴⁹ <http://festiwalgwiazd.com/> (data dostępu 05.04.2016)

Kieślowski czy Andrzej Wajda) lub płyt wmurowanych w nawierzchnię (jak np. Jeremi Przybora)⁵⁰. Budżet imprezy sięga corocznie kilku milionów złotych. Przez kilka lat (2006-2009) festiwal odbywał się w Gdańsku, czego pozostałością jest Bursztynowa Promenada Gwiazd. Gdańska promenada ma postać postumentu autorstwa prof. Adama Myjaka na którym umieszczone zostały odlewy dłoni artystów (nie tylko związanych z filmem, ale szerzej z różnymi rodzajami sztuki), znajduje się przed siedzibą Polskiej Filharmonii Bałtyckiej na wyspie Ołowianka.

Podobnych promenad, czy alei gwiazd jest więcej. Przykładem może być kielecka Aleja Sław, znajdująca się na Skwerze Harcerskim im. Szarych Szeregów. Umieszczane są tam popiersia znanych osób, w tym również związanych z filmem – m.in. Zbigniewa Cybulskiego, czy Krzysztofa Kieślowskiego, ale także Charlesa Chaplina, Marilyn Monroe i Ingmara Bergmana⁵¹.

5.10. Tablice pamiątkowe

W przestrzeni polskich miast znaleźć można rozmaite formy upamiętniające osoby lub wydarzenia związane z historią polskiej kinematografii. W Olsztynie, gdzie w latach 60. XX w. realizowane były zdjęcia do serialu *Stawka większa niż życie*, w 2003 r. z inicjatywy Tomasza Śrutkowskiego, dziennikarza i wydawcy, świadka pracy filmowców przy serialu, odsłonięta została pamiątkowa tablica. Zawisła w miejscu, gdzie zgodnie z fabułą odcinka pt. *Spotkanie* Hans Kloss miał zostać rozstrzelany (u zbiegu ul. Stare Miasto i Kołłątaja). Miejsce to otrzymało nazwę Zaułka *Stawki większej niż życie*. Początkowo tablica wykonana była z gipsu, w 2004 r. zastąpiona została drugą, wykonaną z brązu. W uroczystości jej odsłonięcia wzięli udział odtwórcy ról Hansa Klossa i Hermana Brunnera, czyli Stanisław Mikulski i Emil Karewicz.

Rys. Tablica poświęcona serialowi *Stawka większa niż życie* w Olsztynie
źródło: Fot. Bogdan Bernacki

⁵⁰ https://pl.wikipedia.org/wiki/Promenada_Gwiazd_w_Mi%C4%99dzydrojach (data dostępu 05.04.2016)

⁵¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Skwer_Harcerski_im._Szarych_Szereg%C3%B3w_w_Kielcach (data dostępu 05.04.2016)

Rys. Tablica poświęcona serialowi Stawka większa niż życie we Wrocławiu
źródło: Fot. Bogdan Bernacki

Z tym samym serialem związana jest tablica umieszczona na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu. Zawieszono ją tuż za Mostem Tumskim w 2015 r., w miejscu gdzie realizowano zdjęcia do odcinka *Poszukiwany Gruppenführer Wolf*. Dwujęzyczną tablicę (polsko-angielską) opatrzono dodatkowo zdjęciem z planu. Niestety, mimo że Wrocław jest z tym serialem bardzo mocno związany (około 30 różnych lokacji, w których realizowano zdjęcia), to inne nie doczekały się jak dotąd podobnych tablic. Upamiętnione zostało natomiast inne miejsce, tragicznie zapisane w historii polskiej kinematografii. W nawierzchni 3 peronu dworca kolejowego Wrocław Główny wmurowana została tablica upamiętniająca miejsce śmierci Zbigniewa Cybulskiego. 8 stycznia 1967 r. podczas próby wskoczenia do ruszającego pociągu artysta wpadł pod koła i w wyniku doznanych obrażeń zmarł. 30 lat później tablicę odsłonił Andrzej Wajda, reżyser filmu *Popiół i diament*, w którym główną rolę zagrał Cybulski i z którego kadry uwiecznione zostały w pomniku.

Rys. Tablica poświęcona Zbigniewowi Cybulskiemu na peronie dworca Wrocław Główny
źródło: fot. Bogdan Bernacki

6. Istniejące produkty turystyczne związane z dziedzictwem filmowym w woj. łódzkim

Produkty te można podzielić na dwie grupy: dotyczące bezpośrednio dziedzictwa filmowego (gdzie to dziedzictwo stanowi esencję produktu) i dotyczące go pośrednio (takie, gdzie dziedzictwo występuje jako wartość dodana do istniejącego niezależnie produktu).

6.1. Książkowe przewodniki turystyczne

Łódź i województwo wyróżnia się pozytywnie wśród miast i regionów Polski, jeżeli chodzi o opisanie jej dziedzictwa filmowego. Z racji na obecność tutaj instytucji bardzo mocno związanych z filmem (Muzeum Kinematografii, Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna, Wytwórnia Filmów Fabularnych), powstawały opracowania monograficzne im poświęcone⁵². Silny ośrodek naukowy związany z filmoznawstwem również przyczynił się do powstania dużej ilości opracowań dotyczących historii kina, w tym również w wydaniu łódzkim. Uzupełnieniem tematu historii jest wydana w 2015 r. książka poświęcona łódzkim kinom⁵³.

Z obszarem województwa łódzkiego związane są ponadto aż cztery pozycje książkowe, które można wpisać w kategorię przewodników turystycznych. Dwa z nich: *Przewodnik filmowy po Łodzi*⁵⁴ autorstwa Macieja Kronenberga, Marty Wawrzyniak i Aleksandry Jonas oraz *Spacerownik Łódź filmowa*⁵⁵ autorstwa Joanny Podolskiej i Jakuba Wiewiórskiego dotyczą stolicy województwa, *Piotrków filmowy*⁵⁶ autorstwa Agnieszki Warchulińskiej oczywiście poświęcony jest Piotrkowowi Trybunalskiemu. *Przewodnik filmowy po województwie łódzkim*⁵⁷ autorstwa Macieja Kronenberga obejmuje swoim zasięgiem cały obszar województwa. Łódź i region mają również swoje akcenty we wspomnianych wcześniej opracowaniach *Polska na filmowo* (rozdziały poświęcone Piotrkowowi Trybunalskiemu, Nieborowowi oraz Studziannie-Poświętnemu), a także *Stawkowy przewodnik filmowy* (najobszerniejszy w całej książce rozdział poświęcony Łodzi, a dodatkowo z wzmiankowanymi Zgierzem i Pabianicami).

Z punktu widzenia całego województwa pierwszorzędne znaczenie ma *Przewodnik filmowy po województwie łódzkim*. Przedstawionych zostało w nim aż 75 miejscowości, opisanych ponad

⁵² *Filmowy pałac ziemi obiecanej: W stronę muzeum, W stronę filmu*, praca zbiorowa, Wyd. Stowarzyszenie Miłośników off Kultury „SmoK”, Łódź 2011; Zawisliński Stanisław, Wijata Tadeusz, *Fabryka snów*, Wyd. Toya sp. z o.o., Łódź 2013; Krzysztof Krubski, Marek Miller, Zofia Turowska, Waldemar Wiśniewski, *Filmówka. Powieść o Łódzkiej Szkole Filmowej*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 1998

⁵³ Piotr Kulesza, Anna Michalska, Michał Koliński, *Łódzkie kina. Od Bałtyku do Tatr*, Wyd. Księży Młyn, Łódź 2015

⁵⁴ Maciej Kronenberg, Marta Wawrzyniak, Aleksandra Jonas, *Przewodnik filmowy po Łodzi*, Wyd. Regio, Łódź 2010

⁵⁵ Joanna Podolska, Jakub Wiewiórski, *Spacerownik Łódź filmowa*, Wyd. Agora, Warszawa 2010

⁵⁶ Agnieszka Warchulińska, *Piotrków filmowy*, Wyd., Piotrków Tryb. 2011

⁵⁷ Maciej Kronenberg, *Przewodnik filmowy po województwie łódzkim*, Wyd. Regio, Łódź 2015

170 filmów i seriali. Rzut oka na mapę zamieszczoną w książce pozwala od razu wyróżnić obszary gdzie ekipy filmowe pracowały najczęściej (przede wszystkim Łódź i jej najbliższe okolice, a także okolice Pilicy w pasie od Sulejowa do Studzianny-Poświętnego). Zaletą książki oprócz treści dotyczącej dziedzictwa filmowego jest duży zasób zdjęć współczesnych i archiwalnych (w tym kadrów i zdjęć z planów), ciekawostki krajoznawcze, a także cytaty ludzi związanych z filmem – przede wszystkim anegdoty z filmowych planów.

Książka *Piotrków Filmowy* to z kolei monumentalne kompendium wiedzy na temat filmów realizowanych w Piotrkowie. Autorka zgromadziła informacje na temat blisko 40 tytułów. Szczególną zaletą książki jest fakt, że autorka jako mieszkanka Piotrkowa dotarła do wielu osób, które miały okazję być świadkami realizacji zdjęć lub statystami na planach. Zebrane w ten sposób informacje nadają książce, a pośrednio miastu wyjątkowego „filmowego” klimatu.

Oba przewodniki poświęcone Łodzi potwierdzają wyjątkowe miejsce Łodzi na filmowej mapie Polski. Autorzy opisali blisko 200 tytułów, realizowanych w łódzkich plenerach. Również tu ilustrację do tekstów stanowią zdjęcia, w tym kadry do filmów, a także cytaty ludzi filmu. Co istotne, oba wydawnictwa raczej się uzupełniają niż dublują – *Przewodnik filmowy po Łodzi* to przede wszystkim opis miejsc, *Spacerownik Łódź filmowa* to głównie wspomnienia i ciekawostki przekazane przez osoby pracujące na planach zdjęciowych.

6.2. Szlak dziedzictwa filmowego Łodzi

Jest to nazwa projektu związanego z wykorzystaniem lokacji filmowych jako atrakcji turystycznej w Łodzi, zrealizowanego w okresie od maja do lipca 2009 r. przez stowarzyszenie Centrum Inicjatyw na rzecz Rozwoju REGIO. REGIO wystartowało wówczas w konkursie ogłoszonym przez Filmotekę Narodową przy wsparciu Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej („Konkurs na przedsięwzięcia promujące 100-lecie polskiego filmu”). Oprócz wspomnianych instytucji, partnerem w realizacji projektu był Urząd Miasta Łodzi. Całkowity budżet projektu wyniósł 65 750 PLN.

Głównym celem projektu była promocja filmowego dziedzictwa Łodzi oraz stworzenie szlaku łączącego najważniejsze obiekty z nim związane. Dla realizacji tego celu prowadzonych było równolegle kilka działań:

- przeszkolenie przewodników miejskich w zakresie dziedzictwa filmowego;
- organizacja 60 spacerów po Łodzi dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych połączona z projekcjami filmu *Aleja gówniarzy* (reż. Piotr Szczepański, 2007);
- organizacja 10 spacerów po Łodzi dla mieszkańców miasta;

- projekcja czterech filmów – *Ziemia obiecana* (reż. Andrzej Wajda, 1974), *Rzeczpospolita babska* (reż. Hieronim Przybył, 1969), *Vabank 2 czyli riposta* (reż. Juliusz Machulski, 1984), *Zakazane piosenki* (reż. Leonard Buczkowski, 1946) – w przestrzeni miasta (w miejscach, gdzie powstawały zdjęcia do filmów, odpowiednio: rynek Manufaktury, dziedziniec willi przy ul. Stefanowskiego 17, dziedziniec PWSFTViT, park im. Poniatowskiego);
- przygotowanie i upublicznienie serwisu www.filmowalodz.pl;
- opracowanie, druk i kolportaż folderu *Szlak Dziedzictwa Filmowego Łodzi* (w nakładzie 20 000 egzemplarzy, dystrybucja w punktach informacji turystycznej na terenie Łodzi, dodatkowo poprzez Centrum Informacji Turystycznej na targach turystycznych, w których uczestniczyła Łódź).

Bezpośrednio w projekcie uczestniczyło ponad 1 600 osób (1 300 w spacerach, 300 w projekcjach plenerowych), dodatkowo informacja o dziedzictwie filmowym Łodzi poprzez foldery oraz serwis internetowy trafiła do kolejnych kilkunastu tysięcy (w trakcie trwania projektu 4 000 odsłon serwisu www, w kolejnych latach ok. 10 000).

Głównym elementem projektu było wytyczenie szlaku związanego z dziedzictwem filmowym. Cel ten osiągnięty został częściowo. Opracowana została lista miejsc, które powinny być na nim uwzględnione – znalazły się wśród nich zarówno instytucje filmowe (kilka zabytkowych budynków kin, Wytwórnia Filmów Oświatowych, PWSFTViT, dawna Wytwórnia Filmów Fabularnych, Muzeum Kinematografii, Studio Se-ma-for wraz z Muzeum Animacji) jak i plenery związane z wybranymi filmami kręconymi w Łodzi. Niestety z powodu braku środków projekt ten nie doczekał się kontynuacji w postaci fizycznego wyznaczenia szlaku na wzór powstałych w podobnym czasie (ze środków Urzędu Miasta Łodzi) Szlaku Willi i Pałaców, Szlaku Architektury Przemysłowej czy Szlaku Ulicy Piotrkowskiej. W dalszym ciągu funkcjonuje jedynie jako usługa przewodnicka. Za kontynuację prac nad łódzkim szlakiem dziedzictwa filmowego ze strony stowarzyszenia Centrum Inicjatyw na rzecz Rozwoju REGIO należy uznać wspomniany już *Przewodnik po filmowej Łodzi*⁵⁸.

⁵⁸ Maciej Kronenberg, *Turystyka filmowa w Łodzi: potencjał – produkt - perspektywy* [w] Ewa Ciszewska, Konrad Klejsa (red.), *Kultura filmowa Łodzi*, Wyd. Biblioteki PWSFTViT, Łódź 2015, s. 155-156

Rys. Ulotka Szlaku Dziedzictwa Filmowego Łodzi
źródło: www.filmowalodz.pl

6.3. Szlak Łodzi Bajkowej

W 2009 roku przed Centrum Informacji Turystycznej w Łodzi przy ulicy Piotrkowskiej 87 odsłonięta została rzeźba Misia Uszatka. Był to pierwszy bohater dobranocki wyprodukowanej w łódzkim Studio Se-ma-for, który doczekał się swojego pomnika. W ten sposób zaczęto tworzyć Szlak Łodzi Bajkowej, projekt którego „głównym celem jest promocja Łodzi pod kątem jej dziedzictwa filmowego (promocja marki „Łódź filmowej”), ze szczególnym uwzględnieniem dorobku łódzkiej animacji”⁵⁹. Docelowo na szlaku ma znaleźć się 17 pomników przedstawiających postaci z bajek, jak do tej pory (do 30.04.2016) w przestrzeni miasta znalazło się dziewięć pomników. Stawiane są w miejscach, będących najważniejszymi łódzkimi atrakcjami turystycznymi (ulica Piotrkowska, Skansen), przy obiektach rekreacyjnych skierowanych do rodziców z dziećmi (Ogród Zoologiczny, Palmiarnia, Aquapark Fala), ale także instytucjach

⁵⁹ <http://www.bajkowa.lodz.pl/nodes/type/bajkowy-szlak/type:bajkowy-szlak/page:1> (data pobrania 30.06.2013)

związanych z dziedzictwem filmowym (Muzeum Kinematografii). Oczywiście najbardziej widocznym elementem projektu są same pomniki, ale obejmuje on również szereg dodatkowych elementów, jak gadżety promocyjne (torby, bandany, maskotki, pamięci pendrive, ołówki), wydawnictwo poświęcone szlakowi, szereg wydarzeń związanych przede wszystkim z odsłanianiem kolejnych pomników, czy portal www.bajkowa.lodz.pl. W latach 2012-2013 projekt Szlaku Bajkowego był rozwijany dzięki wsparciu ze środków Unii Europejskiej z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (dofinansowanie w wysokości 517 000 PLN przy całkowitej wartości projektu 608 000 PLN⁶⁰), obecnie kontynuowany i utrzymywany jest ze środków Urzędu Miasta Łodzi⁶¹.

Rys. Pomnik Misia Uszatka na szlaku Łódź Bajkowa
źródło: fot. M. Kronenberg

6.4. Hotel Stare Kino

Adres Piotrkowska 120 jest bardzo mocno związany z historią kinematografii w Łodzi. To tutaj w grudniu 1899 r. bracia Antoni i Władysław Krzemińscy założyli pierwsze stałe kino na ziemiach polskich. W swoich pamiętnikach Antoni Krzemiński opisał to następująco:

„We wrześniu 1899 roku, brat mój Władysław Krzemiński, starszy ode mnie o jedenaście lat zaproponował mi współpracę w jego przedsiębiorstwie rozrywkowym, które prowadził w Łodzi przy ul. Piotrkowskiej Nr.17 pod nazwą >Gabinet ILUZJI<.

Przedstawienia te składały się z efektów świetlnych oraz przezroczy o treści z dziedziny astronomii, krajoznawczych itp. Przedstawienia te rozpoczynały się od godziny jedenastej rano, co godzina, a ostatni seans zaczynał się o godzinie dziesiątej wieczorem. Pokazywanie iluzji i przeźroczy trwało około czterdziestu minut.

W tym czasie, udało nam się sprowadzić z zagranicy projektor do wyświetlania filmów – system „LUMIERA” oraz osiemnaście filmików. Nie można nazwać ich filmami, ponieważ najdłuższy

⁶⁰ Tamże

⁶¹ Maciej Kronenberg, *Turystyka filmowa...*, s. 156

miał dwanaście metrów, a najkrótszy sześć metrów. Filmiki były fotografowane z natury. (...) Po skompletowaniu wszystkich aparatów i rekwizytów potrzebnych do uruchomienia kina oraz ulepszeniu aparatu kinowego przeze mnie, został wynajęty lokal przy ul. Piotrkowskiej Nr.120 w Łodzi i w grudniu 1899 roku zostało uruchomione pierwsze kino w Polsce⁶².

Już w lutym 1900 r. przedsiębiorstwo braci Krzemińskich przeniesione zostało na ówczesny Nowy Rynek (dzisiejszy plac Wolności), historycznie to jednak do adresu Piotrkowska 120 należy palma pierwszeństwa. W 2013 r. do historii tego miejsca nawiązano w bardzo oryginalny sposób – otwierając tutaj obiekt noclegowy z apartamentami nawiązującymi nazwami i wystrojem do historii polskiej (a w szczególności łódzkiej) kinematografii. 22 pokoje nawiązują do 22 tytułów filmów, które przynajmniej częściowo były realizowane w Łodzi. Pokoje podzielone zostały na piętra, gdzie każdemu przyporządkowana została pewna epoka historyczna: I piętro to filmy historyczne, gdzie akcja toczy się od XIX w. do okresu międzywojennego XX w. – m.in. *Ziemia obiecana*, *Między ustami a brzegiem pucharu*, czy *Vabank*; II piętro nawiązują do lat 40. i 50. – XX w. m.in. *Stawka większa niż życie*, *Czterej pancerni i pies*, czy *Koniec nocy*; III piętro odnosi się do filmów których akcja toczy się w l. 60., 70. i 80. XX w. – m.in. *Niewiarygodne przygody Marka Piegusa*, *Przypadek*, czy *Kingsajz*; IV piętro to filmy współczesne – m.in. *Komisarz Alex*, *Paradoks*, czy *Edi*. Wystrój każdego z pokoiów nawiązuje do filmu poprzez drobne dekoracje, zdjęcia plenerów filmowych, a także olbrzymie fototapety z kadrami z poszczególnych obrazów. Stosowne dekoracje nawiązujące do odpowiednich epok umieszczone zostały także w korytarzach na poszczególnych piętrach. W 2014 r. obiekt został powiększony o kolejnych 20 apartamentów, tym razem nawiązujących do klasyki światowego kina – podzielonego na piętro sensacji (m.in. *Chinatown*, *Dawno temu w Ameryce*), komedii (m.in. *Mężczyźni wolą blondynki*, *Różowa Pantera*, *Żandarm w Nowym Jorku*), romansu (m.in. *Titanic*, *Wielki Gatsby*) oraz klasyki (apartamenty poświęcone filmom z Charlesem Chaplinem oraz z Flipem i Flapem). Kolejnym dodatkiem była uruchomiona w piwnicy obiektu w 2015 r. sala kinowa z tradycyjnymi fotelami, a przede wszystkim z oryginalnym projektorem kinowym z lat 70. Dzięki temu widzowie mogą tu poza dźwiękami z ekranu posłuchać szumu maszyny poruszającej taśmę, tym bardziej że nie ma tu wydzielonej kabiny projekcyjnej.

Stare Kino oprócz prowadzonej działalności gospodarczej angażuje się także w działania kulturalne, związane z kinematografią. Podjęta została współpraca z festiwałem Transatlantyk, w ramach której w obiekcie odbywają się specjalne pokazy kinowe; cyklicznie organizowane są spotkania

⁶² Antoni Krzemiński, *Jak powstało pierwsze kino w Polsce*, [w] Grażyna Grabowska (red.) *Kino okresu wielkiego niemowy cz. I Początki*, Wyd. FilMOTEKA Narodowa, Warszawa 2008, s. 93

z młodymi twórcami i prezentowane ich filmy; obiekt jest także dostępny dla zwiedzających Łódź z przewodnikami turystycznymi.

Rys. Dekoracja pokoju w hotelu Stare Kino
źródło: fot. M. Kronenberg

6.5. Muzeum Kinematografii w Łodzi

Jest to jedyne w Polsce muzeum dokumentujące historię kinematografii, posiadające imponujące zbiory aparatów fotograficznych, kamer i projektorów, a także scenografie filmowe i liczne pamiątki po twórcach polskiego kina.

Muzeum rozpoczęło działalność w 1976 r. jako Dział Kultury Filmowej i Teatralnej w Muzeum Historii Miasta Łodzi. Jego celem było i jest gromadzenie pamiątek związanych z kinematografią, ich przechowywanie oraz konserwowanie zabytkowej aparatury filmowej i wynalazków poprzedzających kino. W 1986 r. placówka przekształciła się w samodzielną jednostkę kultury — Muzeum Kinematografii i na swoją siedzibę otrzymała dawny pałac Karola Scheiblera przy pl. Zwycięstwa 1, gdzie mieści się do dziś.

Muzeum posiada kilka ekspozycji stałych, prezentujących historię pałacu i rodu Scheiblerów, zabytki techniki filmowej, historię stereoskopii — trzeciego wymiaru czy przekrój przez historię polskiej animacji filmowej. Za najcenniejszy spośród przeszło 50 tysięcy eksponatów można uznać zbudowany ok. 1900 r. fotoplastykon. Jest to jedyny zachowany w Polsce (jeden spośród pięciu na świecie) autentyczny kompletny egzemplarz pochodzący z niemieckiej pracowni wynalazcy i konstruktora tego urządzenia — Augusta Fuhrmanna.

Historię polskiego kina dokumentują bogate archiwa twórców polskiej sztuki filmowej — Wojciecha Jerzego Hasa, Andrzeja Munka, Jana Rybkowskiego, Aleksandra Forda, Jerzego

Ziarnika, Jerzego Toeplitza przekazane przez ich spadkobierców. Są to zbiory zapisków, korespondencji, fotografii, dokumentów związanych z ich życiem prywatnym, jak i zawodowym. Muzeum posiada największe w kraju archiwum poświęcone gwiazdzie polskiego pochodzenia, która podbiła Hollywood — Poli Negri. W zbiorach muzeum znajduje się również ponad 12 tysięcy plakatów i afiszów filmowych, z których najstarsze pochodzą z 1899 r.

W dawnej pałacowej wozowni jesienią 2006 r. utworzone zostało Kino Kinematograf (na 70 miejsc) promujące trudno dostępne, ambitne filmy — m.in. polskie realizacje przedwojenne oraz współczesne kino artystyczne.

Rys. Ekspozycja Muzeum Kinematografii w Łodzi

źródło: fot. M. Kronenberg

6.6. Se-Ma-For Muzeum Animacji

Wkrótce po II wojnie światowej w Łodzi rozpoczęto tworzenie filmów animowanych. Przez pewien czas działalność ta podlegała Wytwórni Filmów Fabularnych, bardzo szybko jednak została wydzielona i w ten sposób zaczęło swoją działalność studio Se-Ma-For. To tu produkowane były takie kultowe dobranocki jak Miś Uszatek, Pingwin Pik-Pok, Muminki, Miś Colargol, czy Filemon i Bonifacy. Państwowe studio upadło pod koniec lat 90. XX w., jednak na jego miejscu powstała prywatna firma, kontynuująca tradycje łódzkiej animacji. Od 2008 r. firma działa w przestrzeni przemysłowej – na terenie dawnych warsztatów przy EC1 przy ul. Targowej. Równolegle z przenosinami, uruchomione zostało Muzeum Bajki (od 2013 r. Se-ma-for Muzeum Animacji). Ekspozowana jest tu olbrzymia kolekcja filmowych lalek oraz elementy bajkowej scenografii. Zwiedzający poznają różne techniki animacji, mogą również samodzielnie stworzyć swój własny film wykorzystując replikę dekoracji do filmu *Tango* Zbigniewa Rybczyńskiego (wyprodukowanego w studio Se-Ma-For i nagrodzonego Oscarem w 1983 r.). Do dyspozycji gości jest również sala kinowa, gdzie wyświetlane są filmy wyprodukowane w tutejszym studio. Muzeum oprócz tradycyjnej działalności wystawienniczej prowadzi również dodatkową działalność, udostępniając przestrzeń muzeum na specjalne wydarzenia (zarówno dla firm jak i dla dzieci),

np. konferencje, czy urodziny. Organizowane są także warsztaty produkcji filmów animowanych. Przez kilka lat organizowany był również coroczny Festiwal Animacji.

Rys. Fragment ekspozycji w Se-ma-for Muzeum Animacji
źródło: fot. M. Kronenberg

6.7. Filmowy hotel Hilton w Łodzi

Adres Łąkowa 29 w Łodzi to miejsce szczególne. To właśnie tu działała Wytwórnia Filmów Fabularnych (WFF), pierwsza powojenna wytwórnia filmowa w Polsce, przez cały okres PRL pozostająca największą w kraju. Dawna instytucja w latach 90. XX w. znalazła się w likwidacji, ostatecznie po restrukturyzacji przetrwała i istnieje do dziś jako Łódzkie Centrum Filmowe. Nie jest to już jednak firma produkująca filmy, czy dysponująca zapleczem produkcyjnym. Jej podstawową działalnością jest wynajem kostiumów (ok. 200 000 eksponatów) oraz innych rekwizytów filmowych, w tym olbrzymiej kolekcji atrap broni z różnych epok. Niemal wszystkie produkcje historyczne w Polsce nadal korzystają z tego zbioru. Na terenie dawnej WFF dziś funkcjonuje szereg firm i instytucji nawiązujących do historii tego miejsca. Działają tu: Opus-Film, prywatny producent, obecnie jeden z najważniejszych w polskiej kinematografii (to tu m.in. wyprodukowana została nagrodzona w 2015 r. Oscarem *Ida*); oddział Filмотeki Narodowej z archiwum gromadzącym oryginalne kopie filmowe; klub muzyczny Wytwórnia korzystający z dawnych hal zdjęciowych; prywatna telewizja Toya wraz ze Studio Udźwiękowienia (dawny oddział WFF, gdzie do dziś udźwiękowiana jest większość polskiej produkcji filmowej). Na miejscu głównego budynku dawnej wytwórni w 2013 r. uruchomiony został hotel należący do sieci Double Tree by Hilton, zwany często filmowym hotelem. W wystroju wnętrza nawiązano do historii polskiej kinematografii umieszczając fragmenty fotosów przy drzwiach do pokoi, czy mozaikę z kadrem z etiudy Romana Polańskiego *Dwaj ludzie z szafą* przy hotelowym basenie. W holu odtworzone zostały charakterystyczne spiralne schody znajdujące się dawniej w tym budynku, z kolei na elewacji umieszczony został rozpixselowany kadr z pierwszego polskiego powojennego filmu – *Zakazanych*

piosenek. Żeby go dostrzec, trzeba na budynek spojrzeć z odległości kilkuset metrów. Przy hotelu uruchomione zostało również ogólnodostępne kino, funkcjonujące w dawnej sali kinowej WFF (gdzie odbywały się kolaudacje oraz pokazy techniczne tworzonych tutaj filmów).

Rys. Dekoracja basenu w hotelu Double Tree by Hilton
źródło: fot. T. Koralewski

6.8. Aleja Gwiazd w Łodzi

Pomysłodawcami utworzenia Alei Gwiazd w Łodzi byli aktor Jan Machulski oraz reżyser Henryk Kluba, ówczesny rektor łódzkiej Filmówki. Pierwszą gwiazdę odsłonił Andrzej Seweryn w 1998 r., w 575 rocznicę nadania Łodzi praw miejskich oraz 50-lecia istnienia Szkoły Filmowej.

Aleja wzorowana na hollywoodzkiej znajduje się na ul. Piotrkowskiej, od ul. 6 Sierpnia i Traugutta do pasażu Rubinsteina. Po nieparzystej stronie ulicy ułożone są gwiazdy aktorów, po parzystej osób stojących po drugiej stronie kamery — reżyserów, operatorów, scenografów, twórców muzyki filmowej, a także teoretyków zajmujących się filmoznawstwem. Gwiazdy projektu Andrzeja Pągowskiego przyznaje Kapituła Alei Gwiazd, która składa się z przedstawicieli Szkoły Filmowej, Muzeum Kinematografii oraz władz miasta. Do śmierci (2008 r.) zasiadał w niej również sam pomysłodawca — Jan Machulski. Obecnie w nawierzchni ulicy Piotrkowskiej eksponowanych jest ponad 60 gwiazd.

Rys. Aleja Gwiazd na ulicy Piotrkowskiej w Łodzi
źródło: fot. M. Kronenberg

6.9. Filmowe apartamenty gwiazd w Grand Hotelu w Łodzi

W latach 90. XX w. w łódzkim ośrodku telewizji zrealizowany został cykl programów *Gwiazdy w Grandzie, czyli Hollylódź*. Zaproszeni artyści opowiadali o swoich wspomnieniach związanych z tym hotelem – głównym miejscem noclegowym dla gwiazd filmu pracujących w Łodzi w latach 60., 70., czy 80. Swoistą kontynuacją cyklu było nadanie wybranym apartamentom filmowych patronów, czego inicjatorem był Jan Machulski. W ten sposób w hotelu pojawiły się apartamenty Krystyny Jandy, Janusza Gajosa, Beaty Tyszkiewicz, Marka Kondrata, Daniela Olbrychskiego, Jerzego Stuhra, Małgorzaty Potockiej, Wojciecha Pszoniaka, Jana Machulskiego, a także Artura Rubinsteina. Gwiazdy mogą nocować w swoich pokojach bezpłatnie, natomiast gdy nie ma ich w Łodzi, każdy chętny może taki apartament wynająć. Na drzwiach znajdują się tabliczki przybliżające postać danego artysty, we wnętrzach natomiast jego lub jej zdjęcia i autografy.

Rys. Dekoracja apartamentu Beaty Tyszkiewicz w Grand Hotelu w Łodzi
źródło: fot. M. Kronenberg

6.10. Tablica w Drobnicach

Miejsce położone nad rzeką Wartą, przy ośrodku wypoczynkowym „Kalina”, znane jest jako plener filmu *Nad Niemnem*. W miejscu gdzie pracowali filmowcy ustawiona została tablica informacyjna z kadrem wkomponowanym we współczesne zdjęcie nadwarciańskiego krajobrazu. Tablica ta nie zachowała się, warto jednak o niej pamiętać ponieważ była pierwszą tego typu formą upamiętnienia pleneru filmowego na terenie województwa łódzkiego.

6.11. Tablice pamiątkowe

Formą upamiętnienia dziedzictwa filmowego są również tablice pamiątkowe, poświęcone ludziom lub miejscom. Przykładami takich tablic są: zawieszona na budynku Muzeum Regionalnego w Brzezinach poświęcona Zbigniewowi Zamachowskiemu (który urodził się i spędził dzieciństwo w tym budynku), czy zawieszona na budynku przy ul. Moniuszki 2 w Łodzi poświęcona działającej pod tym adresem kawiarni Honoratka. Biorąc pod uwagę ilość potencjalnych osób lub miejsc do upamiętnienia, istniejąca liczba tablic jest bardzo skromna. Inną formą upamiętnienia twórców jest uwiecznianie ich jako patronów ulic. W ten sposób jedna z ulic w Kutnie nosi od 2012 r. nazwę Barei, upamiętniając w ten sposób osobę reżysera Stanisława Barei⁶³. W uroczystym otwarciu ulicy wziął udział Stanisław Tym, aktor i jednocześnie przyjaciel Barei. Obecnie corocznie w tym miejscu odbywa się Majówka z Bareją⁶⁴. Z kolei aktor Leon Niemczyk jest od 2009 r. patronem skweru przed Muzeum Kinematografii w Łodzi, uroczystość nadania jego imienia miała miejsce 15 grudnia, w dniu urodzin artysty.

⁶³ Maciej Kronenberg, *Przewodnik filmowy po województwie łódzkim*, ..., s. 97

⁶⁴ Władze Kutna nieprzypadkowo wybrały reżysera kultowych komedii na patrona ulicy, zgodnie z fabułą jednego z odcinków serialu *Zmiennicy* ważną rolę odegrał miejscowy dworzec kolejowy.

Rys. Plakat promujący Majówkę z Bareją w 2016 r.
źródło: www.kdk.net.pl

6.12. Filmowe festiwale

Atrakcjami turystycznymi mogą być również festiwale i inne imprezy dedykowane dziedzictwu filmowemu. W regionie łódzkim najmocniej w tym względzie reprezentowana jest Łódź. Tu przez dekadę (2000-2009) odbywał się Międzynarodowy Festiwal Sztuki Autorów Zdjęć Filmowych Camerimage, a także Se-Ma-For Film Festival, czy Festiwal Muzyki Filmowej (pierwszy w 2010 r. został przeniesiony do Bydgoszczy, dwa kolejne w ostatnich latach zostały zawieszone). Corocznie odbywają się natomiast Festiwal Krytyków Sztuki Filmowej „Kamera Akcja” (od 2010 r.), Międzynarodowy Festiwal Szkół Filmowych i Telewizyjnych „Mediaschool” (od 1994 r.), Forum Kina Europejskiego „Cinergia” (od 1992 r.), czy Festiwal Mediów „Człowiek w Zagrożeniu” (od 1990 r.). Od 2016 r. w Łodzi odbywa się związany z filmem Transatlantyk Festiwal, stworzony i prowadzony przez Jana A.P. Kaczmarka, twórcy muzyki filmowej, laureata Oscara za muzykę do filmu *Marzyciel* w 2005 r.

Festiwałe o tematyce filmowej odbywają się również w innych miastach regionu. W Łowiczu od 2000 r. odbywa się Och! Film Festiwal (jak do tej pory 16 edycji); w Skierniewicach odbywa się Festiwal Sztuki Filmowej Szarlotka, w kwietniu 2016 r. odbyła się jego trzecia edycja. Pośrednio związany z filmem jest „Stacja Kutno” Festiwal Piosenek Jeremiego Przybory, odbywający się w Kutnie od 2006 r. oraz Różewicz Open Festiwal w Radomsku od 2009 r. W Łęczycy w pierwszej dekadzie XXI w. odbyło się kilka edycji Festiwalu Zwiastunów Filmowych.

**FESTIWAL SZTUKI FILMOWEJ
SZARLOTKA**

cecis.pl

[ckisskierniewice](https://www.facebook.com/ckisskierniewice)

W SKIERNIEWICACH 23-24 KWIETNIA 2016

SOBOTA	BLOK GŁÓWNY - Sala Kameralna CKIS (nr 201)	BLOK FANTASTYKI - Galeria CKIS (nr 004)
SOBOTA	13.00- 14.00 / PRZEGŁĄD KULTOWYCH BAJEK	13.00- 14.30 / PRELEKcja: O RPG, CZYLI CO TO JEST I Z CZYM TO ZJEŚĆ - Hubert „JANKOS” Jankowski
	14.00- 14.10 / PRZERWA	14.30- 14.40 / PRZERWA
	14.10- 14.40 / PROJEKcja FILMU „BEZDOM”	14.40- 16.10 / „JAKA TO MELODIA?” KONKURS MUZYCZNY (FILMY, BAJKI I SERIALE) - Adam „AHMED” Jabłoński
	14.40- 15.10 / PANEL DYSKUSyjNY Z AKTOREM ROBERTEM BUCZYŃSKIM	16.10- 16.20 / PRZERWA
	15.10- 15.25 / PRZERWA	16.20- 17.20 / PRELEKcja: NAJBARDZIEJ ZNIENAWIÓDZONE POSTACIE FILMOWE - Amanda Borowińska, Sebastian „SEBOS” Kowalski
	15.25- 15.55 / PROJEKcja FILMU „DOLLY”	
	15.55- 16.25 / PANEL DYSKUSyjNY Z AKTOREM TOMASZEM BIELIŃSKIM	
	16.25- 16.35 / PRZERWA	
	16.35- 17.35 / PRZEGŁĄD FILMÓW KONKURSOWYCH	
	17.35- 19.05 / PROJEKcja FILMU „ARIZONA W MOJEJ GŁOWIE”	
	19.05- 20.05 / PANEL DYSKUSyjNY Z AKTOREM KRZYSZTOFEM KIERSZŃOWSKIM	
	20.05- 20.15 / PRZERWA	
20.15- 21.30 / WYSTĘP GRUPY BANANA PERWERS I ROZTRZYNICIE KONKURSÓW FOTOGRAFICZNEGO I FILMOWEGO		
21.30- 22.00 / PRZERWA		
22.00- 10.30 / MARATON HORRORÓW - KINOTEATR POLONEZ		
NIEDZIELA		

PARTNERZY

SPONSORZY

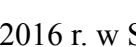

PATRONI MEDIALNI

Rys. Plakat Festiwalu Filmowego Szarlotka z 2016 r. w Skierniewicach
źródło: www.cecis.pl

6.13. Filmowe akcenty w Skansenie Rzeki Pilicy

Skansen Rzeki Pilicy w Tomaszowie Mazowieckim to miejsce gromadzące pamiątki z obszaru Nadpilicza. Pośrednio szereg z nich związanych jest z filmem – np. fragment zdemontowanego w 2015 r. mostu kolejowego, który uwieczniony został w serialu *Czterej pancerni i pies*. Filmową historię posiada również budynek stacji Wolbórka, przeniesiony do Skansenu i służący obecnie jako przestrzeń biurowa. Z racji na fakt, że w Tomaszowie i jego najbliższych okolicach przez dłuższy czas pracowała ekipa pracująca nad serialem *Czterej pancerni i pies*, w zbiorach muzealnych znajdują się również artefakty dotyczące tej realizacji. Są to m.in. wycinki prasowe, zdjęcia z planu, ale również swoiste świadectwa fenomenu jakim stał się serial – np. model czołgu zbudowany z nabojów, czy albumy tworzone przez fanów z wyciętymi zdjęciami głównych bohaterów i opisami fabuły. Znajduje się tu również tablica ustawiona wspólnie przez Skansen i współpracujący z nim Klub Pancernych (klub miłośników tego serialu) prezentująca mapę okolic Tomaszowa z zaznaczonymi i opisanymi plenerami serialowymi (kilkanaście miejsc). Po tablicy w Drobnicach jest to drugi przykład oznaczenia miejsc realizacji zdjęć filmowych w przestrzeni geograficznej, tablica odsłonięta została w 2011 r.

Rys. Tablica poświęcona Czterem pancernym i psu w Skansenie Rzeki Pilicy
źródło: fot. M. Kronenberg

6.14. Galeria Staroci i Pamiątek Regionalnych w Lipcach Reymontowskich

W Galerii znajdującej się przy ul. Lipowej 12 w Lipcach Reymontowskich zgromadzona została olbrzymia ilość pamiątek związanych z historią tej miejscowości i jej okolic. Znajdują się tu dawne sprzęty gospodarskie, elementy wyposażenia wnętrz, a nawet przeniesiony w całości z miejscowości Zapady budynek lamusa. Oddzielne miejsce na ekspozycji zajmują przedmioty związane z *Chłopami*. Zgromadzony został tutaj kompletny zbiór polskich wydań powieści (a także duży zbiór wydań zagranicznych). Ważną częścią wystawy są przedmioty związane z pracą filmowców przy serialu *Chłopi*. Właściciel Galerii, który wystąpił w filmie jako statysta zebrał autografy od niemal wszystkich aktorów występujących w serialu. W galerii obejrzeć można

kilkadziesiąt autografów, a także zdjęcia z planu, w tym te, na których oznaczeni zostali statyści – mieszkańcy Lipiec i pobliskiego Pszczonowa. Eksponowany jest list od scenografa Bogdana Sölle wraz z rysunkami będącymi projektami do czołówki serialu. Znajdują się tu artykuły prasowe z relacjami z planu, a nawet kronika pszczonowskiego Klubu Ruchu, w której dokumentowano, jak wysoką frekwencją cieszyły się pokazy kolejnych odcinków serialu w klubowej sali telewizyjnej. Przechowywane są tutaj również autentyczne rekwizyty z filmu – krzyż, który stał w domu Boryny; brony, które stały przy kuźni; kowadło i część narzędzi kowalskich, pożyczonych na potrzeby filmu z kuźni z pobliskiego Jacochowa, czy nawet figurki z szopki bożonarodzeniowej, która stała w pszczonowskim kościele.

Rys. Fragment ekspozycji w Galerii Staroci i Pamiątek Regionalnych
źródło: fot. M. Kronenberg

6.15. Szlak turystyczny „Piotrków Trybunalski po filmowej taśmie”

W 2011 r. opublikowana została przez Urząd Miasta Piotrkowa Tryb. ulotka „Piotrków Trybunalski na filmowej taśmie”. Opisanych na niej zostało aż 27 filmów, do których zdjęcia powstawały w Piotrkowie. Uzupełnieniem była mapa centrum miasta z zaznaczonymi plenerami z poszczególnych filmów, a także kadry i zdjęcia z planów. Projekt doczekał się kontynuacji w 2015 r., kiedy opublikowane zostały kolejne wersje ulotek filmowych, tym razem podzielonych tematycznie. Utrzymane w tej samej szacie graficznej umożliwiają wędrowkę po Piotrkowie szlakiem komedii, dramatów wojennych, kina zaangażowanego, czy seriali. Dzięki uwzględnieniu mniejszej ilości filmów na poszczególnych trasach możliwe było dokładniejsze opisanie poszczególnych tytułów i precyzyjniejsze zaprezentowanie związanych z nimi plenerów.

8 „1920 Bitwa Warszawska” (2010)

– pierwsza polska superprodukcja w całości zrealizowana w formie kina 3D, opowiadająca o bitwie, która w 1920 roku ocaliła Warszawę, polską niepodległość i jest uznawana za 18 z najważniejszych bitew w dziejach ludzkiej cywilizacji. Kanał filmu są wpisane w milimetr wydania okresu wojny polsko-bolszewickiej i Bitwy Warszawskiej łowy trójki młodych bohaterów – Aleksandry, adwokatki nieświeżej i jej męża Andrzeja, polskiego szlachty. W piórkowskich ujęciach wzięło udział 300 statystów, a filmowcy, w porozumieniu z władzami miasta, podpalili jedną ze staromiejskich kamienic. Oprac, którego budżet wyniósł 27 mln zł, wyreżyserował Jerzy Hoffman, autorem zdjęć był Sławomir Idziak. Główne role zagraли: Borys Szyc, Natasa Urbanska, Daniel Olbichowski, Bogusław Linda, Olgierd Łukaszewicz, Andrzej Seweryn, Ewa Wencel, Adam Ferency, Michał Zdobych, Ewa Wiśniewska i inni.

Piórkowskie lokacje w filmie:

- ulica Starorawska i Krakowska Przedmieście – kadry ze starożytności na Radzymiń, w tym sceny walk na bagnach i z udziałem skautów, ujęcia zrzucania polskich flag przez bolszewików
- podwórka przy placu Czarnieckiego 1 – ujęcia z walki armii Hallera z bolszewikami w Zakroczymiu
- kościół fanny – sceny walk w Radzyminie
- ulica Rawańska – ujęcia z marszu polskich oddziałów prowadzonych przez kaptura Słonkiewicza
- ulica Konarskiego – sceny z procesji.

PIOTRKÓW TRYBUNALSKI - FILMOWE LOKACJE

LEGENDA:

- MIJSCA LOKALIZACJI PLANÓW FILMOWYCH
- ZAMEK KRÓLEWSKI MUZEUM
- SYNAGOGA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
- DWÓRZEC I LINIA KOLEI WARSZAWSKO-WIEDEŃSKIEJ

PIOTRKÓW TRYBUNALSKI
FILMOWY PIOTRKÓW
– w dramacie wojennym –

Obok komedii, melodramatów, biografii, filmów obyczajowych, przygodowych, nastrojowych i seriali Piotrków Trybunalski wielokrotnie był miejscem planów dla polskich, jak i zagranicznych dramatów wojennych. Swoje głosne doświadczenia z takimi tematami i scenami przeżył Jan Sławomir Różewicz, Janusz Mironowski, Peter Kisilowicz, Filip Bajan, Agnieszka Holland i Jerzy Hoffman. Łącznie z udziałem piórkowskich statystów i reżyserów powstało osiem obrazów, w tym jeden krótkometrażowy.

Piotrków oprócz urody piórkowskiej ma wspaniałą topografię. Jest bardzo fotogeniczny, jeśli chodzi o perspektywę, obrazy Starbwa zaskakują nieoczekiwanymi perspektywami, zamek i ulice, terytorium domów, ciekawymi podziemiami, przelotami, kontrastami...
Stanisław Różewicz – reżyser

www.piotrkow.pl

5 „Nowy Jork czwarta rano” (1988)

– reżyserki debiut Krzysztofa Krauzego. Młody otrzymał nagrodę na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdyni. Miejscom akcji jest małe sennie miasteczko, w którym jedyną atrakcją jest mieszkanie się naprzeciwko więzienia bar „Blysk”. Tu pracuje ciekawa barmanka Agnieszka. Pewnego w nocy, w lokalu zjawia się chłopak, o imieniu Józek. Młodzi szybko odkrywają, iż rzeczy ich wspólne marzenia o podróży do Nowego Jorku. Był zrealizować postanawiając dokonać napadu na furgonetkę wiozącą zużyte banknoty... W rolach głównych wystąpili: Anna Wojcik, Janusz Jędrzejewski, Ryszard Mlecz, Krzysztof Kowalewski, Jerzy Kozłowski, Piotr Machalica, Gustaw Lutkiewicz, Kazimierz Kaczor, Henryk Bista.

Piórkowskie lokacje w filmie:

- dawny Areszt Śledczy przy ulicy Wojska Polskiego 24 – jako filmowe więzienie, scena z panną młodą, ujęcia nocne z pijackimi bary i udziałem kolbiera z baru „Blysk”, kadry z koncertu strażackiej orkiestry
- poczekalnia dawnego aresztu przy ulicy Wojska Polskiego 33 – jako bar „Blysk”
- ulica Grodzka – scena ucieczki Józka przed milicjantami

PIOTRKÓW TRYBUNALSKI - FILMOWE LOKACJE

LEGENDA:

- MIJSCA LOKALIZACJI PLANÓW FILMOWYCH
- ZAMEK KRÓLEWSKI MUZEUM
- SYNAGOGA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
- DWÓRZEC I LINIA KOLEI WARSZAWSKO-WIEDEŃSKIEJ

PIOTRKÓW TRYBUNALSKI
FILMOWY PIOTRKÓW
– w komediowej odsłonie –

W przebiegłej filmowej historii Piotrkowa Trybunalskiego nie brakuje komedii. Produkcje spod znaku dobrego humoru realizowali tu najwięksi polscy twórcy, w tym młodziawie gatunku – Tadeusz Chmielewski i Juliusz Machulski. To między innymi na piórkowskich staromiejskich brukach powstały kadry do takich kultowych dzieł jak: „Jaka to mała wojna”, „Święta wojna”, „Wiatrak”, „Mija w czasie” oraz „Nowy Jork czwarta rano”.

Piotrków oprócz urody piórkowskiej ma wspaniałą topografię. Jest bardzo fotogeniczny, jeśli chodzi o perspektywę, obrazy Starbwa zaskakują nieoczekiwanymi perspektywami, zamek i ulice, terytorium domów, ciekawymi podziemiami, przelotami, kontrastami...
Stanisław Różewicz – reżyser

www.piotrkow.pl

Rys. Inne filmowe ulotki Piotrkowa Trybunalskiego
źródło: www.cit.piotrkow.pl

6.16. Ławeczka Kwinty w Piotrkowie Trybunalskim

W 2015 r. na ul. Sieradzkiej w Piotrkowie Trybunalskim odsłonięta została Ławeczka Kwinty. Jest to pomnik w formie specyficznej ławki. Siedzisko jest pomalowane w sposób imitujący klawiaturę fortepianu. Oparcie tworzą metalowe litery układające się w słowa 'Kwinto' i 'Vabank' oraz trąbkę. Uzupełnieniem jest również dwuwymiarowa postać muzyka grającego na trąbce. Po drugiej stronie ulicy, na budynku Biura Wystaw Artystycznych umieszczona została tablica w formie klapsa

filmowego informująca że w tym miejscu realizowana była scena napadu na jubilera ze słynnego filmu o pierwszym kasiarzu Rzeczypospolitej. Tablica ta jest pierwszą z całego zbioru, który ma zostać umieszczony w miejscach uwiecznionych na filmowej taśmie.

Rys. Ławeczka Kwinty w Piotrkowie Trybunalskim
źródło: fot. M. Kronenberg

Rys. Tablica szlaku filmowego w Piotrkowie Trybunalskim
źródło: fot. M. Kronenberg

6.17. Impreza tematyczna w hotelu w Ossie

W 2011 r. w centrum hotelowo-konferencyjnym w Ossie koło Rawy Mazowieckiej realizowane były zdjęcia do niemal całego filmu *Wyjazd integracyjny*. Fabuła osadzona była wokół perypetii pracowników korporacji uczestniczących właśnie w wyjeździe tego typu. Obecnie w ofercie hotelu jest pakiet, gdzie goście mogą uczestniczyć w tych samych atrakcjach, które wykorzystane były w filmie. Są to m.in. gra w paintball, czy występ zespołu muzycznego z Ameryki Południowej wykonujący hity polskich dyskotek sprzed lat.

WYJAZD INTEGRACYJNY

Proponujemy Państwu organizację eventu pt. „Wyjazd integracyjny” w hotelu Ossa ****, w którym kręcona była komedia.

Scenariusz imprezy:

14:00 – 15:30 Emisja filmu „Wyjazd integracyjny” w Sali Amfiteatralnej hotelu Ossa

Trzej faceci (Tomasz Kot, Tomasz Karolak, Jan Frycz) i piękna dziewczyna (Katarzyna Glinka). Ich losy połączy tytułowy wyjazd integracyjny, który wymknie się spod kontroli i przerodzi w prawdziwą imprezową apokalipsę. W obsadzie filmu integruje się doborowa ekipa aktorska - obok wymienionych w imprezie udział biorą: Katarzyna Figura, Sławomir Orzechowski, Bartłomiej Topa, Grzegorz Halama, Mariusz Czajka, Robert Gonera, Zbigniew Buczkowski, Jarosław Jakimowicz i Mirosław Zbrojewicz.

Koszt projekcji filmu oraz wynajmu sali: 10.000 zł

Hotel OSSA****CONGRESS & SPA
Ossa 1
96-200 Rawa Mazowiecka

OSSA EVENTS S.C.
Jakub Chechliński,
Dariusz Jakubiak
ul. Biały Kamień 8 m.5
02-093 Warszawa
NIP: 521-34-77-817

Rys. Oferta organizacji eventu inspirowanego filmem *Wyjazd integracyjny* w hotelu Ossa
źródło: www.hotelossa.pl

7. Szlak turystyczny Filmowe Łódzkie

W pierwszej części tego rozdziału przedstawione zostały miejscowości z województwa łódzkiego związane z dziedzictwem filmowym. Zostały one podzielone na trzy kategorie: kluczowe, węzłowe i pozostałe. Do pierwszej kategorii zaliczone zostały miejscowości najważniejsze – takie gdzie realizowano najwięcej zdjęć do filmów, gdzie pracowano nad filmami najbardziej rozpoznawalnymi i które to miejscowości posiadają najmocniejsze skojarzenia filmowe. Wizyta w każdej z nich może stanowić odrębny cel wycieczki krajoznawczej. Miejscowości tej kategorii tworzą trzon szlaku – w celu poznania fenomenu związków województwa z filmem wskazane jest odwiedzenie ich wszystkich.

Miejscowości węzłowe to takie, które również posiadają istotne związki z filmem – nie tylko dzięki plenerom, ale także dzięki innym łącznikom z filmem, np. poprzez miejsce urodzenia czy życia filmowców. Dodatkowo wyróżnia je fakt, że są to na ogół większe miejscowości, czy miasta. Odwiedzając je można poznać ich związki z danym miejscem, ale równocześnie potraktować to jako przyczynek do wycieczki po najbliższych okolicach, gdzie również znajdują się inne miejscowości związane z filmem.

Ostatni typ miejscowości czyli pozostałe, to miejsca związane z dziedzictwem filmowym w mniejszym stopniu. Często były tu realizowane zdjęcia do jednego filmu i związki z kinematografią nie stanowią raczej podstawowego celu wycieczki. Odwiedzając jednak dane miejsce w innych celach krajoznawczych, czy będąc w pobliskiej miejscowości węzłowej warto również tu zajrzeć.

W dalszej części tego rozdziału przedstawione zostały różne warianty szlaku, uwzględniające albo rozmieszczenie geograficzne miejscowości (trasa pełna dwudniowa, trasy jednodniowe w poszczególnych obszarach regionu), a także tematyczne (trasy poprowadzone pomiędzy plenerami związanymi z trzema wybranymi filmami, należącymi do klasyki polskiego kina).

Patrząc na listę miejscowości związanych z dziedzictwem filmowym widoczna jest duża dysproporcja przestrzenna. Najintensywniej wykorzystywane przez filmowców były najbliższe okolice Łodzi, a także Piotrków Trybunalski i dolina Pilicy. Z tego wynika również przebieg szlaku i jego zagęszczenie we wschodniej części regionu.

Uzupełnieniem treści rozdziału są luźne propozycje stworzenia produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo filmowe regionu. Propozycje te podzielone zostały na kilka grup tematycznych.

7.1. Miejscowości kluczowe szlaku

Łódź

Według popularnego powiedzenia Ameryka ma swoje Hollywood, a Polska HollyŁódź. Dziedzictwo filmowe Łodzi jest bardzo bogate, najważniejsze produkty turystyczne związane z nim opisane zostały w rozdziale 6⁶⁵. Dwa muzea o profilu stricte filmowym, dwa obiekty noclegowe nawiązujące do filmu, pomniki bohaterów bajek, Aleja Gwiazd – to tylko wybrane z nich. Dodatkowo, przede wszystkim ze względu na dawną obecność w tym miejscu Wytwórni Filmów Fabularnych w mieście realizowane były zdjęcia do kilkuset polskich i międzynarodowych produkcji. Co istotne, dzięki aktualnej działalności przede wszystkim firmy Opus Film oraz Łódź Film Commission co roku powstaje tutaj kilka kolejnych filmów, pojawiają się również ekipy międzynarodowe. Pracowali tu najważniejsi polscy twórcy, odwiedzały to miasto gwiazdy kina światowego. Dzięki Szkole Filmowej duża część polskich filmowców (w tym niemal wszyscy reżyserzy i operatorzy) tu studiowali. Miasto doczekało się dwóch książkowych przewodników turystycznych opisujących lokalne dziedzictwo filmowe.

Jest to oczywiście najważniejsze miejsce na szlaku Filmowe Łódzkie, które można potraktować jako miejsce rozpoczęcia zwiedzania całej trasy.

TYTUŁY FILMÓW (wybrane)

Zakazane piosenki, reż. Leonard Buczkowski (1946)

Kanał, reż. Andrzej Wajda (1956)

Pociąg, reż. Jerzy Kawalerowicz (1959)

Krzyżacy, reż. Aleksander Ford (1960)

Czterej pancerni i pies, reż. Konrad Nałęczki (1966-1970)

Stawka większa niż życie, reż. Andrzej Konic, Janusz Morgenstern (1967-1968)

Jak rozpętałem II wojnę światową, reż. Tadeusz Chmielewski (1969)

Pan Wołodyjowski, reż. Jerzy Hoffman (1969)

Sanatorium pod klepsydrą, reż. Wojciech Jerzy Has (1973)

Potop, reż. Jerzy Hoffman (1973-1974)

Ziemia obiecana, reż. Andrzej Wajda (1974)

Pójdiesz ponad sadem, reż. Waldemar Podgórski (1974)

Daleko od szosy, reż. Zbigniew Chmielewski (1976)

Rodzina Polanieckich, reż. Jan Rybkowski (1978)

Życie na gorąco, reż. Andrzej Konic (1978)

⁶⁵ Rozdziały od 6.2. do 6.9. oraz częściowo 6.11. i 6.12.

Kariera Nikodema Dyzy, reż. Jan Rybkowski (1980)
Przypadek, reż. Krzysztof Kieślowski (1981)
Seksmisja, reż. Juliusz Machulski (1983)
Życie wewnętrzne, reż. Marek Koterski (1986)
Kingsajz, reż. Janusz Machulski (1987)
Między ustami a brzegiem pucharu, reż. Zbigniew Kuźmiński (1987)
Bal na dworcu w Koluszkach, reż. Filip Bajon (1989)
Psy, reż. Władysław Pasikowski (1992)
Nic śmiesznego, reż. Marek Koterski (1995)
Edi, reż. Piotr Trzaskalski (2002)
Kariera Nikosia Dyzy, reż. Jacek Bromski (2002)
Inland Empire, reż. David Lynch (2005)
Thr3e, reż. Robbie Henson (2007)
Aleja gówniarzy, reż. Piotr Szczepański (2007)
The House, reż. Robbie Henson (2008)
Nie ten człowiek, reż. Paweł Wendorff (2009)
Komisarz Alex, reż. Robert Wichrowski Krzysztof Lang Sławomir Fabicki (2011)
Wymyk, reż. Greg Zgliński (2011)
Mój rower, reż. Piotr Trzaskalski (2012)
Ida, reż. Paweł Królikowski (2014)
Obywatel, reż. Jerzy Stuhr (2014)
Hiszpanka, reż. Łukasz Barczyk (2015)
Bodo, reż. Michał Kwieciński, Michał Rosa (2015-2016)

Inowlódz

Inowlódz to jeden z najczęściej wykorzystywanych plenerów filmowych w województwie – przede wszystkim ze względu na przepływającą tędy rzekę Pilicę, a także historyczny, romański kościół św. Idziego. Jego charakterystyczna sylwetka wykorzystywana była w filmach wielokrotnie. Dodatkowo ważnym argumentem za realizacją zdjęć właśnie tu był działający przez wiele lat przy ul. Legnickiej ośrodek wypoczynkowy Wytwórni Filmów Fabularnych w Łodzi. Była to gotowa do wykorzystania baza noclegowa, która w połączeniu z dużym zapleczem bazy turystycznej w pobliskiej Spale pozwalała na realizację tutaj zdjęć do dużych produkcji, gdzie pracowały ekipy filmowe liczące po kilkaset osób.

TYTUŁY FILMÓW

Żołnierz zwycięstwa, reż. Wanda Jakubowska (1953) – kościół św. Idziego
Popioły, reż. Andrzej Wajda (1965) – zamrażnięta Pilica, kościół św. Idziego
Czterej pancerni i pies, reż. Konrad Nałęcki (1966-1970) – kościół św. Idziego, droga na Spalę przy dzisiejszej kopalni chalcedonitu, Gaszek
Hubal, reż. Bohdan Poręba (1969) – okolice Inowłódza-Fryszerki
Przypadki pana Michała, reż. Paweł Komorowski (1969) – tzw. Stare Koryto za ul. Łąkową; Pilica
Doktor Ewa, reż. Henryk Kluba (1970) – centrum Inowłódza
Romantyczni, reż. Stanisław Różewicz (1970) – zamrażnięta Pilica
Bolesław Śmiały, reż. Witold Lesiewicz (1971) – kościół św. Idziego
Epitafium dla Barbary Radziwiłłówny, reż. Janusz Majewski (1982) – kościół św. Idziego i skarpa doliny Pilicy
Przyłbice i kaptury, reż. Marek Piestrak (1985) – kościół św. Idziego
Kanclerz, reż. Ryszard Ber (1989) – wnętrza kościoła św. Idziego

Lipce Reymontowskie

Lipce Reymontowskie związane są tylko z jednym filmem (a także z jedną powieścią) – *Chłopami*. Ten związek jest jednak bardzo mocny, to właśnie tu Władysław Reymont umieścił akcję swojej powieści i to również tu reżyser Jan Rybkowski realizował swoją filmową adaptację tego dzieła. I choć w rzeczywistości większość ujęć realizowana była w pobliskim Pszczonowie, to jednak w powszechnej świadomości właśnie Lipce są kojarzone z filmem. Dodatkowo bardzo istotnym elementem filmowego potencjału tego miejsca jest Galeria Staroci i Pamiątek Regionalnych prowadzona w Lipcach przez p. Zbigniewa Stania. Gospodarz (który statystował w serialu) zgromadził olbrzymią ilość pamiątek związanych z tym obrazem. Jest to zarówno zbiór autografów niemal wszystkich występujących tu aktorów, jak również zdjęcia z planu, a nawet rekwizyty z poszczególnych scen⁶⁶. Jest to jedyna tego typu placówka w regionie łódzkim związana z dziedzictwem filmowym; co istotne powstała całkowicie niezależnie i oddolnie. Dodatkowo w Lipcach działa Muzeum im. Władysława Reymonta gromadzące pamiątki po nobliście, a także Zespół Ludowy odtwarzający tradycyjne wiejskie obrzędy. Całość może budować bardzo ciekawą narrację dla odwiedzających tę miejscowość.

TYTUŁY FILMÓW

⁶⁶ Więcej na temat Galerii w rozdziale 6.14.

Chłopi, reż. Jan Rybkowski (1972) – staw w centrum wsi, chałupa Dominikowej stojąca przy dzisiejszej ulicy imienia Dominikowej nr 12 (już nieistniejąca)

Nieborów

Nieborów kojarzyć się może głównie ze świetnie zachowaną barokową rezydencją magnacką rodziny Radziwiłłów. Dziś obiekt podlega Muzeum Narodowemu, oprócz muzeum działa tu również Dom Pracy Twórczej dla artystów. Możliwe że była to jedna z przyczyn popularności Nieborowa wśród filmowców – dzięki pobytom w tym miejscu mieli okazję go poznać i zapamiętać jako wdzięczny plener filmowy. Bardziej przyziemnym rozwiązaniem jest to, że pałac jest świetnie położony, mniej więcej w połowie drogi między Łodzią i Warszawą, czyli dość blisko zarówno zaplecza technicznego w Łodzi, jak i podstawowego miejsca pracy większości artystów występujących w filmach. Dodatkowo w pałacu zachowało się oryginalne wyposażenie wnętrz stanowiące gotowy plan filmów historycznych. I to przede wszystkim takie filmy były tu realizowane.

Pałac wykorzystano w kilkunastu produkcjach. Co ciekawe wśród nich sporo było koprodukcji polsko-zagranicznych, a także produkcji realizowanych tylko przez ekipy spoza Polski. Większość takich filmów powstało na początku lat 90. XX w. – po otwarciu granic Polska stała się bardzo atrakcyjnym zapleczem dla realizacji filmów przez ekipy z Europy zachodniej. Świetnie zachowany nieborowski pałac położony blisko Warszawy bardzo na tym skorzystał.

TYTUŁY FILMÓW

Lotna, reż. Andrzej Wajda (1959)

Popioły, reż. Andrzej Wajda (1965)

Potem nastąpi cisza, reż. Janusz Morgenstern (1965)

Wielka miłość Balzaka, reż. Wojciech Solarz (1973)

Lalka, reż. Ryszard Ber (1977)

Kariera Nikodema Dyzmy, reż. Jan Rybkowski (1980)

Akademia Pana Kleksa, reż. Krzysztof Gradowski (1983)

Marie Curie. Une femme honorable, reż. Michel Boisrond (1990)

Sherlock Holmes i Doktor Watson, reż. Sheldon Reynolds (1980)

Nowe przygody Arsena Lupin, reż. Jacques Nahum (1993)

Frankenstein, reż. David Wickes (1993)

W krainie władcy smoków, reż. Noel Price (1997)

Złoto dezertów, reż. Janusz Majewski (1998)

Piotrków Trybunalski

Piotrków Trybunalski to jedno z najbardziej filmowych miast nie tylko w województwie łódzkim, ale w całej Polsce. Jak dotąd realizowano tu zdjęcia do ok. 40 filmów, zarówno polskich jak i zagranicznych. To jedyne miasto w regionie które może pochwalić się tym, że pracował tutaj Robin Williams (na planie filmu *Jakub kłamca*). Tu realizowane były zdjęcia do nominowanego do Oscara filmu *W ciemności*. Piotrków jako jedno z nielicznych miast w Polsce doczekało się swojego przewodnika filmowego (co więcej jest to wśród podobnych opracowań książka najobszerniejsza). Temat dziedzictwa filmowego jest obecny w materiałach promocyjnych urzędu miasta, w 2015 r. pojawiła się pierwsza tablica na miejskim szlaku turystycznym dotyczącym filmów realizowanych w mieście⁶⁷.

Zdecydowanie najczęściej wykorzystywanym miejscem przez filmowców jest piotrkowska Starówka. Zachowana zabytkowa zabudowa i wyjątkowy klimat przyciągały filmowców już od lat 50. XX w. Obecnie stare centrum jest odnawiane, jednak jak widać z przedstawionego wykazu filmów, twórcy cały czas cenią sobie Piotrków i jego plenery. Oprócz Rynku i jego najbliższych okolic filmowcy chętnie wykorzystują również piotrkowski dworzec kolejowy. W kadrach uwiecznione zostały również inne obiekty jak dawny areszt, synagoga czy cerkiew, a nawet huta szkła Hortensja.

Inny łącznik Piotrkowa z filmem to fakt, że to właśnie z tego miasta pochodzą aktor Mariusz Dmochowski (odtwórca m.in. roli Jana Sobieskiego w *Panu Wołodyjowskim*, czy Wokulskiego w *Lalce*), a także Konrad Nałęcki, reżyser serialu *Czterej pancerni i pies*.

TYTUŁY FILMÓW

Ewa chce spać, reż. Tadeusz Chmielewski (1957) – Rynek, Starówka

Świadectwo urodzenia, reż. Stanisław Różewicz (1960) – dworzec kolejowy, Starówka

Echo, reż. Stanisław Różewicz (1964) – Starówka, dworzec kolejowy

Spotkanie ze szpiegiem, reż. Jan Batory (1964) – dworzec kolejowy

Życie raz jeszcze, reż. Janusz Morgenstern (1965) – Starówka

Potem nastąpi cisza, reż. Janusz Morgenstern (1965) – Starówka

Niedziela sprawiedliwości, reż. Jerzy Passendorfer (1965) – Starówka, Dom Nauczyciela przy Sienkiewicza 16, hala targowa

Piwo, reż. Stanisław Różewicz (1965) – dworzec kolejowy

⁶⁷ Więcej na ten temat w rozdziałach 6.15. i 6.16.

Święta wojna, reż. Julian Dziedzina (1965) – Starówka, boisko treningowe Concordii
Cyrograf dojrzałości, reż. Jan Łomnicki (1967) – Starówka, klasztor oo. bernardynów, Stary Cmentarz, restauracja Europa, kino Hawana
Doktor Ewa, reż. Henryk Kluba (1970) – Rynek
Jak daleko stąd, jak blisko, reż. Tadeusz Konwicki (1971) – huta Hortensja
Rebus, reż. Tomasz Zygadło (1977) – dworzec kolejowy
Nie zaznasz spokoju, reż. Mieczysław Waśkowski (1977) – areszt
Jan Serce, reż. Radosław Piwowarski (1981) – dworzec kolejowy, Starówka
Vabank, reż. Juliusz Machulski (1981) – ul. Sieradzka, Biuro Wystaw Artystycznych
Akademia pana Kleksa, reż. Krzysztof Gradowski (1983) – Starówka
W cieniu nienawiści, reż. Wojciech Żółtowski (1985) – kościół oo. jezuitów, Starówka
Opowieść Harleja, reż. Wiesław Helak (1987) – Starówka
Misja specjalna, reż. Janusz Rzeszewski (1987) – Starówka
Bez grzechu, reż. Wiktor Skrzynecki (1987) – dworzec kolejowy
Nowy Jork, czwarta rano, reż. Krzysztof Krauze (1987) – areszt
Ucieczka z miejsc ukochanych, reż. Julian Dziedzina (1987) – Starówka, Stary Cmentarz
Komediantka, reż. Jerzy Sztwiertnia (1987) – Konarskiego 2
Biesy, reż. Andrzej Wajda (1988) – synagoga, cerkiew, Starówka
Kanclerz, reż. Ryszard Ber (1989) – lotnisko
Lawa, reż. Tadeusz Konwicki (1989) – kościół oo. jezuitów, Starówka, Strawa
Psy, reż. Władysław Pasikowski (1992) – areszt
Urowadzenie Agaty, reż. Marek Piwowski (1993) – dworzec kolejowy, Starówka
Daens, reż. Stijn Coninx (1993) – Strawa, Starówka
Szyfrowe prace, reż. Paweł Komorowski (1998) – Starówka, cerkiew, Stary Cmentarz
Pan Tadeusz, reż. Andrzej Wajda (1999) – Rycerska 12
Jakub kłamca, reż. Peter Kassovitz (1999) – Rynek, ul. Starowarszawska, restauracja Staromiejska
Przeprowadzki, reż. Leszek Wosiewicz (2000) – dworzec kolejowy, Pijarska 7, Słowackiego 50, kościół oo. jezuitów
Przedwiośnie, reż. Filip Bajon (2001) – Strawa
Masz na imię Justine, reż. Franco de Pena (2005) – Rynek, ul. Sieradzka / Rycerska
W ciemności, reż. Agnieszka Holland (2011) – kościół oo. jezuitów, ul. Rwańska
1920 Bitwa Warszawska, reż. Jerzy Hoffman (2011) – ul. Starowarszawska, Grodzka, Krakowskie Przedmieście, Pijarska, podwórze Rwańska / plac Czarnieckiego

Skierniewice

Skierniewice swoje związki z filmem opierają na dwóch filarach – to oczywiście plener filmowy związany z klasyką polskiego kina, ale równocześnie zaplecze filmowców w zakresie zabytkowego taboru kolejowego. To stąd wypożyczane były parowozy i wagony m.in. do *Małej matury 1947* Janusza Majewskiego czy *Generała Nila* Ryszarda Bugajskiego. Miejscowy tabor ma zresztą znacznie bogatszą filmową historię – zanim trafił do Skierniewic, wykorzystany był m.in. w filmach *Lista Schindlera* Stevena Spielberga, czy *Pianista* Romana Polańskiego. Sama parowozownia również w ostatnich kilkunastu latach zaczęła być wykorzystywana jako plener – można ją zobaczyć m.in. w serialu *Czas honoru* oraz w filmie *Wołyń*⁶⁸.

Wśród innych plenerów filmowych w Skierniewicach na wyróżnienie zasługuje dworzec kolejowy. Wyjątkowej urody obiekt ma swoją bogatą filmową historię – realizowane były tu zdjęcia m.in. do *Ziemi obiecanej* czy *Gorączki*. Na pierwszym peronie stoi także pomnik Stanisława Wokulskiego, głównego bohatera *Lalki* Bolesława Prusa. Skierniewice w fabule powieści odgrywają istotną rolę, również w jej dwóch filmowych adaptacjach jest mowa o Skierniewicach, trudno jednak byłoby dopatrzeć się miejscowego dworca w kadrach tych akurat produkcji.

Ciekawym filmem w dużym stopniu realizowanym w różnych przestrzeniach Skierniewic jest nakręcone w 2012 r. *Ostatnie piętro*. Film nie zdobył znaczącego uznania krytyków, jednak dla promocji miasta możliwe byłoby jego wykorzystanie – widać tam zarówno Rynek, jak i dworzec kolejowy, a także zalew Zadębie czy osiedle Widok.

Dodatkowo ze Skierniewic pochodzą aktorzy Tamara Arciuch oraz Lech Mackiewicz.

TYTUŁY FILMÓW

Chłopi, reż. Jan Rybkowski (1972) – plac św. Floriana 15

Ziemia obiecana, reż. Andrzej Wajda (1974) – dworzec kolejowy

Dzieje grzechu, reż. Walerian Borowczyk (1975) – pałac biskupi

Najdłuższa wojna nowoczesnej Europy, reż. Jerzy Sztwiertnia (1979-1981) – dworzec kolejowy

Gorączka, reż. Agnieszka Holland (1980) – dworzec kolejowy

Rancid aluminium (Ślepe naboje), reż. Edward Thomas (1999) – plac św. Floriana 15, parowozownia

Through Hell for Hitler, odc. tv BBC (2003) – parowozownia / tabor

Who killed Stalin?, odc. tv BBC (2004) – parowozownia / tabor

Boża podszewka część druga, reż. Izabella Cywińska (2005) – parowozownia

⁶⁸ Poza filmami fabularnymi wymienionymi w tekście, na terenie Parowozowni realizowano zdjęcia do szeregu filmów dokumentalnych, fabularyzowanych dokumentów, etiud, a nawet do teledysku. Dodatkowo tabor ze skierniewickiej kolekcji był wypożyczany do niektórych produkcji.

The family that defied Hitler, odc tv TV Channel 5 (2007) – parowozownia / tabor

Miasto z morza, reż. Andrzej Kotkowski (2008) – parowozownia / tabor

Czas honoru, reż. Michał Rosa (2010, 2011) – parowozownia

W ciemności, reż. Agnieszka Holland (2011) – parowozownia (materiał zrealizowany w Skierniewicach nie został wykorzystany w ostatecznej wersji filmu)

Ostatnie piętro, reż. Tadeusz Król (2012) – rynek, dworzec kolejowy, zalew Zadębie, osiedle Widok

Wołyń, reż. Wojciech Smarzowski (2016) – parowozownia

Studzianna-Poświętne

Studzianna-Poświętne położona niedaleko Spały i Inowłódza bardzo skorzystała na tym, że to właśnie w tych miejscowościach ekipy filmowe miały swoją bazę w czasie kręcenia zdjęć do szeregu filmów w latach 60. i 70. XX w. W dużym stopniu dzięki temu to właśnie w Studziannie-Poświętnem również pojawili się filmowcy i to realizując zdjęcia do kilku bardzo znanych produkcji. Tytułem najmocniej kojarzonym z tą miejscowością może być *Jak rozpętałem II wojnę światową*. To właśnie tutaj wylądował na spadochronie Franek Dolas (Marian Kociniak), tu przekonał się że wrócił wreszcie do Ojczyzny, tu wreszcie miała miejsce słynna scena z grą w trzy karty, podczas której pechowiec stracił pas, saperki, a nawet spodnie. Również inne filmy realizowane w Studziannie-Poświętnem należą do klasyki polskiego kina – m.in. *Czterej pancerni i pies*, *Hubal*, czy *Katyń*.

TYTUŁY FILMÓW

Czterej pancerni i pies, reż. Konrad Nałęcki (1966-1970) – brama klasztorna

Jak rozpętałem II wojnę światową, reż. Tadeusz Chmielewski (1969) – bazylika pw. św. Filipa Neri i św. Jana Chrzciciela, kościół św. Józefa, młyn na Młynczysku

Doktor Ewa, reż. Henryk Kluba (1970) – dom przy ul. Głównej, centrum

Hubal, reż. Bohdan Poręba (1973) – bazylika pw. św. Filipa Neri i św. Jana Chrzciciela

Honor dziecka, reż. Feridun Erol (1976) – kościół św. Józefa

Katyń, reż. Andrzej Wajda (2007) – kościół św. Józefa

1920. Bitwa Warszawska, reż. Jerzy Hoffman (2011) – kościół św. Józefa

Sulejów

Najważniejszym walorem turystycznym Sulejowa jest dawne opactwo cysterskie w Podklasztorzu. I to również to miejsce było kilkakrotnie wykorzystane przez filmowców. Dwie najważniejsze „role” opactwa związane są z *Potopem* i serialem *Janka*. W pierwszym obrazie to właśnie tutaj

Kmicic (Daniel Olbrychski) próbował porwać księcia Bogusława (Leszek Teleszyński). W drugim dekoracja w postaci karczmy stojąca przy murach opactwa stała się głównym miejscem akcji całego serialu z Agnieszką Krukówną w tytułowej roli.

Inne sulejowskie plenery wykorzystywane były sporadycznie. Na uwagę zasługuje jednak jedna z najbardziej dramatycznych scen w historii polskiego kina akcji – strzelanina z filmu *Psy 2. Ostatnia krew*, która była realizowana w zabudowaniach Zakładu Przemysłu Wydobywczego na Podkurnędzu.

TYTUŁY FILMÓW

Potop, reż. Jerzy Hoffman (1973-1974) – opactwo cystersów

Przygrywka, reż. Janusz Łęski (1982) – kościół św. Tomasza Kantuaryjskiego

Trójkąt bermudzki, reż. Wojciech Wójcik (1987) – Pilica, Zalew Sulejowski, panorama miasta z lotu ptaka

Gwiazda piołun, reż. Henryk Kluba (1988) – opactwo cystersów

Janka, reż. Janusz Łęski (1989) – opactwo cystersów, Pilica

Psy 2. Ostatnia krew, reż. Władysław Pasikowski (1994) – Zakład Przemysłu Wydobywczego na Podkurnędzu

Południe – północ, reż. Łukasz Karwowski (2006) – opactwo cystersów

Naznaczony, reż. Jacek Filipiak (2009) – opactwo cystersów

Wolbórz / Bogusławice

O wysokiej randze Wolborza na mapie szlaku filmowego decydują przede wszystkim konie z pobliskiego Stada Ogierów w Bogusławicach. Konie te były wielokrotnie wykorzystywane w filmach, w tym w najsłynniejszych produkcjach historycznych. Najczęściej sceny batalistyczne, z dużą ilością koni, realizowane były w bezpośrednim sąsiedztwie stadniny, na łąkach otaczających Wolbórz i Bogusławice. To właśnie tu powstały m.in. scena bitwy pod Chocimiem w *Panu Wołodyjowskim*, scena ataku szwoleżerów pod Samosierrą w *Popiołach*, atak ułanów w *Lotnej*, czy kulig w *Potopie*.

Odrębnym akcentem filmowym jest dawny pałac biskupi z Wolborza, który był jednym z najważniejszych plenerów filmu *Rzeczpospolita babska*.

TYTUŁY FILMÓW

Lotna, reż. Andrzej Wajda (1959) – okolice Bogusławic

I ty zostaniesz Indianinem, reż. Konrad Nałęcki (1962) – Gadki (dziś fragment Wolborza)

Popioły, reż. Andrzej Wajda (1965) – okolice Bogusławic
Czterej pancerni i pies, reż. Konrad Nałęcz (1966-1970) – Bogusławice
Rzeczpospolita babska, reż. Hieronim Przybył (1969) – pałac biskupi w Wolborzu
Pan Wołodyjowski, reż. Jerzy Hoffman (1969) – okolice Bogusławic
Potop, reż. Jerzy Hoffman (1973-1974) – okolice Wolborza

Zgierz

Zgierz stał się plenerem około 20 filmów. Co istotne w przeciwieństwie do niektórych plenerów intensywnie odwiedzanych przez filmowców tylko w latach 60., 70. i 80. XX w., tutaj kolejne ekipy filmowe pojawiają się regularnie. Niepodważalnymi atutami Zgierza, które przyciągały i przyciągają filmowców są Park Kulturowy Miasto Tkaczy i zakład kąpielowy. Pierwsze miejsce to fragment ulic Narutowicza i Rembowskiego z odnowionymi XIX-wiecznymi domami tkaczy. Kiedyś był to widok bardzo popularny w okolicach Łodzi, dziś tak duży zwarty obszar zabudowy tego typu zachowany jest wyłącznie w Zgierzu. Natomiast zakład kąpielowy to jeden z pierwszych krytych basenów na terenie Polski, uruchomiony w 1929 r. Oryginalne wnętrza wielokrotnie przyciągały filmowców.

Patrząc na listę tytułów realizowanych w Zgierzu filmów, warto podkreślić że pracowali tu najwięksi polscy reżyserzy, m.in. Wajda, Morgenstern, Chmielewski, Bareja, czy Pawlikowski. Warto zwrócić uwagę na ostatnie nazwisko i zrealizowany przez niego film *Ida*. W Zgierzu wykorzystano wówczas tylko dwa plenery, jednak z punktu widzenia fabuły były to miejsca bardzo istotne. To, że film nagrodzony został Oscarem dodatkowo otwiera możliwości wykorzystania tego faktu do promocji miejscowego dziedzictwa filmowego.

Ze Zgierzem związany był aktor Maciej Kozłowski, który otrzymał nawet tytuł honorowego obywatela miasta.

TYTUŁY FILMÓW

Stawka większa niż życie, reż. Andrzej Konic, Janusz Morgenstern (1967-1968) – dworzec kolejowy
Jak rozpętałem II wojnę światową, reż. Tadeusz Chmielewski (1969) – dawna tuczarnia świń na Krogulcu
Ziemia obiecana, reż. Andrzej Wajda (1974) – ulica Narutowicza z domami tkaczy
Niespotykane spokojny człowiek, reż. Stanisław Bareja (1975) – Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Zeta” przy ul. 1 Maja, Urząd Stanu Cywilnego, jednoska wojskowa przy ul. Piątkowskiej 83
Daleko od szosy, reż. Zbigniew Chmielewski (1976) – bloki przy ul. Parzęczewskiej

Limuzyna Daimler-Benz, reż. Filip Bajon (1981) – zakład kąpielowy
C.K. Dezerterzy, reż. Janusz Majewski (1986) – zakład kąpielowy
Trójkąt bermudzki, reż. Wojciech Wójcik (1987) – zakład kąpielowy, Kolegium Nauczycielskie
300 mil do nieba, reż. Maciej Dejczer (1989)
Obywatel świata, reż. Roland Rowiński (1991) – Kolegium Nauczycielskie
Kawalerskie życie na obczyźnie, reż. Andrzej Barański (1991) – zakład kąpielowy
Szyfrowe prace, reż. Paweł Komorowski (2000) – ulica Narutowicza
Człowiek wózków, reż. Paweł Malec (2000) – Stare Miasto
Stary człowiek i pies, reż. Witold Leszczyński, Andrzej Kostenko (2008) – Stacja Nowa Gdynia
Cudowne lato, reż. Ryszard Brylski (2009) – cmentarz przy ul. Parzęczewskiej
Komisarz Alex, reż. Robert Wichrowski, Krzysztof Lang, Sławomir Fabicki (2011) – Stacja Nowa Gdynia
Ida, reż. Paweł Pawlikowski (2014) – Stacja Nowa Gdynia
Serce, serduszko, reż. Jan Jakub Kolski (2014) – zakład kąpielowy
Bodo, reż. Michał Kwieciński, Michał Rosa (2015-2016) – ulica Narutowicza

7.2. Miejscowości węzłowe szlaku

Brzeziny

Brzeziny jako plener filmowy nie mogą pochwalić się olbrzymim dorobkiem. Realizowany był tutaj film *Fucha*, dzięki czemu w kadrach uwieczniony został cmentarz przy ul. Łódzkiej z najbliższą okolicą, a także nieistniejąca już knajpa „Mariola” mieszcząca się przy ul. Sienkiewicza 3. Najważniejszy związek miasta z kinematografią polega na tym, że to właśnie tu urodził się i spędził młodość Zbigniew Zamachowski. Budynek w którym przyszedł na świat zajęty jest obecnie przez Muzeum Regionalne, a na jego murze wisi tablica przypominająca Zamachowskiego (druga tablica poświęcona mu umieszczona została na budynku Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych przy ul. Konstytucji 3 Maja 5, gdzie debiutował w szkolnym kabarecie „Dziędzieluska”). W muzealnych zbiorach eksponowane są nawet organy, które trafiły tu z miejscowego Urzędu Stanu Cywilnego – instrument o tyle istotny, że artysta przez dwa i pół roku grał na nim, pełniąc funkcję organisty w USC. Brzeziny są wyjątkiem w skali województwa – o ile w innych miejscowościach również mieszkali znani artyści związani z filmem, to jednak tylko Zamachowski w Brzezinach doczekał się podobnej formy upamiętnienia.

TYTUŁY FILMÓW

Fucha, reż. Michał Dudziewicz (1985) – cmentarz przy ul. Łódzkiej, bar „Mariolka” przy ul. Sienkiewicza 3

Łęczyca

Łęczyckie plenery wykorzystane były jak do tej pory w kilku filmach, jednak to jeden film i jeden plener zdecydowały o filmowej randze tego miejsca. Chodzi o dawny zakład karny, z którego na początku filmu *Vabank* wychodzi Henryk Kwinto, czyli Jan Machulski. Łęczyckie więzienie w filmie wykorzystywano jeszcze kilkakrotnie, jednak i tak podstawowe skojarzenie z tym miejscem to właśnie epizod w historii pierwszego kasiarza Rzeczypospolitej.

TYTUŁY FILMÓW

Vabank, reż. Juliusz Machulski (1981) – brama więzienia przy ul. Pocztowej i najbliższa okolica

Rycerze i rabusie, reż. Tadeusz Junak (1984) – wnętrza łęczyckiego zamku, kościół św. Andrzeja

Sceny dziecięce z życia prowincji, reż. Tomasz Zygadło (1985) – centrum Łęczycy z placem im. Kościuszki i ratuszem, stacja kolejowa Łęczyca Wąskotorowa

Papusza, reż. Andrzej Krauze, Joanna Kos-Krauze (2012) – więzienie (zarówno brama jak i wnętrze – gabinet naczelnika)

Paradoks, reż. Greg Zgliński, Igor Brejdygant, Borys Lankosz (2012) – brama i wnętrze więzienia

Git, reż. Kamil Szymański (2015) – wnętrze więzienia

Łowicz

Łowicz jest jednym z niewielu miast w województwie łódzkim, które rozpoczęły swoją karierę filmowego pleneru jeszcze przed II wojną światową. Nowy Rynek można zobaczyć w filmie *Paweł i Gawel*. Po wojnie miasto wykorzystano jako plener jeszcze kilkakrotnie, w tym m.in. w serialu *07 zgłoś się* (odcinek *Rozkład jazdy*), gdzie intryga jednego z odcinków zawiązała się w tzw. Okrągłaku, nieistniejącym już budynku dawnego Hotelu Turystycznego. Kilka lat temu centrum Łowicza wykorzystano w jednym z odcinków serialu *Prawo Agaty* z Agnieszką Dygant w roli głównej.

Łowicz z filmem dodatkowo wiąże kilka akcentów – to właśnie tutaj na świat przyszedł aktor Daniel Olbrychski; z kolei w miejscowym szpitalu zmarł reżyser Andrzej Munk (przetransportowany tutaj po wypadku na szosie w okolicach miejscowości Kowiesy w pow. skierniewickim). To również na przedmieściach Łowicza (Łowicz-Korabka) w 1929 r. wypadek samochodowy spowodował aktor Eugeniusz Bodo, w którym zginął jego przyjaciel. To na skutek tego wydarzenia Bodo porzucił występy kabaretowe i rewiowe, skupiając się na karierze filmowej.

TYTUŁY FILMÓW

Paweł i Gawęł, reż. Mieczysław Krawicz (1937) – Nowy Rynek, kamienice nr 32-35

Szkice węglem, reż. Antoni Bohdziewicz (1956) – Stary Rynek, ratusz

07 zgłoś się, odc. *Rozkład jazdy*, reż. Krzysztof Szmagier (1978) – Hotel Turystyczny, tzw. Okrągłak, ul. Zduńska

Prawo Agaty, reż. Patrick Yoka (2012) – Stary Rynek, muzeum, zakłady włókiennicze Syntex, Hotel Turystyczny, tzw. Okrągłak

Oporów

Oporów słynie przede wszystkim ze świetnie zachowanego średniowiecznego zamku rycerskiego. Przetrwała nie tylko sama bryła, ale również wnętrza z wyposażeniem z epoki. Obecnie zamek jest obiektem muzealnym, który kilkakrotnie w swojej historii wykorzystywano jako plener filmowy. W filmach uwieczniono zarówno reprezentacyjne wnętrza, jak również dziedziniec, zamkową fosę, czy otaczający rezydencję park. Cenne eksponaty z Oporowa można również rozpoznać w filmie *Pan Tadeusz*. W zaadaptowanym na potrzeby filmowców dworze w Turowej Woli (pow. skierniewicki) realizowane były sceny z dworu Sopliców. Wykorzystano wówczas portrety szlacheckie i pasy buczackie właśnie z Oporowa.

TYTUŁY FILMÓW

Z przygodą na ty, odc. *Czarny rycerz*, reż. Dorota Kędzierzawska (1966)

Duch z Canterville, reż. Ewa i Czesław Petelscy (1967)

Rycerze i rabusie, reż. Tadeusz Junak (1984)

Ekstradycja, reż. Wojciech Wójcik (1995)

Przeprowadzki, reż. Leszek Wosiewicz (2000)

Pabianice

Pabianice, przede wszystkim ze względu na bliskość Łodzi, były wykorzystywane przez filmowców wielokrotnie. Realizowano tu zdjęcia m.in. do dwóch kultowych seriali – *Czterech pancernych i psa* oraz *Stawki większej niż życie*. Pabianickie ujęcia w serialu o przygodach Hansa Klossa weszły nawet do czołówki, dzięki czemu można je obejrzeć w każdym odcinku. Pabianicka ulica Lipowa wykorzystana została w *Ziemi obiecanej* – wtedy przechodzili robotnicy zdążający do fabryk, tu również samobójstwo popełnił hrabia Trawiński. Do ciekawszych plenerów należy

cmentarz ewangelicki, w tym przede wszystkim kaplica grobowa rodziny Kindlerów. To miejsce wykorzystano w kilku bardzo charakterystycznych scenach filmu *Kariera Nikosia Dyzmy*.

Pabianice związane są z kinematografią niemal od początku XX w. W 1912 r. miejscowy przedsiębiorca Rudolf Masicki wspólnie z holenderskim operatorem Eduardem Vortheilem otworzyli tu pierwsze pabianickie kino – Luna (później Mazur). Budynek ten zachował się do dziś, podobnie jak grób Vortheila na cmentarzu ewangelickim. Do dziś działa natomiast drugie pabianickie kino – Kinematograf Miejski (obecnie Tomi), założone w 1922 r.

TYTUŁY FILMÓW

Czterej pancerni i pies, reż. Konrad Nałęcki (1966-1970) – dawna cegielnia Młodzieniaszek (ul. Myśliwska / ul. Ossowskiego, teren supermarketu Intermarche)

Stawka większa niż życie, reż. Andrzej Konic, Janusz Morgenstern (1967-1968) – ul. Sobieskiego, ul. Skargi

Jak daleko stąd, jak blisko, reż. Tadeusz Konwicki (1971) – pałac Enderów przy ul. Zamkowej (obecnie siedziba Starostwa Powiatowego)

Ziemia obiecana, reż. Andrzej Wajda (1974) – ul. Zamkowa przy Dobrzynce, ul. Lipowa

Daleko od szosy, reż. Zbigniew Chmielewski (1976) – pogotowie przy ul. Szpitalnej

Krótki dzień pracy, reż. Krzysztof Kieślowski (1981) – ul. Lipowa, ul. Grobelna

Szyfrowe prace, reż. Paweł Komorowski (1998) – II LO przy ul. Pułaskiego

Kariera Nikosia Dyzmy, reż. Jacek Bromski (2002) – cmentarz przy ul. Orlej / ul. Ewangelickiej, siedziba firmy Aflofarm przy ul. Partyzantów

Piątek

W Piątku realizowano zdjęcia do kilku filmów. Za najważniejszy dla tej miejscowości można uznać *Kobietę z prowincji* – film niemal w całości powstały w piątkowskich plenerach, z dużą ilością lokacji, a także z wieloma mieszkańcami jako statystami. Ciekawostką jest jeszcze związek Piątku z filmem *Potop*. Nazwa miejscowości uwieczniona została w słynnym dialogu Kmicica ze starym Kiemliczem na temat targów końskich (- *A gdzie ten Piątek?* - *Koło Soboty.* - *Kpisz Kiemlicz?! - Jakże bym śmiał, panie pułkowniku!*)

TYTUŁY FILMÓW

Uciec jak najbliżej, reż. Janusz Zaorski (1972) – Rynek, ul. Kutnowska

Aktorzy prowincjonalni, reż. Agnieszka Holland (1978) – filmowy teatr kukielkowy w ośrodku kultury

Kobieta z prowincji, reż. Andrzej Barański (1984) – Rynek, cmentarz, kawiarnia „Danusia”, ul. Jana Pawła II, dzwonnica przy kościele pw. Świętej Trójcy

Poddębice

Poddębice są jedną z nielicznych miejscowości położonych w zachodniej części województwa, która została wykorzystana w kilku filmach. Filmowy debiut miał miejsce już w 1956 r., dzięki filmowi *Ziemia* można zobaczyć jak wówczas prezentował się miejscowy pałac, a także rynek i kościół. Z kolei dzięki filmowi *Ich dzień powszedni* można było ponownie zobaczyć poddębicki rynek (a przy okazji Polę Rakcę czekającą na tym rynku na Zbigniewa Cybulskiego). Na kolejną ekipę filmowców Poddębice musiały czekać blisko 30 lat, kiedy to Andrzej Barański wykorzystał miejscową stację kolejową.

TYTUŁY FILMÓW

Ziemia, reż. Jerzy Zarzycki (1956) – pałac i park, kościół, rynek

Ich dzień powszedni, reż. Aleksander Ścibor-Rylski (1963) – rynek

Nad rzeką której nie ma, reż. Andrzej Barański (1991) – stacja kolejowa

Popielawy

Popielawy do historii kinematografii polskiej weszły dzięki Janowi Jakubowi Kolskiemu. Reżyser spędził tu kilka lat dzieciństwa, wrócił w te okolice także jako dojrzały twórca. W tej miejscowości umieścił akcję jednego ze swoich filmów – *Historii kina w Popielawach*. Co ciekawe, mimo osadzenia w fabule, w rzeczywistości akurat do tego filmu zdjęć w Popielawach nie realizowano. Miejscowość i jej plenery pojawiają się natomiast w innych filmach artysty, w tym jednej z jego etiud studenckich, a także filmie dokumentalnym.

TYTUŁY FILMÓW

Umieranko (etiuda), reż. Jan Jakub Kolski (1984) – budynek czworaków

Ładny dzień (dokum.), reż. Jan Jakub Kolski (1988) – budynek czworaków

Pogrzeb kartofla, reż. Jan Jakub Kolski (1990) – budynek czworaków

Zabić bobra, reż. Jan Jakub Kolski (2012) – dwór, młyn, stawy na Pańkówce między Popielawami a Bukowem

Radomsko

Radomsko jest jedyną z miejscowości węzłowych szlaku filmowego, w której jak dotąd nie realizowano zdjęć do żadnego z filmów fabularnych. Mimo tego miasto to uznane zostało za punkt węzłowy ze względu na pochodzących stąd braci Różewiczów – reżysera Stanisława i poetę, a jednocześnie autora scenariuszy filmowych Tadeusza. Stanisław Różewicz w swoich wspomnieniach pięknie opisał swoją radomszczańską młodość i pierwsze wizyty w miejscowym kinie Kinema. Budynek ten przetrwał do dziś (obecnie nieużytkowany), a dodatkowo uwieczniony został w filmie dokumentalnym *Kinema*, zrealizowanym oczywiście przez Różewicza. Radomsko co roku gości multidyscyplinarny festiwal Różewicz Open, poświęcony twórczości braci Stanisława, Tadeusza, a także Janusza Różewiczów. Pierwsza edycja odbyła się w 2001 r. (jako Festiwal Twórczości Braci Różewiczów), od 2009 r. festiwal odbywa się corocznie pod aktualną nazwą.

Z Radomska pochodzi również reżyser Janusz Łęski, specjalizujący się w kinie dla dzieci i młodzieży, reżyser m.in. seriali *Rodzina Leśniewskich*, czy *Janka*.

TYTUŁY FILMÓW

Kinema, reż. Stanisław Różewicz (2009) – kino Kinema

Rawa Mazowiecka

Rawa Mazowiecka zaistniała na srebrnym ekranie dzięki filmowi *Bicz boży*. Ta komedia sensacyjna z 1966 r. w całości zrealizowana została w Rawie. Widać w niej wiele plenerów, a także mieszkańców jako statystów. Film ten stanowi świetny materiał archiwalny do tego, aby obejrzyć jak wyglądała Rawa przed 50 laty. Dodatkową zaletą filmu są gwiazdy w obsadzie – Stanisław Mikulski, Pola Raksa, Janusz Gajos, Mariusz Dmochowski, czy Leon Niemczyk.

TYTUŁY FILMÓW

Bicz boży, reż. Maria Kaniewska (1966) – Rynek, ratusz, kościół Niepokalanego Poczęcia NMP z klasztorem oo. jezuitów, park miejski, stacja kolei wąskotorowej Rogów – Rawa Maz. – Biała Rawska

Sieradz

Sieradzkie Stare Miasto widać w kilku filmach. Spośród nich zdecydowanie najciekawiej miasto prezentuje się w *Miasteczku*. Tak jak Rawa Mazowiecka w *Biczu bożym*, czy *Piątek w Kobiecie*

z prowincji, tak *Miasteczko* było filmem w całości zrealizowanym w Sieradzu. Dzięki temu powstał zapis archiwalny tego jak wyglądało miasto przed blisko 60 laty.

Dodatkowo ciekawym plenerem z Sieradza jest miejscowy Zakład Karny, którego zabytkowe mury można zobaczyć w *Zezowatym szczęściu* i *Białej wizytówce*.

Akcentem częściowo związanym z filmem jest fakt, że z Sieradza pochodził (tu także wrócił w podeszłym wieku i tu został pochowany) Antoni Cierplikowski, znany jako Antoine. Był fryzjerem, który zrobił światową karierę w Paryżu. Pracował tam m.in. z Coco Chanel, Brigitte Bardot, czy Edith Piaf. To on był autorem pomysłu obcięcia włosów Coco Chanel i słynnej fryzury „na chłopczycę”. Obecnie w Sieradzu odbywa się corocznie festiwal Open Hair, inspirowany tym znanym artystą sieradzkim.

TYTUŁY FILMÓW

Miasteczko, reż. Romuald Drobaczyński, Stanisław Jędryka, Juliusz Łęski (1958) – Rynek, kolegiata pw. Wszystkich Świętych, ul. Kolegiacka, Praga

Zezowate szczęście, reż. Andrzej Munk (1960) – więzienie

Jeszcze słyhać śpiew. I rżenie koni, reż. Mieczysław Waśkowski (1971) – ul. Dominikańska

Linia, reż. Kazimierz Kutz (1974) – ul. Kolegiacka

Biała wizytówka, reż. Filip Bajon (1986) – więzienie

Stryków

Strykowskie plenery można było jak dotąd obejrzeć w dwóch filmach. W *Kochankach mojej mamy* wykorzystana została Szkoła Podstawowa nr 1 (a dokładnie szkolny dziedziniec) oraz sąsiadująca z tym obiektem ul. Żeromskiego. Tu po syna przyjeżdża matka (Krystyna Janda) wraz ze świeżo poślubionym mężem (Krzysztof Zaleski). Z kolei w *Kramarzu* w kadrach uwieczniony został kościół pw. św. Marcina, a także ten sam budynek szkoły co w poprzednim filmie. Co ciekawe zabytkowy gmach szkoły widziany z perspektywy ul. Warszawskiej w *Kramarzu* „zagrał” plener ze Lwowa.

TYTUŁY FILMÓW

Kochankowie mojej mamy, reż. Radosław Piwowski (1985)

Kramarz, reż. Andrzej Barański (1990)

Tomaszów Mazowiecki

Tomaszów Mazowiecki może pochwalić się bogatą historią filmową. Wynikało to przede wszystkim z bliskości do Spały i Inowłódza – miejscowości które w latach 60., 70. i 80. bardzo chętnie były odwiedzane przez filmowców. Tomaszów mógł zaoferować ciekawe obiekty, jak zabytkowy most kolejowy na Pilicy, a równocześnie ciekawe miejsca przyrodnicze (przede wszystkim samą Pilicę). W jednym z najslynniejszych polskich filmów, czyli *Ziemi obiecanej*, Tomaszów „zagrał” niejako przez przypadek. Filmowcy potrzebowali ruin spalonej fabryki, dekoracja zbudowana wokół oryginalnej starej cegielni w Łodzi spaliła się doszczętnie i do dodatkowych ujęć potrzebne było inne miejsce. W czasie realizacji zdjęć do filmu akurat miał miejsce autentyczny pożar w dawnej mieszalni pasz w Tomaszowie, dzięki czemu ekipa filmowa miała gotową scenografię.

Tomaszów doczekał się również filmu podobnego jak Rawa Mazowiecka, czy Sieradz. To *Rebus*, w dużym stopniu nakręcony w Tomaszowie i pokazujący życie miasta w połowie lat 70. XX w.

Dodatkowym akcentem filmowym w Tomaszowie jest działalność Skansenu Rzeki Pilicy⁶⁹. Dzięki współpracy z Klubem Pancernych odnowiony został oryginalny czołg T-34, który jest obecnie wykorzystywany w inscenizacjach historycznych. Na terenie Skansenu umieszczona została również tablica informująca o plenerach serialu *Czterej pancerni i pies* w okolicach Tomaszowa – w samym mieście (a także przy pobliskiej kopalni piasku Biała Góra) również realizowano kilka scen.

Z Tomaszowa pochodzi aktorka Izabela Kuna. Z miastem związani są również aktorzy Cezary i Radosław Pazurowie, pochodzący z pobliskiego Niewiadowa, absolwenci tomaszowskiego II Liceum Ogólnokształcącego.

TYTUŁY FILMÓW

Czterej pancerni i pies, reż. Konrad Nałęczki (1966-1970) – przystań OSiR przy ul. PCK, most kolejowy na Pilicy, kopalnia piasku Biała Góra

Rzeczpospolita babska, reż. Hieronim Przybył (1969) – Pilica przy kanale prowadzącym wodę do stacji uzdatniania wody

Ziemia obiecana, reż. Andrzej Wajda (1974) – dawna mieszalnia pasz przy ul. Głównej

Rebus, reż. Tomasz Zygałło (1977) – plac im. Kościuszki, tzw. Alejki czyli al. Piłsudskiego, kino Mazowsze przy ul. Jerozolimskiej 1, bar Mazowianka, schody na ul. Rzeźniczej

Urwisy z doliny młynów, reż. Janusz Łęski, 1985) – Groty Nagórzyckie

Pożegnanie jesieni, reż. Mariusz Trelński (1990) – most kolejowy na Pilicy

Teraz ja, reż. Anna Jadowska (2004) – Groty Nagórzyckie

⁶⁹ Więcej na ten temat w rozdziale 6.13

Walewice

Walewice do historii polskiej kinematografii przeszły z dwóch powodów – klasycystycznego pałacu, a także działającej przy nim stadniny koni. Pałac można obejrzeć w szeregu filmów, poczynając od *Marysi i Napoleona* z 1966 r., gdzie w ciekawy sposób nawiązano do historii romansu Marii Walewskiej i Napoleona Bonaparte, związanego przecież z pałacem w Walewicach. Walewickie konie „zagrały” w wielu produkcjach. Czasami sceny te realizowano w samych Walewicach, na ogół konie były jednak wypożyczane do filmów realizowanych w innych miejscach, m.in. do *Potopu* czy *Pana Wołodyjowskiego*.

TYTUŁY FILMÓW

Popioły, reż. Andrzej Wajda (1965)

Marysia i Napoleon, reż. Leonard Buczkowski (1966)

Wielka miłość Balzaca, reż. Wojciech Solarz (1973)

Zakłęty dwór, reż. Antoni Krauze (1976)

Rodzina Polanieckich, reż. Jan Rybkowski (1978)

Haker, reż. Janusz Zaorski (2002)

Zduńska Wola

Na terenie Zduńskiej Woli znajduje się obecnie osiedle kolejarskie w Karsznicach, zbudowane w okresie międzywojennym jako zaplecze dla Centralnej Magistrali Węglowej. Nazwa Karsznice uwieczniona została w serialu *07 zgłoś się*. To tu zgodnie z fabułą odcinka *Rozkład jazdy* doszło do morderstwa. Podczas przeprowadzanej retrospekcji widoczne są zabudowania zakładu taboru, tyle że filmowe zdjęcia realizowane były na warszawskich Odolanach. Natomiast zduńskowolskie zabudowania związane z koleją wykorzystano w filmie *Człowiek na torze*. Dodatkową zaletą tego filmu jest uwiecznienie pracy parowozu, którą dziś można podziwiać tylko podczas specjalnych przejazdów organizowanych przez skanseny kolejowe.

Ze Zduńskiej Woli pochodzą aktorzy Paweł i Rafał Królikowscy, a także Jan Jankowski.

TYTUŁY FILMÓW

Człowiek na torze, reż. Andrzej Munk (1959) – stacja Zduńska Wola Karsznice, wiadukt kolejowy przy skrzyżowaniu linii Łódź – Kalisz z Centralną Magistralą Kolejową

Linia, reż. Kazimierz Kutz (1974) – zakłady „Zwoltex” przy ul. Spacerowej
07 zgłoś się, odc. *Strzał na dancingu*, reż. Krzysztof Szmagier (1978) – (zgodnie z fabułą)
zabudowania Zakładu Taboru Karsznice

7.3. Pozostałe miejscowości na szlaku

Aleksandrów Łódzki

Ostatnie dni, reż. Jerzy Passendorfer (1969) – lotnisko
Czterej pancerni i pies, reż. Konrad Nałęczki (1966-1970) – lotnisko
Zapis zbrodni, reż. Andrzej Trzos-Rastawiecki (1974) – plac Kościuszki

Anielin

Hubal, reż. Bohdan Poręba (1973) – okolice miejsca śmierci majora Dobrzańskiego

Arkadia

Wielka miłość Balzaka, reż. Wojciech Solarz (1973) – park
Akademia Pana Kleksa, reż. Krzysztof Gradowski (1983) – park

Bąkowa Góra

Janka, reż. Janusz Łęski (1989) – wzgórze zamkowe

Bełchatów Kopalnia i Elektrownia

Biesy, reż. Andrzej Wajda (1987) – zabudowania wsi Wola Grzymalina przed wyburzeniem pod
Kopalnię Bełchatów
Pan Kleks w kosmosie, reż. Krzysztof Gradowski (1988) – jedna z nastawni w Elektrowni
Bełchatów
Po upadku, reż. Andrzej Trzos-Rastawiecki (1989) – Kopalnia Bełchatów

Biała Rawska

Polskie drogi, odc. >*Himmerland*<, reż. Janusz Morgenstern (1976-1977) – pałac, plac Kościelny

Bolimów

Wołyń, reż. Wojciech Smarzowski (2016)

warsztat garncarski produkujący ceramikę wykorzystywaną wielokrotnie w filmach, m.in. *Faraonie*, *Krzyżakach*, *Ogniem i mieczem*

Bratoszewice

Miłość z listy przebojów, reż. Marek Nowicki (1984) – pałac, park

Kochankowie mojej mamy, reż. Radosław Piwowski (1985) – pałac, park

Kramarz, reż. Andrzej Barański (1990) – plac przed kościołem

Księga wielkich życzeń, reż. Sławomir Kryński (2002) – pałac

Czarnocin

Kobieta z prowincji, reż. Andrzej Barański (1984) – stacja kolejowa

Człowiek wózków, reż. Mariusz Malec (2000) – stacja kolejowa

Dąbrowa nad Czarną

Wierna rzeka, reż. Tadeusz Chmielewski (1983) – zakole rzeki przy ujściu Czarnej do Pilicy

Urwisy z Doliny Młynów, reż. Janusz Łęski (1985) – młyn wodny

Klementynka i Klemens – gęsi z Doliny Młynów, reż. Janusz Łęski (1986) – młyn wodny

Drobnice

Nad Niemnem, reż. Zbigniew Kuźmiński (1986) – zakole Warty przy ośrodku wypoczynkowym Kalina

Galków Duży

300 mil do nieba, reż. Maciej Dejczer (1989) – stacja kolejowa

Gapin

Pieniądze to nie wszystko, reż. Juliusz Machulski (2001) – staw przy nasypie Centralnej Magistrali Kolejowej

Głowno

Ziemia obiecana, reż. Andrzej Wajda (1974) – okolice skrzyżowania ul. Łódzkiej i Sikorskiego

Kramarz, reż. Andrzej Barański (1990) – targowisko

Dziecko szczęścia, reż. Sławomir Kryński (1991) – most na Mrodo

miejsce urodzenia reżysera Ryszarda Brylskiego, obecnie honorowego obywatela Główna; w latach 1945-1948 w Głównie mieszkał aktor Adolf Dymśa; w Głównie mieszkał również aktor Janusz Paluszkiwicz

Gostków Stary

miejskowy pałac jako inspiracja dla Zbigniewa Nienackiego do stworzenia opisu dworu w powieści *Pan Samochodzik i niesamowity dwór*

Jeżów

Chłopi, reż. Jan Rybkowski (1972) – Rynek, budynek przy al. 3 Maja 13 jako karczma, plac targowy przy ul. Piotrkowskiej, kościół cmentarny św. Leonarda

Kramarz, reż. Andrzej Barański (1990) – plac przed kościołem

Kamieńsk

Spotkanie ze szpiegiem, reż. Jan Batory (1964) – stacja kolejowa

Klęk

Wyspa złoczyńców, reż. Stanisław Jędryka (1965) – droga z Klęku do szosy Zgierz – Stryków

Pan Wołodyjowski, reż. Jerzy Hoffman (1969) – park

Sanatorium pod klepsydrą, reż. Wojciech Jerzy Has (1973) – park, pozostałości pałacu

Niech cię odleci mara, reż. Andrzej Barański (1982) – droga z Klęku do szosy Zgierz – Stryków

Fucha, reż. Michał Dudziwicz (1983) – droga z Klęku do szosy Zgierz – Stryków

Zaklęty dwór, reż. Antoni Krauze (1976) – droga z Klęku do szosy Zgierz – Stryków

Pismak, reż. Wojciech Jerzy Has (1984) – park

Osobisty pamiętnik grzesznika przez niego samego spisany, reż. Wojciech Jerzy Has (1985) – park

Niezwykła podróż Baltazara Kobera, reż. Wojciech Jerzy Has (1988) – park

Gwiazda piołun, reż. Henryk Kluba (1988) – park

Kanclerz, reż. Ryszard Ber (1989) – park

Dzieje mistrza Twardowskiego, reż. Krzysztof Gradowski (1995) – park

Koluszki

Koluszki zgodnie z fabułą były miejscem akcji filmu *Bal na dworcu w Koluszkach* Filipa Bajona (1989)

Kołacin

Chłopi, reż. Jan Rybkowski (1972) – młyn Praga

Mistrz, reż. Piotr Trzaskalski (2005) – budynek dawnej poczty

Kołacinek

Pogrzeb kartofla, reż. Jan Jakub Kolski (1991) – dwór

Krośniewice

parowóz który dawniej pracował na Krośniewickiej Kolei Dojazdowej wykorzystany w serialu *Alternatywy 4*, odc. *20 stopień zasilania*, reż. Stanisław Bareja (1983)

Kruszów

Ziemia obiecana, reż. Andrzej Wajda (1974) – dwór w Kurowie, dom rodzinny Borowieckiego

Krzemienica

Pan Wołodyjowski, reż. Jerzy Hoffman (1969) – wnętrze kościoła jako wnętrze kościoła w Kamieńcu Podolskim

Kutno

zgodnie z fabułą dworzec kolejowy w Kutnie był miejscem akcji serialu *Zmiennicy*, odc. *Fartowny dzień*, reż. Stanisław Bareja (1986); część fabuły filmu *Zabić księdza*, reż. Agnieszka Holland (1988) toczy się w Kutnie; od 2012 r. jedna z ulic nosi jako patrona m. S. Bareję

Ldzań

Przyłbice i kaptury, reż. Marek Piestrak (1985) – młyny, stawy rybne przy młynach, łąki nad Grabią w okolicach Ldzania gdzie stanęła dekoracja w postaci średniowiecznego gródka

Szyfrowe prace, reż. Paweł Komorowski (1998) – młyny

Leśmierz

Kariera Nikosia Dyzmy, reż. Jacek Bromski (2002) – zabudowania cukrowni

Paradoks, reż. Borys Lankosz (2012) – zabudowania cukrowni, dawne domy dla pracowników zakładu, dom kultury, gabinet prezesa cukrowni

Lutomiersk

Niech cię odleci mara, reż. Andrzej Barański (1982) – plac Jana Pawła II, Gminny Ośrodek Kultury, kościół pw. Matki Boskiej Szkaplerznej

Kawalerskie życie na obczyźnie, reż. Andrzej Barański (1992) – most tramwajowy na Nerze na granicy Lutomierska i Kazimierza

Łask

Kramarz, reż. Andrzej Barański (1990) – plac przed kolegiatą pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny i św. Michała Archanioła, ul. Kościelna, stacja kolejowa

Lekcje pana Kuki, reż. Dariusz Gajewski (2007) – dworzec autobusowy

Łęki Kościelne

Rodzina Polanieckich, reż. Jan Rybkowski (1978) – dwór, kościół i plac przed kościołem

Romans z intruzem, reż. Waldemar Podgórski (1984) – dwór

Historia kina w Popielawach, reż. Jan Jakub Kolski (1998) – dwór

Opoczno

Rebus, reż. Tomasz Zygałło (1977) – Urząd Gminy

Ossa

Wyjazd integracyjny, reż. Przemysław Angerman (2011) – Hotel Ossa Congress & Spa

Ozorków

Zapis zbrodni, reż. Andrzej Trzos-Rastawiecki (1974) – stadion klubu Bzura Ozorków (obecnie Kotan Ozorków), plac Jana Pawła II

Mistrz, reż. Piotr Trzaskalski (2005) – plac Jana Pawła II
miejsce urodzenia operatora Witolda Sobocińskiego

Paradyż

Gwiazda piołun, reż. Henryk Kluba (1988) – dziedziniec kościoła

Janka, reż. Janusz Łęski (1989) – dziedziniec kościoła i wejście do świątyni

Pęczniew

Szabla od komendanta, reż. Jan Jakub Kolski (1995) – rynek

Piorunów

Weekend, reż. Cezary Pazura (2011) – dwór, park

Komisarz Alex, odc. *Więzy krwi*, reż. Krzysztof Lang (2013) – dwór, pole golfowe

W dworze rodziny Niemyskich w Piorunowie bywała Maria Dąbrowska, tu napisała część *Dzienników*, a także fragmenty powieści *Noce i dnie*.

Pszczonów

Chłopi, reż. Jan Rybkowski (1972) – kościół, dom obok kościoła jako karczma, wybudowana jako dekoracja kuźnia, skrzyżowanie przy kościele, organistówka, plebania, przysiółek Góry, a także okolice – las za Pszczonowem w kierunku Retniowca, droga między Makowem a miejscowością Święte

Raducz

Czterej pancerni i pies, reż. Konrad Nałęcki (1966-1970) – poligon

Rossocha

Honor dziecka, reż. Feridun Erol (1976) – pałac, park, oficyna w formie wieży

Rodzina Połanieckich, reż. Jan Rybkowski (1978) – pałac

Rossoszyca

Romans z intruzem, reż. Waldemar Podgórski (1984) – kościół

Sobota

Bikini blue, reż. Jarosław Marszewski (2016) – dwór i park

Spała

Świadectwo urodzenia, reż. Stanisław Różewicz (1961) – Lasy Spalskie

Piekło i niebo, reż. Stanisław Różewicz (1965) – Lasy Spalskie

Czterej Pancerni i pies, reż. Konrad Nałęcki (1966-1970) – droga ze Spały na Konewkę, most na Pilicy

Sławna jak Sarajewo, reż. Janusz Kidawa (1987) – wieża ciśnień z sąsiednimi budynkami, dom
wczasowy Rogacz

Spała była dodatkowo miejscem akcji fragmentu filmu *Pułkownik Kwiatkowski*, reż. Kazimierz
Kutz (1995).

Szadek

Spotkanie ze szpiegiem, reż. Jan Batory (1964) – Rynek, ul. Prusinowska, ul. Szpitalna

Romans z intruzem, reż. Waldemar Podgórski (1984) – Rynek, kościół św. Jakuba, ul. Parkowa,
ul. Prusinowska

Śleszyn Wielki

Zakłęty dwór, reż. Antoni Krauze (1976) – dwór

Teofilów

Paradoks, reż. Greg Zgliński (2012) – budynek nr 34, droga do domu nr 6

Trzy Morgi

Potop, reż. Jerzy Hoffman (1973-1974) – łąka nad Pilicą przy kładce

Południe – północ, reż. Łukasz Karwowski (2006) – kładka na Pilicy

Tubądzin

Marie Curie. Une femme honorable, reż. Michel Boisrond (1990) – dwór

Turowa Wola

Widziadło, reż. Marek Nowicki (1983) – dwór

Nad Niemnem, reż. Zbigniew Kuźmiński (1986) – dwór

Panny i wdowy, reż. Janusz Zaorski (1991) – dwór, zabudowania gospodarcze

Panna z mokrą głową, reż. Kazimierz Tarnas (1994) – dwór, park

Pan Tadeusz, reż. Andrzej Wajda (1999) – dwór, park

1920. Wojna i miłość, reż. Maciej Migas (2010) – dwór, park, aleja topolowa

Tuszyn

Przy ul. Mickiewicza 4 znajdowała się siedziba Studia Se-Ma-For, tu realizowane były słynne polskie filmy animowane (od lat 60. do połowy lat 90. XX w.), budynek został rozebrany, została po nim tylko pusta działka.

Tworzyjanki

Rodzina Połanieckich, reż. Jan Rybkowski (1978) – willa nr 9

Kobieta z prowincji, reż. Andrzej Barański (1984) – willa nr 9

Mistrz, reż. Piotr Trzaskalski (2005) – staw na Mrodze

Ujazd

Czterej pancerni i pies, reż. Konrad Nałęcki (1966-1970) – zabudowania folwarku

Nad rzeką której nie ma, reż. Andrzej Barański (1991) – pałac

Warta

Linia, reż. Kazimierz Kutz (1974) – Rynek, przystanek PKS na ul. Cieleckiej, Wojewódzki Szpital Psychiatryczny przy ul. Sieradzkiej, starorzecze Warty i stary drewniany most

Romans z intruzem, reż. Waldemar Podgórski (1984) – ul. Klasztorna, Rynek, Urząd Miasta i Gminy

Wrząca

Romantyczni, reż. Stanisław Różewicz (1970) – dwór

7.4. Propozycje tras zwiedzania

7.4.1. Szlak dwudniowy

Dysponując dwoma dniami turysta zmotoryzowany może odwiedzić wszystkie miejscowości kluczowe szlaku. Optymalny logistycznie jest przy tym podział na pętlę północną (Łódź – Zgierz – Nieborów – Skierniewice – Lipce Reymontowskie – Łódź) oraz południową (Łódź – Piotrków Trybunalski – Sulejów – Wolbórz / Bogusławice – Inowłódz – Studzianna-Poświętne – Łódź). Oczywiście najlepszym wyborem miejsca noclegowego przy wyjeździe dwudniowym jest jeden z filmowych hoteli w Łodzi, ale przy dysponowaniu większą ilością czasu możliwe jest nocowanie również w innych obiektach związanych z filmem, takich jak: Dom Turysty w Zgierzu (na terenie Parku Kulturowego Miasto Tkaczy), Dom Pracy Twórczej w Nieborowie, Hotel Podklasztorze

w Sulejowie, Ośrodek Młynczysko w Studziannie-Poświętnem. W celu realizacji możliwie kompleksowego programu sugerowane jest umówienie wizyt w Parku Kulturowym Miasto Tkaczy w Zgierzu oraz Galerii Staroci i Pamiątek Regionalnych w Lipcach Reymontowskich; w przypadku grup zorganizowanych również w Muzeum w Nieborowie oraz Muzeum Kinematografii czy Se-Ma-For Muzeum Animacji w Łodzi.

Możliwe jest również podzielenie tej trasy na dwie jednodniowe wycieczki według tego samego schematu (pętla północna i południowa).

7.4.2. Szlak jednodniowy – pętla północno-wschodnia

Dysponując jednym dniem można zorganizować wycieczkę po pętli północno-wschodniej szlaku obejmującej miejscowości kluczowe: Nieborów, Skierniewice i Lipce Reymontowskie, wzbogacając to o dodatkowe wizyty w innych miejscowościach szlaku: Brzezinach, Pszczonowie, Arkadii, Łowiczu oraz Walewicach. W celu realizacji możliwie kompleksowego programu sugerowane jest umówienie wizyt w Galerii Staroci i Pamiątek Regionalnych w Lipcach Reymontowskich; w przypadku grup zorganizowanych również w Muzeum w Nieborowie, Muzeum w Łowiczu, pałacu w Walewicach oraz Muzeum Regionalnym w Brzezinach.

7.4.3. Szlak jednodniowy – pętla północno-zachodnia

Dysponując jednym dniem można zorganizować wycieczkę po pętli północno-zachodniej szlaku obejmującej miejscowość kluczową Zgierz, a także dodatkowe wizyty w innych miejscowościach szlaku: Ozorkowie, Łęczycy, Łękach Kościelnych (dwór do obejrzenia wyłącznie zza ogrodzenia), Leśmierzu, Piątku i Oporowie. W celu realizacji możliwie kompleksowego programu sugerowane jest umówienie wizyt w Parku Kulturowym Miasto Tkaczy w Zgierzu; w przypadku grup zorganizowanych również w Muzeum na Zamku w Łęczycy oraz Muzeum – Zamku w Oporowie.

7.4.4. Szlak jednodniowy – pętla południowo-wschodnia

Dysponując jednym dniem można zorganizować wycieczkę po pętli południowo-wschodniej szlaku obejmującej miejscowości kluczowe Studzianna-Poświętne i Inowłódz, a także dodatkowe wizyty w innych miejscowościach szlaku: Ujeździe, Tomaszowie Mazowieckim, Spale, Gapininie i Anielinie. W celu realizacji możliwie kompleksowego programu sugerowane jest umówienie wizyt w kościele św. Idziego w Inowłodzu; w przypadku grup zorganizowanych również w bazylice w Studziannie-Poświętnem, Skansenie Rzeki Pilicy w Tomaszowie Mazowieckim, Podziemnej Trasie Turystycznej Groty Nagórzyckie oraz na zamku w Inowłodzu.

7.4.5. Szlak jednodniowy – pętla południowo-wschodnia

Dysponując jednym dniem można zorganizować wycieczkę po pętli południowo-wschodniej szlaku obejmującej miejscowości kluczowe Wolbórz / Bogusławice, Piotrków Trybunalski oraz Sulejów a także dodatkowe wizyty w innych miejscowościach szlaku: Bąkowej Górze i Dąbrowie nad Czarną. W celu realizacji możliwie kompleksowego programu sugerowane jest umówienie wizyt w kościele św. Idziego w Inowłodzu; w przypadku grup zorganizowanych również w Stadzie Ogierów w Bogusławicach, Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim, na zamku w Bąkowej Górze, w kościele w Sulejowie-Podklasztorzu.

7.4.6. Szlak jednodniowy – wycieczka po Łodzi

Dysponując jednym dniem można zorganizować wycieczkę po Łodzi szlakiem filmowym. W tym czasie można odwiedzić Muzeum Kinematografii lub Se-Ma-For Muzeum Animacji, Szkołę Filmową, Aleję Gwiazd na Piotrkowskiej, a także miejsca licznych plenerów: m.in. ul. Piotrkowską, ul. Moniuszki, ul. Roosevelta, Księży Młyn i Manufakturę, a także skorzystać z seansu kinowego w jednym z kin: Kinematograf, Stare Kino, Wytwórnia, Łódzki Dom Kultury (kina Przytulne i Szpulka), Bodo, Tatry, Charlie, Cinema City, Silver Screen lub Helios Sukcesja. Najlepiej oczywiście skorzystać z oferty któregoś z niewielkich kin studyjnych, zapewniającego dobrą atmosferę do poznawania łódzkiego dziedzictwa filmowego.

7.4.7. Szlak jednodniowy – wycieczka po Piotrkowie

Dysponując jednym dniem można zorganizować wycieczkę po Piotrkowie Trybunalskim szlakiem filmowym. Warto w tym celu odwiedzić Centrum Informacji Turystycznej przy ul. Zamurowej i zaopatrzyć się w broszury poświęcone piotrkowskim plenerom. W czasie spaceru można obejść niemal wszystkie plenery filmowe tego miasta, przede wszystkim zgrupowane na terenie Starówki (w tym m.in. kościół oo. jezuitów oraz Galerię Stary Areszt, Ławeczka Kwinty na ul. Sieradzkiej), a także dworzec kolejowy, cerkiew, Stary Cmentarz, czy budynek starego kina Victoria przy ul. 3 Maja 11. Uzupełnieniem wizyty może być zwiedzanie Muzeum mieszczącego się w zamku.

7.4.8. Szlak jednodniowy – plenery *Ziemi obiecanej*

Podczas jednego dnia można obejrzeć najważniejsze plenery związane z filmem *Ziemia obiecana*. W tym celu przede wszystkim trzeba odwiedzić Łódź, gdzie plenerów jest kilkadziesiąt

(najważniejsze to Muzeum Kinematografii, Muzeum Miasta Łodzi wraz z pobliską Manufakturą, ul. Moniuszki, Księży Młyn, Centralne Muzeum Włókiennictwa, Akademia Muzyczna, dawna cegielnia na ul. św. Franciszka z Asyżu, czy Instytut Europejski). Dodatkowo, dysponując większą ilością czasu, można odwiedzić Park Kulturowy Miasto Tkaczy w Zgierzu, ul. Lipową w Pabianicach czy okolice dawnej fabryki Norblina w Głownie. Większość obiektów jest dostępna bez problemów, w przypadku takich miejsc jak Instytut Europejski i Akademia Muzyczna wizytę należy ustalić z administratorami tych instytucji.

7.4.9. Szlak jednodniowy – plenery serialu *Czterej pancerni i pies*

Tematem przewodnim wycieczki mogą być również plenery serialu *Czterej pancerni i pies*. Wędrując szlakiem Pancernych należy odwiedzić Tomaszów Mazowiecki, tu w Skansenie Rzeki Pilicy znajduje się tablica poświęcona plenerom serialu w okolicach Pilicy. Plenery serialu znaleźć można w samym Tomaszowie, jak również w Spale, Inowłodzu, kopalni Biała Góra, Studziannie-Poświętnem i Ujeździe. Dodatkowo część zdjęć realizowana była w Łodzi, Pabianicach oraz Bładowie koło Aleksandrowa Łódzkiego. Ważnym miejscem dla serialu było dawne lotnisko polowe w Aleksandrowie Łódzkim, gdzie wzniesiona została replika Bramy Brandenburskiej i fragmentu zabudowy Berlina – dziś jednak lotnisko zostało zlikwidowane, a w jego miejscu znajdują się współczesne budynki fabryczne. Podobnie wizyta na poligonie w Raduczu nie jest możliwa – jest to czynny obiekt militarny, gdzie wstęp jest wzbroniony. Przydatny przy organizacji takiej wycieczki będzie przewodnik: *Czterej pancerni i pies. Przewodnik po serialu i okolicach* autorstwa Marka Łazarza⁷⁰.

7.4.10. Szlak jednodniowy – plenery serialu *Stawka większa niż życie*

Podobnie jak w przypadku Pancernych, możliwe jest również zorganizowanie wycieczki szlakiem plenerów związanych z serialem o przygodach agenta J-23. Większość plenerów z województwa łódzkiego znajduje się w Łodzi (blisko 40 miejsc, m.in. Muzeum Miasta Łodzi, Muzeum Kinematografii, Instytut Europejski, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Stary Cmentarz), dodatkowo zdjęcia powstawały w Zgierzu (dworzec kolejowy) i Pabianicach (Stare Miasto). Przydatny przy organizacji takiej wycieczki będzie przewodnik: *Stawkowy przewodnik filmowy* pod redakcją Bogdana Bernackiego⁷¹.

⁷⁰ Marek Łazarz, >*Czterej pancerni i pies*< *przewodnik po serialu i okolicach*, Wyd. Torus Media, Poznań 2006

⁷¹ Bogdan Bernacki (red.), *Stawkowy przewodnik filmowy*, Wyd. REGIO, Łódź 2014

7.5. Propozycje produktów turystycznych związanych z dziedzictwem filmowym

Pewną inspiracją do tworzenia nowych produktów turystycznych mogą być te już istniejące, przedstawione w rozdziale 5. i 6. Warto jednak zwrócić uwagę na kilka tematów, które jak dotąd nie doczekały się realizacji na terenie województwa łódzkiego, lub eksploatowane są w stopniu niewielkim.

Wycieczki filmowe po województwie

O ile po wpisaniu w popularne wyszukiwarki hasła 'wycieczki filmowe po Łodzi' bez problemu znajdziemy odpowiednią ofertę oferowaną przez szereg firm turystycznych, o tyle podobne wyszukiwanie skierowane na cały region nie daje żadnych rezultatów. Takie propozycje powinny się pojawić, a przedstawione w rozdziale 7.4. trasy mogą tu służyć jako pewna wskazówka.

Filmowe spływy kajakowe

Turystyka to zjawisko bardzo wszechstronne, a współcześni turyści coraz częściej oczekują produktów multidyscyplinarnych. Połączenie turystyki aktywnej w postaci spływu kajakowego z poznaniem dziedzictwa filmowego mogło by być ciekawą alternatywą. Tym bardziej że w województwie łódzkim jest rzeka z przynajmniej częściowo wyznakowanym szlakiem wodnym, a także z bardzo licznymi miejscami związanymi z filmem. Oczywiście chodzi o Pilicę, zwłaszcza jej odcinek od Tomaszowa Mazowieckiego do Inowłódza i dalej w kierunku Studzianny-Poświętnego.

Ekspozycje filmowe

Tutaj wzorem może być wystawa w Galerii Staroci i Pamiątek Regionalnych w Lipcach Reymontowskich poświęcona *Chłopom*. Podobne wystawy można by urządzić np. w młynie w ośrodku Młynczysko na terenie Studzianny-Poświętnego – oczywiście poświęconą filmowi *Jak rozpętałem II wojnę światową*; w Tomaszowie Mazowieckim (na terenie Skansenu Rzeki Pilicy) poświęconą *Czterem pancernym i psu*; w Bogusławicach (na terenie zabudowań Stada Ogierów) czy przy pałacu w Walewicach poświęcone realizowanym tam filmom i miejscowym koniom wykorzystywanym w filmie.

Imprezy

Tutaj wzorem może być oferta wyjazdu integracyjnego wzorowana na fabule filmu Wyjazd integracyjny, realizowana w ośrodku hotelowo-konferencyjnym Ossa⁷². Podobne pobyty

⁷² Opisana w rozdziale 6.17.

z atrakcjami lub po prostu gry miejskie możliwe byłyby np. w Pałacu Piorunów w Piorunowie (związane z serialem *Komisarz Alex*), w Nieborowie (związane np. z serialem *Sherlock Holmes i doktor Watson*), w Arkadii (związane z filmem *Akademia pana Kleksa*), w Piotrkowie (związane z filmem *Vabank*), czy w Łodzi (związane np. z filmami *Ziemia obiecana*, *Stawka większa niż życie*, czy *Vabank*).

Materiały promocyjne

Materiały tego typu wykorzystywane są już do promocji Piotrkowa Trybunalskiego. Podobne mogły by służyć także innym samorządom, m.in. Zgierzowi, Skierniewicom, Inowłodzowi, czy Wolborzowi – miejscom gdzie realizowano więcej filmów wykorzystując do tego najciekawsze obiekty z danego obszaru. Mogą to być foldery, mapy, pocztówki, a także aplikacje mobilne tworzące wirtualne szlaki turystyczne (przede wszystkim Łódź i Piotrków Trybunalski).

Bibliografia

Źródła pisane:

- Beeton Sue, *Understanding Film-induced Tourism*, [w] *Tourism Analysis*, Volume 11, Number 3/2006, s.181-188
- Beeton Sue, *Film-induced Tourism*, Bristol 2005, s.11
- Bernacki Bogdan, *>Stawka większa niż życie< serial wszech czasów*, Wyd. Adamantan, Warszawa 2003
- Bernacki Bogdan (red.), *Stawkowy przewodnik filmowy*, Wyd. Regio, Łódź 2014
- Buczkowska Karolina, *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Poznań 2008, s.46-49
- Filmowy pałac ziemi obiecanej: W stronę muzeum, W stronę filmu*, praca zbiorowa, Wyd. Stowarzyszenie Miłośników off Kultury „SmoK”, Łódź 2011
- Fryc-Hyży Katarzyna, *Filmowy spacerownik po Trójmieście*, Wyd. Agora, Warszawa 2009
- Hudson Simon, Ritchie J.R. Brent, *Promoting destinations via film tourism: An empirical identification of supporting marketing initiatives*, [w] *Journal of Travel Research* nr 44 (4), 2006, s.387
- Kowalczyk Andrzej, *Współczesna turystyka kulturowa*, [w] Kowalczyk Andrzej (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Warszawa 2008
- Krajewska Hanna, *Życie filmowe Łodzi w latach 1896-1939*, seria Zeszyty Muzeum Kinematografii nr 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Łódź 1992
- Kronenberg Maciej, *Przewodnik filmowy po województwie łódzkim*, Wyd. Regio, Łódź 2015
- Kronenberg Maciej, *Turystyka filmowa w Łodzi: potencjał – produkt – perspektywy*, [w] Ciszewska Ewa, Klejsa Konrad (red.), *Kultura filmowa współczesnej Łodzi*, Wyd. PWSFTviT, Łódź 2015, s.147-162
- Kronenberg Maciej, Wawrzyniak Marta, Jonas Aleksandra, *Przewodnik filmowy po Łodzi*, Wyd. Regio, Łódź 2010
- Kronenberg Maciej, Wiluś Robert, Włodarczyk Bogdan, *O województwie łódzkim ogólnie*, [w] Śledzińska Jolanta (red.) *Kanon krajoznawczy województwa łódzkiego*, Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa-Łódź 2011
- Krubska Krzysztof, Miller Marek, Turowska Zofia, Wiśniewski Waldemar, *Filmówka. Powieść o Łódzkiej Szkole Filmowej*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 1998
- Krzemiński Antoni, *Jak powstało pierwsze kino w Polsce*, [w] Grabowska Grażyna (red.) *Kino okresu wielkiego niemowy cz. I Początki*, Wyd. FilMOTEKA Narodowa, Warszawa 2008, s. 93
- Kulesza Piotr, Michalska Anna, Koliński Michał, *Łódzkie kina. Od Bałtyku do Tatr*, Wyd. Księży Młyn, Łódź 2015
- Lisowski Stanisław, *Zarys monografii województwa łódzkiego*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2001
- Łazarz Marek, *>Cztery pancerni i pies< przewodnik po serialu i okolicach*, Wyd. Torus Media, Poznań 2006
- Machlański Piotr, *Mapa turystyczno-administracyjna województwa łódzkiego*, Wyd. BiK, Piła 2005
- Pawlak Wacław, *Minionych zabaw czar czyli czas wolny i rozrywka w dawnej Łodzi*, Oficyna Bibliofilów, Łódź 2001
- Podolska Joanna, Wiewiórski Jakub, *Spacerownik Łódź filmowa*, Wyd. Agora, Warszawa 2010
- Roesch Stefan, *The experiences of film location tourists*, 2009, s.10
- Sołtysiak Grzegorz, *Filmowy przewodnik po Warszawie*, Wyd. Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2007
- Stasiak Andrzej, *Turystyka literacka i filmowa*, [w] Buczkowska Karolina, von Rohrscheidt Armin Mikos (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*, Wyd. AWF Poznań, Poznań 2009, s.225
- Szymański Marek, *Polska na filmowo*, Wyd. MJ Media Szymański i Glapik, Poznań 2010

Tzanelli Rodanthi, *Constructing the 'cinematic tourist'. The 'sign industry' of The Lord of the Rings*, [w] *tourist studies*, vol. 4 (1) / 2004, s.31-32

Urbaniak Joanna, *Turystyka filmowa specyficznym produktem turystycznym w Polsce i na świecie*, [w] Orłowski Dominik, Puchnarewicz Elżbieta, *Turystyka kulturowa a regiony turystyczne w Polsce*, Wyd. WSTiJO, Warszawa 2010, s. 377

Warchulińska Agnieszka, *Piotrków filmowy*, Wyd. UM Piotrków Trybunalski, Piotrków Tryb. 2011

Włodarczyk Bogdan (red.), *Ruch turystyczny w Łodzi i województwie łódzkim w 2011 r.*, ROTWŁ, IGMiT, Łódź 2012

Wojalski Mirosław, *Działo się w Łodzi*, Oficyna Zora, Łódź 1992

Zawiśliński Stanisław, Wijata Tadeusz, *Fabryka snów*, Wyd. Toya sp. z o.o., Łódź 2013

Źródła internetowe:

http://www.rotwl.pl/badania_ruchu_turystycznego_w_lodzi_i,2367,0,0.html

<http://info.podroze.gazeta.pl/temat/podroze/turystyka+filmow>

<http://film.wp.pl/id,117220,title,Filmowa-Malta-czyli-turystyka-filmowa-wPolsce,wiadomosc.html?icaid=110d6b>

<http://www.film-tourism.com/>

www.filmowalodz.pl

<http://www.epiotrkow.pl/news/Od-Czarow-do-Heliosa-czyli-dzieje-piotrkowskich-kin,16640>

http://dkferoica.mokskierniewice.pl/wp-content/uploads/2015/04/najstarsze_kina_Skierniewice.pdf

<https://www.pisf.pl/rynek-filmowy/projekt-w-malym-kinie/archiwum/lowicz-sto-lat-wedrowki>

<http://www.polskanafilmowo.pl/>

<http://www.um.sandomierz.pl/turystyka/informacje-dla-turystow/zwiedzaj-sandomierz-z-ojcem-mateuszem/>

<http://pttk-sandomierz.pl/wycieczki-jednodniowe/60-ladami-ojca-mateusza>

<http://www.ujk.edu.pl/infotezy/ojs/index.php/infotezy/article/view/81/200>

<http://www.soplicowo.eu/>

http://www.krzyw.in.pl/Poznaj_Cichowo,8159.html

<http://lubomierzit.pl/muzeum-kargula-i-pawlaka/>

<http://www.okislubomierz.pl/muzeum-kargula-i-pawlaka/>

<http://www.sami-swoi.com.pl/index.php/article/97>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Hansa_Klossa_w_Katowicach

<http://www.sfr.com.pl/historia>

http://2014.obywatelskibb.pl/aktualnosci/20140507/29/wyniki_glosowania_na_budzet_obywatelski.html

<http://festiwalgwiazd.com/>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Promenada_Gwiazd_w_Mi%C4%99dzydrojach

https://pl.wikipedia.org/wiki/Skwer_Harcerski_im._Szarych_Szereg%C3%B3w_w_Kielcach

<http://www.bajkowa.lodz.pl/nodes/type/bajkowy-szlak/type:bajkowy-szlak/page:1>